

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LXII
2011

WARSZAWA 2011 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE**

TOM LXII

Redaguje zespół / Editorial staff:

dr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
prof. dr hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego / subeditor), mgr Grażyna Orlińska,
mgr Radosław Prochowicz, mgr Barbara Sałacińska, mgr Andrzej Jacek Tomaszewski, mgr Katarzyna Watemborska

Recenzenci tomu / Peer-reviewed by:

dr Adam Cieśliński, prof. dr hab. Andrzej Kokowski, prof. dr hab. Magdalena Mączyńska,
prof. dr hab. Wojciech Nowakowski, dr Judyta Rodzińska-Nowak, dr Wojciech Wróblewski

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka
Jacek Andrzejowski
Jan Schuster

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: zapinka typu Zachow z Pręgowa Dolnego. Rys. L. Kobylińska

Cover picture: brooch type Zachow from Pręgowo Dolne. Drawn by L. Kobylińska

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2011

© Autorzy, 2011

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją
finansowaną ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury. Ponadto nasze książki i czasopisma można zamawiać w PMA, tel. +48 (22) 5044 872 i 5044 873 lub pod adresem internetowym wydawnictwapma@pma.pl

Cennik wydawnictw, wykaz publikacji i pełen spis zawartości czasopism PMA: <http://www.pma.pl/wydawnictwa>

Price list, list of PMA publications and contents of PMA periodicals: <http://www.pma.pl/wydawnictwa>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: j.andrzejowski@pma.pl

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Tom (Vol.) LXII

SPIS TREŚCI

Contents

ROZPRAWY

- Renata Małyda-Legutko, Judyta Rodzińska-Nowak, Joanna Zagórska-Telega, Uwagi o chronologii i rozwoju przestrzennym cmentarzyska kultury przeworskiej w Opatowie, stan. 1, woj. śląskie 3
On the Chronology and Spatial Development of the Przeworsk Culture Cemetery at Opatów, site 1, Silesian Voiv.

MISCELLANEA

- Jacek Andrzejowski, Tomasz Rakowski, Katarzyna Wątemborska, Grób z ostrogami z nekropoli kultury wielbarskiej w Jartyporach nad Liwcem 49
An Exceptional Grave with Spurs in the Cemetery of Wielbark Culture at Jartypory on the Liwiec River
- Jan Schuster, Przekłuwacze typu Dresden-Dobritz / Żerniki Wielkie. Uwagi na temat narzędzi z późnego okresu rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów 65
Ahlen vom Typ Dresden-Dobritz / Żerniki Wielkie.
Zu Geräten der späten römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit
Auls Type Dresden-Dobritz / Żerniki Wielkie.
Some Remarks on Implements from the Late Roman and Early Migration Period

MATERIAŁY

- Piotr Iwanicki, Cmentarzysko kultury przeworskiej w miejscowości Całowanie, gm. Karczew, woj. mazowieckie, st. XXVI 83
A Cemetery of Przeworsk Culture at Całowanie, comm. Karczew, Mazowieckie Voiv., Site XXVI
- Agata Wiśniewska, Materiały z cmentarzyska w Leśniewie, pow. kętrzyński (dawne *Fürstenau*, *Kr. Rastenburg*) 119
The Archaeological Record from the Cemetery at Leśniewo, Distr. Kętrzyn (Former *Fürstenau*, *Kr. Rastenburg*)
- Marcin Woźniak, Cmentarzysko kultury wielbarskiej w KozłóWKu, pow. nidzicki (d. *Klein Koslau*, *Kreis Neidenburg*) w świetle publikacji i materiałów archiwalnych 169
The Wielbark Culture Cemetery at KozłóWko, Distr. Nidzica (Former *Klein Koslau*, *Kreis Neidenburg*)
Reconstructed from Publication and Archival Records
- Rozalia Tybulewicz, A Hoard from the Migration Period from Karlino (North-Western Poland) 209
Skarb z okresu wędrówek ludów z Karlina, pow. białogardzki

ODKRYCIA

- Łukasz Karczmarek, Sztylet brązowy z południowego Mazowsza 227
A Bronze Dagger from Southern Mazowsze
- Grażyna Orlińska, Brązowa bransoleta z Jadwisina, pow. legionowski 230
A Bronze Bracelet from Jadwisin, Distr. Legionowo

Anna Drzewicz, Grób kloszowy z Sinołęki, pow. miński	232
A Cloche Grave from Sinołęka, Distr. Mińsk Mazowiecki	
Radosław Prochowicz, Zapinka typu Zachow z Pręgowa Dolnego w powiecie gdańskim	237
Fibula Type Zachow from Pręgowo Dolne, Distr. Gdańsk	
Wawrzyniec Orliński, Okucie rogu do picia zakończone głową byka z cmentarzyska kultury przeworskiej w Legionowie, pow. loco	241
Drinking Horn Terminal with Bull's Head from the Cemetery of Przeworsk Culture at Legionowo, Distr. loco	
Katarzyna Wątemborska, Zabytki z cmentarzyska kultury przeworskiej z miejscowości Mieczki-Poziemaki, pow. ostrołęcki	243
A Cemetery of Przeworsk Culture at Mieczki-Poziemaki in Northern Mazowsze	
Agnieszka Urbaniak, Ireneusz Jakubczyk, Ciałopalny grób ze stanowiska 9 w Tomaszowie Mazowieckim-Brzustówce	246
A Cremation Grave from Tomaszów Mazowiecki-Brzustówka, Site 9	
Ewa i Andrzej Kokołowsy, Kościana rękojeść nahajki z okolic Grabowca, w pow. hrubieszowskim	252
Bone Handle of a Knout from the Area near Grabowiec, Distr. Hrubieszów	
WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS	255

AGATA WIŚNIEWSKA

MATERIAŁY Z CMENTARZYSKA W LEŚNIEWIE, POW. KĘTRZYŃSKI
(dawne *Fürstenau*, *Kr. Rastenburg*)

THE ARCHAEOLOGICAL RECORD FROM THE CEMETERY AT LEŚNIEWO, DISTR. KĘTRZYN
(FORMER *FÜRSTENAU*, *KR. RASTENBURG*)

Pierwsze informacje na temat cmentarzyska w Leśniewie¹ pojawiły się w literaturze w 1884 i 1885 roku, przy okazji publikacji nowych nabytków *Prussia-Museum* w Królewcu (G. Bujack 1884; 1886). Była to grupa zabytków znalezionych przez H. Nebelunga, właściciela terenu, na którym leżało cmentarzysko. Odkrycia te były przyczyną podjęcia w 1885 roku badań sondażowych na tym terenie przez dr. Georga Bujacka, w owym czasie przewodniczącego *Altertums-Gesellschaft Prussia* w Królewcu, oraz miejscowego nauczyciela Mathiasa. Znaleziono wtedy dwa obiekty z okresu wpływów rzymskich (G. Bujack 1886). Systematyczne, sześciodniowe badania wykopaliskowe przeprowadzono w czerwcu następnego roku. Odkryto wówczas 120 obiektów, z czego jedynie 66 zostało opisanych w krótkim sprawozdaniu z badań (G. Bujack 1887b); wszystkie zabytki z cmentarzyska trafiły do *Prussia-Museum* w Królewcu. Brak in-

formacji o innych, poza wspomnianymi wyżej, systematycznych pracach wykopaliskowych prowadzonych na tym stanowisku.

Z korespondencji dawnego *Prussia-Museum*, obecnie przechowywanej w *Prussia-Sammlung* w *Museum für Vor- und Frühgeschichte* w Berlinie, wiadomo, że w 1934 roku odkryto jeszcze kilka bliżej nieokreślonych popielnic, mających pochodzić z cmentarzyska w Leśniewie². Niestety, nie jest znany charakter tych znalezisk – nie wiadomo, czy były to odkrycia przypadkowe, czy może efekt kolejnego przekopywania stanowiska przez wspomnianego w jednym z listów nauczyciela Metta z Leśniewa.

Lokalizacja cmentarzyska

Z dotychczasowej literatury niewiele możemy się dowiedzieć o lokalizacji cmentarzyska w Leśniewie – podobnie jak w wypadku wielu innych stanowisk z dawnych Prus Wschodnich badanych przed II wojną informacje ograniczają się do nazwy miejscowości, do której należało administracyjnie. Z krótkich wzmianek o pojedynczych znaleziskach, a także ze sprawozdania z badań Georga Bujacka (1884; 1886; 1887a) wiadomo jedynie, że cmentarzysko znajdowało się na gruntach należących do H. Nebelunga, a pierwsze dwie popielnice (A i B) znaleziono w pobliżu zabudowań. Niestety, nie udało mi się zidentyfikować gruntów, należących do niego pod koniec XIX wieku.

¹ Artykuł ten jest skróconą i poprawioną wersją pracy magisterskiej, przygotowanej pod kierunkiem prof. Wojciecha Nowakowskiego, obronionej w 2008 roku w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. Chciałabym serdecznie podziękować promotorowi pracy za pomoc i udostępnienie kopii kartoteki Herberta Jankuhna, kartoteki Martina Jahna, oraz skanów zdjęć ze zbiorów Rudolfa Grenza. Dr. Horstowi Jukerowi i dr. Heino Neumayerowi z *Museum für Vor- und Frühgeschichte* w Berlinie oraz mgr Izabeli Mirkowskiej z Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie za udostępnienie przechowywanych tam materiałów z cmentarzyska w Leśniewie, dr Annie Juga-Szymańskiej za udostępnienie kopii kartoteki Marty Schmiedehelm, oraz recenzentowi pracy prof. Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi za cenne uwagi. Fundacji Monumenta Archaeologica Barbarica zawdzięczam możliwość wykonania fotograficznej dokumentacji zabytków ze zbiorów *Museum für Vor- und Frühgeschichte* w Berlinie.

² PM-A 334/1, 019-020.

Ryc. 1. Domniemana lokalizacja cmentarzyska w Leśniewie, pow. Kętrzyn

Fig. 1. Possible location of the cemetery at Leśniewo, distr. Kętrzyn

Kolejnych danych dotyczących położenia nekropoli, dostarcza korespondencja dawnego *Prussia-Museum* w Królewcu (PM-A 334/1, 022)³, przechowywana obecnie w *Prussia-Sammlung* w Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie. Znajdują się tam informacje o kilku popielnicach z Leśniewa, pochodzących prawdopodobnie z cmentarzyska badanego przez Bujacka, przekazanych do *Prussia-Museum* w 1934 roku przez nauczyciela Metta z Leśniewa. Jak wynika z dalszej korespondencji w czerw-

cu 1938 roku podjęto próbę znalezienia miejsca ich odkrycia. Miało nim być, wówczas już nieistniejące, gospodarstwo o nazwie *Himmelreich*. Nazwa ta była jednocześnie określeniem wzgórza, najwyższego w okolicy, na którym się ono znajdowało.

Wzgórze to udało mi się zidentyfikować. Położone na zachodnim brzegu jeziora Rydzówka, jest najwyższym wzniesieniem w okolicy, o wysokości 106,6 m n.p.m., z rozległym *plateau* mniej więcej w połowie stoku, rozciągającym się na północny wschód, w stronę jeziora. Obecnie teren ten nie jest w żaden sposób użytkowany, nie obserwowałam tam również żadnych pozostałości opisy-

³ Za pomoc w tłumaczeniu tej korespondencji winna jestem serdeczne podziękowania śp. mgr Cz. Watemborskiej.

wanego cmentarzyska ani dawnego gospodarstwa, jednak obecny właściciel tych gruntów poinformował mnie, że w trakcie prac budowlanych, szybko zresztą zarzuconych, znajdował pozostałości fundamentów budynku i studni.

Wydaje się zatem, że omawianą nekropole możemy z dużym prawdopodobieństwem lokalizować w tym właśnie miejscu (Ryc. 1), choć jak dotąd nie znaleziono śladów archeologicznych, które mogłyby potwierdzić tę hipotezę.

Charakterystyka źródeł

Jak już wspominałam, cmentarzysko w Leśniewie dotychczas było znane jedynie z dwóch artykułów Georga Bujacka, który opublikował wyniki przeprowadzonych tam przez siebie badań, oraz kilku wzmianek o wcześniejszych, przypadkowych odkryciach na tym terenie, zamieszczonych w *Accesione des Prussia-Museums* (G. Bujack 1884; 1886; 1887a; 1887b). Niestety, publikacje te ograniczają się do lakonicznego opisu rodzaju obiektów i ich wyposażenia. Zamieszczono w nich rysunki niektórych naczyń oraz plan cmentarzyska, brak natomiast ilustracji znalezionych pozostałych zabytków. Rysunki kilku z nich opublikowali później A. Bezzenberger (1896, ryc. 14), W. Gaerte (1929, ryc. 138k) i H. Jankuhn (1950, ryc. 10b).

Najwięcej informacji na temat stanowiska w Leśniewie dostarczają kartoteki przedwojennych badaczy, przede wszystkim Herberta Jankuhna, który narysował zabytki z większości grobów (H. Jankuhn, *Spuścizna*), i Marty Schmiedehelm, która zadokumentowała kilka naczyń i zabytki z wyposażenia niektórych grobów (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.13/99.100, 7.13c/621–624, 7.20d/47.49.50, 7.21.61, 7.25). W zbiorach Rudolfa Grenza znajdują się fotografie kilku naczyń i sprzączki z przedłużonym kolcem (R. Grenz, *Spuścizna*, fot. 155–175). Niewielką liczbę zabytków z Leśniewa narysował również Martin Jahn (*Spuścizna*).

Duża część zbiorów i archiwaliów dawnego *Prussia-Museum* w Królewcu, do którego trafiły zabytki z Leśniewa, przechowywana jest obecnie w Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie (Ryc. 2). Znajduje się tam wspomniana już korespondencja, pozwalającą na dość dokładne lokalizowanie cmentarzyska w terenie, zdjęcia kilku zabytków (Tabl. I:1a, X:6b), oraz część przedmiotów, należących do wyposażenia grobowych (Tabl. I:5.10a.11b.12b, II:1b.2b.8a.9a, III:1–5.7–11.15a, IV:1c.d.2–4, V:2c.5a.b.8b.9b.10b, VI:1a.2–25.28.29, VII:1.7b, VIII:7.8, IX:2a.3a.b.4a.5a.6b.7a.8a.9.10.11b.12–25.26b, X:1b.3a.7b, XI:1.2, XIV:1.12b.14b.19b.20a.23b.24b). Jedno naczynie z Leśniewa przechowywane jest obecnie w Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie (Tabl. VI:1a).

Materiały

Większość obiektów z cmentarzyska w Leśniewie została w różnej formie wspomniana przez G. Bujacka (1884;

Ryc. 2. Sposób przechowywania w Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie niektórych zabytków żelaznych z dawnej kolekcji *Prussia-Museum* w Królewcu. Fot. A. Wiśniewska
Fig. 2. Some iron artefacts from the collections of the *Prussia-Museum* in Königsberg in storage in the Museum für Vor- und Frühgeschichte in Berlin. Photo A. Wiśniewska

1886; 1887b), a pojedyncze zespoły grobowe były cytowane w późniejszej literaturze przedmiotu (np. W. Nowakowski 1998; 2001; 2007; P. Szymański 2005), dlatego też w poniższym opracowaniu zachowałam oryginalną numerację obiektów.

Katalog znalezisk podzieliłam na cztery części. W części pierwszej opisałam przypadkowe znaleziska, które G. Bujack określił jako wyposażenie pochówków, nie nadając im jednak numerów. Niezależnie od mojej późniejszej interpretacji obiekty te w katalogu opisałam jako **obiekty bez numeru** z kolejnymi numerami porządkowymi, zapisywanymi cyframi rzymskimi. W drugiej części katalogu znalazły się obiekty **A i B**, odkryte w czasie badań sondażowych w 1884 roku. Trzecia część katalogu obejmuje wyniki systematycznych badań z 1885 roku. Nie wszystkie odkryte wtedy obiekty zostały uwzględnione w publikacji G. Bujacka (1887b), który wprowadził tam podwójną numerację opisywanych zespołów, podając numer nadany obiektowi w trakcie badań oraz kolejne numery, zgodnie z którymi obiekty zostały zestawione w artykule. Podwójna numeracja podawana była również przez Herberta Jankuhna (*Spuścizna*) i Martę Schmiedehelm (*Spuścizna*). W poniższym katalogu również zastosowałam podwójną numerację w zapisie takim, jak Schmiedehelm i Jankuhn, np. 115/62: pierwszy (115) to numer nadany obiektowi w trakcie badań i naniesiony na plan cmentarzyska (por. ryc. 5), drugi (62) to numer, pod którym obiekt został opisany w publikacji. Tylko dwa obiekty (1 i 2) mają pojedyncze numery – w sprawozdaniu

Bujacka (1887b, s. 143) nie ma wzmianki o ich numerach polowych, najprawdopodobniej więc były one identyczne. W części czwartej opisałam znaleziska luźne, znane z kartoteki H. Jankuhna (*Spuścizna*), wiązane przez niego z cmentarzyskiem w Leśniewie.

Podczas badań w 1885 roku na cmentarzysku odkryto 12 grobów, które oznaczone zostały numerem 47 i dodatkowo literami. Dziewięć z nich (z literami: a, z, h, s, p, t, k, g, r) Bujack umieścił na planie cmentarzyska, jednak tylko sześć (z literami: a, h, g, t, r, s) opisał w publikacji. Dodatkowym problemem jest niezaznaczenie na planie nekropoli grobów 47sch, 47sp i 47kr, opisanych w publikacji (G. Bujack 1887b). Nieznany jest ani system, zgodnie z którym poszczególne obiekty z numeru 47 oznaczano literami, ani wzajemne relacje tych obiektów. Na planie Bujacka, w północno-zachodniej partii cmentarzyska, znajduje się też obiekt nie opisany żadnym numerem (por. ryc. 5).

1) Znaleziska przypadkowe

Obiekt bez numeru I

Fragmenty dużego naczynia o formie wiadrowatej (*Eimerform*) oraz fragmenty mniejszego cienkościenne naczynia. Obok naczynia znaleziono żelazny grot oszczepu, żelazne umbo oraz kamienną siekierkę. Być może wszystkie zabytki należy traktować jako zbiór niezwiązany ze sobą.

1. Dno dużego glinianego naczynia wiadrowatego (*Eimerform*), prawdopodobnie grupy IA. 2. Fragmenty ceramiki z małego cienkościenne naczynia. 3. Mały żelazny grot oszczepu. 4. Żelazne umbo o dość długim, ułamanym kolcu, typu J6; wys. ok. 11,5 cm (Tabl. XIV:2). 5. Fragment kamiennej siekierki o zaokrąglanych krawędziach (kultura ceramiki sznurowej); długość 8,7 cm, najw. szer. ok. 5,4 cm (Tabl. XIV:1).

Źródła: G. Bujack 1884, s. 190; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM III, 340, 2270⁴; siekierka (5) obecnie w MVF w Berlinie.

Obiekt bez numeru II. Grób popielnicowy (?)

Brak informacji o obiekcie.

1. Fragmenty naczynia (niskiej misy), bez zachowanego dna. 2. Przetopiony szklany paciorek barwy zielonej. 3. Przetopiony szklany paciorek barwy niebieskiej. 4. Fragment kabłąka brązowej zapinki oczkowatej. 5. Trzy małe brązowe rurki. 6. Mały półkolisty drut brązowy. 7. Małe żelazne kółko. 8. Fragment przedmiotu żelaznego. 9. Prostokątny krzesak kwarcytowy.

Źródła: G. Bujack 1886, s. 106.

⁴ Numery inwentarzowe *Prussia-Museum* znane są w wypadku tylko niektórych obiektów i zabytków. W katalogu podałam zarówno numery zabytków znanych mi z autopsji, przechowywanych w Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie, jak i tych, zaginionych, których numery zapisane są w kartotekach badaczy niemieckich, zabytki przechowywane obecnie w Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie zinventaryzowane są pod dawnymi numerami z *Prussia-Museum* w Królewcu.

Obiekt bez numeru III. Grób (?)

Brak informacji o obiekcie.

1. Wygięty fragment blaszki brązowej z żeberkiem; długość 4,0 cm, szer. 2,0 cm (Tabl. XIV:12). 2. Paciorek szklany barwy czerwonej z poziomymi żółto-czarno-żółtymi pasmami, typu TM287; średn. 1,5 cm (Tabl. XIV:10). 3. Cztery paciorki szklane barwy czerwonej, typu TM12; średn. 1,2 cm, długość 1,1 cm (Tabl. XIV:13). 4. Dziewięć pojedynczych paciorków szklanych ze złotą wkładką, typu TM387a; średn. 0,7 cm, długość 0,7 cm (Tabl. XIV:16). 5. Podwójny szklany paciorek ze złotą wkładką, typu TM387b; średn. 0,8 cm, długość 1,4 cm (Tabl. XIV:17). 6. Paciorek bursztynowy, typu TM389; średn. 1,4 cm (Tabl. XIV:15). 7. Paciorek brązowy, typu TM394; średn. 0,8 cm, długość 0,8 cm (Tabl. XIV:14). 8. Rurkowaty paciorek brązowy, typu TM527; długość 1,5 cm, średn. 0,7 cm (Tabl. XIV:11).

Źródła: H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM V, 397, 8711; blaszka (1) i paciorek (6) obecnie w MVF w Berlinie.

2) Badania z 1884 roku

Obiekt A. Grób popielnicowy

W jamie popielnica, w niej wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wyposażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy. 2. 11 brązowych zawieszek w kształcie sześciosprychowego koła, typu Machary, z uszkiem równoległym do osi zawieszki; średn. 4,0–4,5 cm (Tabl. I:1a–c). Uszka trzech zawieszek są okrągłe z kolistym otworem i różnej wielkości profilowaniem w dolnej części (Tabl. I:1b_{5,6}) lub na wysokości otworu (Tabl. I:1b₁), sześć zawieszek ma prostokątne uszka z kolistym otworem (Tabl. I:1b_{2,4}), pozostałe są okrągłe z kolistym otworem (Tabl. I:1b₃). 3. Zawieszka w kształcie czterosprychowego koła, typu Machary, z uszkiem równoległym do osi zawieszki. Uszko zawieszki jest okrągłe z kolistym otworem; średn. ok. 4,5 cm (Tabl. I:2). 4. Brązowy paciorek, typu TM520; długość 1,1 cm, średn. 0,8 cm (Tabl. I:4a.b). 5. Brązowe kółko, zachowane w dwóch częściach, w przekroju zbliżone do prostokąta; wym. nieznane (Tabl. I:3).

Datowanie: faza B₂.

Źródła: G. Bujack 1886, s. 107; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 10, 3006.

Obiekt B. Grób popielnicowy

W jamie popielnica, w niej wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wyposażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy. 2. Brązowa zapinka oczkowata serii pruskiej, typu A61, na nóżce zdobiona trzema parami podwójnych oczek; długość 6,5 cm, szer. 2,3 cm (Tabl. I:8). 3. Brązowy pierścionek spiralny, trójzwojowy, typu B30, na końcach zdobiony kilkoma (8–10) pionowymi nacięciami; średn. 2,4 cm, średn. drutu 0,2 cm (Tabl. I:6). 4. Zawieszka spiralna ze skręconego drutu brązowego, na obu końcach zawinięta w uszka; długość 8,7 cm, średn. 0,55 cm (Tabl. I:9). 5. Trzy niewielkie spiralki wykonane z ciasno zwiniętego drutu brązowego, w tym jedna znana z ilustracji H. Jankuhna; długość 2,1 cm, średn. 0,9 cm (Tabl. I:7).

Datowanie: faza B₂.

Źródła: G. Bujack 1886, s. 107; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 10 3006.

3) Badania z 1885 roku

Obiekt nr 1. Grób popielnicowy

W jamie popielnica wypełniona przepalonymi kośćmi oraz spalenizną, bez wyposażenia. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypośażenie: 1. Gliniana popielnica grupy IB, zdobiona pod wylewem dwoma dookólnymi liniami rytymi oraz pojedynczą linią rytą nad największą wydętością brzuśca; wymiary⁵: H: 24,5 cm, B: 31 cm, W: 16 cm, D: 13,2 cm.

Datowanie: wczesny okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 143.

Obiekt nr 2. Grób popielnicowy

W jamie zgnieciona popielnica, nad nią odwrócona do góry dnem misa, bez wyposażenia. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypośażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy; D: 9,5 cm. 2. Misa z wyodrębnioną szyjką, grupy IIA, zdobiona pomiędzy dnem a największą wydętością brzuśca podwójną linią zygzakowatą, umieszczoną pomiędzy dwoma liniami równoległymi; H: 9 cm, W: 16,5 cm, D: 8,5 cm.

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 143.

Obiekt nr 5/3. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica, w niej wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypośażenie: 1. Popielnica nieznanej formy, z wielootworowym uchem tuż pod wylewem; H: 20 cm, B: 35 cm (Tabl. I:10a.b). 2. Żelazna sprzączka jednodzielna z okrągłą ramą o kolistym przekroju, typu AC13; średn. 2,9 cm (Tabl. I:11a.b). 3. Żelazny nóż o prostym tylcu i obustronnie wyodrębnionym trzpieniu do rękojeści; dług. noża 14 cm, trzpienia ok. 3 cm (Tabl. I:12a.b).

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 143; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 79 5181.3; ucho kastetowe (1), sprzączka (2) i nóż (3) obecnie w MVF w Berlinie.

Obiekt nr 9/4. Zniszczony grób popielnicowy (?)

W jamie fragmenty ceramiki, prawdopodobnie ze zniszczonej popielnicy. Forma i wypełnisko jamy nieznane.

Wypośażenie: 1. Fragmenty ceramiki zdobionej trzema poziomymi żłobkami (Tabl. I:5).

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 143. **Zbiory:** PM IV, 79 5181.4; jeden fragment ceramiki obecnie w MVF w Berlinie.

Obiekt nr 10/5. Grób popielnicowy

W jamie szczątki popielnicy, wśród nich wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypośażenie: 1. Całkowicie zniszczona cienkościenna gliniana popielnica nieznanej formy. 2. Prostokątnie zgięty drut żelazny, prawdopodobnie rama sprzączki grupy D; wym. 3,8×2,5 cm

(Tabl. II:2a.b). 3. Półkoliście zgięty drut żelazny, prawdopodobnie rama sprzączki typu AC13; wym. 3,3×2,8 cm (Tabl. II:1a.b).

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 143; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 79 5181.5; obie sprzączki (2, 3) obecnie w MVF w Berlinie.

Obiekt nr 13/6

Pod kamieniem jama wypełniona ziemią przemieszaną ze szczątkami stosu pogrzebowego (*Aschenstelle*), bez kości; skraj obiektu zniszczony przez pług. Forma jamy nieznana.

Wypośażenie: 1. Naczynie o nisko umieszczonej największej wydętości brzuśca, grupy IC, dolna część brzuśca lekko podcięta; wym. B: 13 cm, W: 7 cm, D: 7 cm (Tabl. II:4).

Datowanie: wczesny okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 143.

Obiekt nr 16/7. Grób popielnicowy

W jamie popielnica, bez wyposażenia. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypośażenie: 1. Popielnica – naczynie grupy ID, zdobione dwoma poziomymi liniami rytymi pod wylewem oraz dwoma liniami rytymi nad największą wydętością brzuśca; wym. H: 21 cm, B: 32,5 cm, W: 13,6 cm, D: 11 cm (Tabl. II:3).

Datowanie: wczesny okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 143.

Obiekt nr 18/8. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica wypełniona przepalonymi kośćmi oraz dużą ilością węgla drzewnych, na szczątkach naczynia wyposażenie (pierwotnie prawdopodobnie znajdujące się wewnątrz popielnicy). Forma jamy grobowej nieznana.

Wypośażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy, z czterodzielnym uchem (Tabl. II:5). 2. Żelazna sprzączka jednodzielna z półokrągłą ramą i prostym kolcem, typu AD1; wym. 4,0×3,0 cm (Tabl. II:6a.b). 3. Żelazna siekierka z prostokątną tulejką; dług. 7,5 cm, szer. ostrza 3,9 cm, wym. tulejki 2,5×2,1 cm (Tabl. II:8a.b). 4. Żelazny nóż o lekko łukowatym tylcu i jednostronnie wyodrębnionym trzpieniu do rękojeści; dług. 11,5 cm (Tabl. II:9a.b). 5. Żelazna blaszka o trójkątnym przekroju, prawdopodobnie resztki ostrza noża; dług. 6 cm, szer. 3,2 cm (Tabl. II:7).

Datowanie: faza B₂.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 143–144; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 80 5181.8; siekierka (3) i fragment noża (4) w MVF w Berlinie.

Obiekt nr 19/9. Grób jamowy, bezpopielnicowy (*Aschenstelle*)

W jamie ziemia przemieszana ze szczątkami stosu, w niej duża ilość przepalonych kości, kółka i paciorki. Forma jamy grobowej nieznana.

Wypośażenie: 1. Pięć małych brązowych kółek, o prostokątnym przekroju; średn. 1,2 cm (Tabl. III:7–11). 2. Sześć szklanych paciorków barwy czerwonej, zdobionych skośnymi pasmami barwy żółto-zielono-żółtej i biał-zielono-białej, typu TM291c; średn. 1,4 cm (Tabl. III:1–5). 3. Fragment szklanego paciorka barwy czerwonej zdobionego poziomymi pasmami, typu TM287b (Tabl. III:6).

Datowanie: faza B₂–B₂/C₁.

⁵ Wymiary naczyń nieznanymi ani z ilustracji, ani z autopsji podane są za publikacją G. Bujacka (1887b) wg schematu: H: – zachowana wys. naczynia, W: – średn. wylewu, B: – średn. największej wydętości brzuśca, D: – średn. dna.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 144; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 80 5181.9; kółka (1) i 5 z 6 paciorków (2) obecnie w MVF w Berlinie.

Obiekt nr 21/10. Grób popielnicowy

W jamie popielnica, w niej zapinka oraz przystawka. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica; H: 20 cm, B: 30 cm. 2. Gliniana przystawka – miseczka; H: 6 cm, W: 3,6 cm. 3. Brązowa zapinka oczkowata serii pruskiej, typu A61 (Tabl. III:12).

Datowanie: faza B₂.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 144; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 81 5181.10.

Obiekt nr 26/11. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica nakryta kamieniem, bez wyposażenia. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica; ściany naczynia zdobione motywem girland, szyjka motywem trójkątów utworzonych z czterech równoległych linii ujętych w trzy poziome linie ryte; średn. dna 10 cm.

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 144.

Obiekt nr 28/12. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica, obok niej przystawka. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy, pod wylewem zdobiona dwoma liniami rytymi, na których przy krawędzi wylewu znajdują się cztery krótkie linie prostopadłe. 2. Gliniana przystawka – naczynie grupy IVB w formie małego bezuchego kubka; powierzchnia zewnątrz chropowata; H: 4 cm, W: 3,5 cm, D: 2,6 cm (Tabl. III:13).

Datowanie: faza B₂/C₁–C.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 144.

Obiekt nr 30/66

Pod uławkami stojącej na dłuższej krawędzi płyty kamiennej fragmenty niewielkiego pierścionka lub naramiennika.

Wypozażenie: 1. Fragmenty małego brązowego pierścionka lub naramiennika.

Datowanie: okres wpływów rzymskich (?).

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 152.

Obiekt nr 31/13. Grób popielnicowy

W jamie na szczątkach zniszczonej popielnicy wyposażenie, prawdopodobnie pierwotnie znajdujące się wewnątrz naczynia. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy; D: 30 cm. 2. Brązowa zapinka oczkowata serii pruskiej, typu A62; dług. 7,4 cm (Tabl. III:14a–c).

Datowanie: faza B_{2b}–B₂/C₁(?).

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 144; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.13/100, 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 81 5181.13.

Obiekt nr 32/14. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica, w niej wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy, z uchem kastetowym (zachowana część ucha, poniżej której znajdują się dwa zgrubienia); B: 34 cm (Tabl. III:15a.b). 2. Pęknięty czworokątny krzesak kwarcytowy o prostokątnym przekroju, z lekko zaokrąglonymi krawędziami; wym. 5,5×6,8 cm (Tabl. III:16).

Datowanie: faza B_{2a}.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 144; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 82 5181.14; fragment ucha kastetowego (1) obecnie w MVF w Berlinie. **Uwagi:** Narysowana przez H. Jankuhna misa (Tabl. III:17) najprawdopodobniej nie pochodzi z tego obiektu.

Obiekt nr 34/15. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica wypełniona dużą ilością spalonych kości ludzkich, i krzesiwo. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy, nad największą wydętością brzuśca zdobiona dwoma równoległymi liniami rytymi; W: 20 cm, B: 35 cm. 2. Żelazne krzesiwo sztabkowane ze skuwką, typu IIA, lekko trapezowate (szer. 2,2–3 cm, pośrodku 2 cm). W górnej części okrągły otworek, do którego przymocowana jest skuwka, zniszczona dużo bardziej niż reszta zabytku, zachowana w dwóch częściach. Na powierzchni krzesiwa widoczne są w dolnej i górnej części proste linie ryte; dług. krzesiwa 10,5 cm, dług. skuwki 8,4 cm (Tabl. IV:1a–d).

Datowanie: faza B_{2b}–C_{1a}.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 144; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 82 5181.15; krzesiwo (2) obecnie w MVF w Berlinie.

Obiekt nr 35/16. Grób popielnicowy

W jamie zgniecioną popielnicą, wśród szczątków naczynia fragmenty toczzonej ceramiki zdobionej karbowaniem oraz brzytwa. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane. Prawdopodobnie zespół przemieszany.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy; zachowane fragmenty dna i ścianek naczynia. 2. 11 fragmentów ceramiki zdobionej karbowaniem, pochodzących z jednego naczynia (Tabl. IV:2–4). 3. Żelazna brzytwa półkolista; dług. 5,8 cm, szer. 1,1 cm (Tabl. IV:5).

Datowanie: (?).

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 145; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 81 5181.16; fragmenty naczynia średniowiecznego (2) najprawdopodobniej znalazły się w obiekcie przypadkowo.

Obiekt nr 38/17. Grób popielnicowy

W jamie uszkodzona popielnica, w niej wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy (Tabl. V:1). 2. Żelazny nożyk sierpikowaty, z półkolistym lekko profilowanym uchwytem; dług. 6,5 cm, szer. 1,6 cm (Tabl. V:2a.b). 3. Pierścieniowaty paciorek bursztynowy, typu TM388; średn. ok. 0,8 cm (Tabl. V:3).

Datowanie: późny okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 145; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 82 5181.17; fragment uchwytu nożyka (2) obecnie w MVF w Berlinie.

Obiekt nr 39/18. Grób jamowy, bezpopielnicowy (*Knochenhäufchen*)

W jamie zwarte skupisko przepalonych kości, wśród nich niewielka ilość ceramiki i sprzączka. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Niezdobione fragmenty ceramiki. 2. Żelazna jednodzielną sprzączka z półokrągłą ramą i prostym kolcem, typu AD1; wym. 4,1×3,2 cm (Tabl. V:4).

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 145; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 82 5181.18.

Obiekt nr 40/19. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica, w niej duża ilość przepalonych kości oraz wyposażenie. Forma i wypełnisko obiektu nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy. 2. Brązowa szpila z profilowaną główką i otworem pośrodku, typu I; w górnej i dolnej części główki dwa wałeczki zdobione skośnymi nacięciami; zach. długość. 5,5 cm, średn. główki 1 cm (Tabl. V:5a–e).

Datowanie: faza B₂/C₁–C.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 145; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 82 5181.19; szpila (2) obecnie w MVF w Berlinie.

Obiekt nr 41/20. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica, w niej wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica – misa grupy II. 2. Żelazna igła o okrągłym przekroju; część uszka i koniec igły ułamane; zach. długość. ok. 9,5 cm, średn. ok. 0,5 cm (Tabl. V:6a.b). 3. Szklany paciorek barwy czerwonej zdobiny złotymi pasmami, typu TM291; średn. ok. 0,9 cm (Tabl. V:7). 4. Paciorek brązowy.

Datowanie: faza B₂–B₂/C₁.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 145; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 88 5181.20. **Uwagi:** G. Bujack (1887b, s. 145) określił brązowy paciorek (4) jako szklany, jednobarwny.

Obiekt nr 46/21. Grób popielnicowy

W jamie popielnica, w niej wyposażenie.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy, zachowana do największej wydłutości brzuszca; H: 30 cm, D: 12 cm. 2. Żelazna jednodzielną sprzączka z okrągłą ramą, typu AC13; średn. 3,0 cm, długość. kolca 3,4 cm (Tabl. V:9a.b). 3. Żelazny nóż o lekko łukowato wygiętym tyłcu i długim obustronnie wydłużonym trzpieniu, z ułamanym końcem ostrza; zach. długość. 15,5 cm, długość. trzpienia ok. 5,7 cm, najw. szer. ostrza 2,2 cm (Tabl. V:8a.b).

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 145; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 83 5181.21.

Obiekt nr 47h/22. Grób jamowy, bezpopielnicowy (*Aschenstelle*)

W jamie ziemia przemieszana ze szczątkami stosu pogrzebowego, w niej wyposażenie. Forma jamy grobowej nieznana.

Wypozażenie: 1. Brązowa zapinka oczkowata serii pruskiej, typu A59; długość. 7 cm (Tabl. VI:35a.b). 2. Brązowa zapinka oczkowata serii pruskiej, typu A60; długość. 7,2 cm (Tabl. VI:34).

3. Brązowa zapinka oczkowata serii pruskiej, typu A60. Na kabłąku dwie pary wybitych połówek oczek, na nóżce trzy pary wybitych oczek; długość. 7,2 cm (Tabl. VI:33a.b).

Datowanie: faza B₂.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 145; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 83 5181.22.

Obiekt nr 47sp/23. Grób popielnicowy

W jamie popielnica do ¾ wysokości wypełniona piaskiem, w niej zapinka. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica – misa z wydłużoną szyjką grupy IIA; H: 30 cm, B: 30 cm, W: 22 cm. 2. Brązowa zapinka trójgrzebykowa, typu A96, z żelazną sprężyną zamkniętą w brązowym cylindrze, trzema dużymi grzebykami zdobionymi podłużnymi liniami rytymi i nóżką zakończoną profilowanym guzkiem; długość. 5,4 cm (Tabl. V:6a.b).

Datowanie: faza B₂/C₁.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 145; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.13c/624, 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 83 5181.23.

Obiekt nr 47g/24. Grób popielnicowy

W jamie popielnica, w niej przepalone kości i wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica w formie misy z wydłużoną szyjką, grupy IIA; H: 19,8 cm, B: 32 cm, W: 26,3 cm, D: 14,7 cm (Tabl. VI:30). 2. Gliniana przystawka – kubek grupy IVA z uchem zaczepionym przy wylewie (Tabl. VI:31). 3. Brązowa zapinka trójgrzebykowa z facetowanym kabłąkiem, typu A96, z grzebykami układanymi złotą blaszką i nóżką zakończoną niewielkim guzkiem; długość. 4,6 cm (Tabl. VI:32).

Datowanie: faza B₂/C₁.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 145; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.13c/622, 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 83 5181.24.

Obiekt nr 47t/25. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica, w niej przepalone kości oraz paciorki. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy, zachowana do nasady szyjki; B: 30 cm. 2. Duży szklany paciorek z tzw. złotą wkładką, typu TM387a. 3. Dwa małe szklane paciorki z tzw. złotą wkładką, typu TM387a. 4. Dwa podwójne szklane paciorki z tzw. złotą wkładką, typu TM387b.

Datowanie: faza B₁–C_{1a}.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 146; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25.

Obiekt nr 47kr/26. Grób popielnicowy

W jamie popielnica, w niej wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica grupy IB, zachowana do łałomu szyjki; baniasty brzusek z największą wydłutością ok. połowy wysokości; dolna część brzuszca zdobiona naprzemienne rzędami pionowych i poziomych linii rytych; H: 28,5 cm, B: 32,5 cm, W: 12,2 cm, D: 15 cm (Tabl. VI:1a–c). 2. 11 pojedynczych szklanych paciorków ze złotą wkładką, typu TM 387a; średn. 0,5 cm (Tabl. VI:2–19); oraz 22 podwójne szklane paciorki z tzw. złotą wkładką, typu TM387b; długość. 2,6 cm, średn. 0,5 cm (Tabl. VI:20–24). 4. Potrójny szklany paciorek ze złotą

wkładką, typu TM387b; dług. 0,9–1 cm, średn. 0,5 cm (Tabl. VI:25). **5.** Dwa paciorki szklane barwy czerwonej, typu TM12; średn. 1–1,2 cm (Tabl. VI:28.29). **6.** Dwa paciorki szklane barwy czerwonej z ciemnymi oczkami, typu TM223; średn. 1 cm (Tabl. VI:26). **7.** Szklany paciorek barwy czerwonej z żółtymi oczkami, typu TM225; średn. 1,2 cm (Tabl. VI:27).

Datowanie: faza B₂–B₂/C₁.

Źródła: G. Bujack 19887b, s. 146; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 83 5181.26; w MVF w Berlinie znajduje się obecnie paciorek typu TM12 (5) oraz 18 paciorków typów TM387a (2), 5 podwójnych typu TM387b (3) i 1 potrójny typu 387b (4) – liczba paciorków pojedynczych wskazuje, że część okazów podwójnych musiała zostać połamana; popielnica (1) obecnie w MWiM w Olsztynie (nr inw. 27).

Obiekt nr 47r/27. Grób popielnicowy

W jamie popielnica, w niej wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wyposażenie: **1.** Gliniana popielnica grupy IB lub ID; H: 15 cm, B: 20 cm, D: 11 cm. **2.** Gliniana przystawka – dwustożkowate naczynie miniaturowe grupy V, z największą wydutością brzuśca poniżej połowy wysokości, krótką szyjką i wychylnym wylewem; H: 7 cm, B: 7 cm, W: 5 cm, D: 3 cm (Tabl. VII:3a.b). **3.** Żelazne okucie iksowate (Tabl. VII:2). **4.** Żelazny pierścień – kolistą pobocznica wędzidła; średn. 9 cm (Tabl. VII:1). **5.** Trzy duże fragmenty blachy żelaznej, z pozostałościami dwóch dużych nitów. **6.** Szklany paciorek barwy zielonej.

Datowanie: wczesny okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 146; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25. **Zbiory:** PM IV, 84 5181.27; pobocznica (4) obecnie w MVF w Berlinie.

Obiekt nr 47a/28. Grób popielnicowy

W jamie popielnica przykryta misą odwróconą do góry dnem. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wyposażenie: **1.** Gliniana popielnica – naczynie dwustożkowe grupy IDa, o szerokim brzuścu z prostymi ściankami, z największą wydutością ok. połowy wysokości, popielnica u nasady wylewu zdobiona trzema poziomymi liniami rytymi; H (wraz z misą-przykrywką): 28 cm, B: 31 cm, W: 12 cm, D: 12 cm (Tabl. VII:6). **2.** Gliniana misa z wyodrębnioną szyjką grupy IIA, przy dnie zdobiona ornamentem kopertowym; H: 8,2 cm, B: 11,8 cm (Tabl. VII:5).

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 146.

Obiekt nr 47sch/29. Grób popielnicowy

W jamie popielnica, w niej wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wyposażenie: **1.** Gliniana popielnica – misa z wyodrębnioną szyjką grupy IIA; H: 15 cm, B: 30 cm, D: 15 cm (Tabl. VII:4). **2.** Szklany segmentowy paciorek z tzw. złotą wkładką, podwójny, typu TM387b. **3.** Szklany segmentowy paciorek z tzw. złotą wkładką, potrójny, typu TM387b. **4.** Dwa małe szklane paciorki barwy czerwonej, typu TM12.

Datowanie: faza B₁–C_{1a}.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 146; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25.

Obiekt nr 47s/30. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica, w niej wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wyposażenie: **1.** Gliniana popielnica – misa grupy II, zachowana tylko w części przydennej, zdobiona dwoma niestarannie wykonanymi dookołnymi liniami rytymi; W: 30 cm, D: 15 cm. **2.** Brązowa zapinka trójrzędowa z facetowanym kabłąkiem, typu A96, z nóżką zakończoną niewielkim guzkiem; na sprężynie resztki tulejki; dług. 4,5 cm (Tabl. VIII:2). **3.** Dwustożkowaty paciorek bursztynowy, typu TM394; wym. 2,6×1 cm (Tabl. VIII:3a.b). **4.** Gliniane naczynie miniaturowe nieznanej formy; H: 3 cm.

Datowanie: faza B₂/C₁.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 146; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.13c/623, 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 85 5181.30.

Obiekt nr 57/31

W jamie duży kamień (wym. 1×0,7×0,5 m) stojący na największej krawędzi, obok niego od zachodu niewielka ilość ceramiki oraz przepalonych kości.

Wyposażenie: **1.** Fragmenty cienkościennego naczynia glinianego zdobionego ornamentem girland.

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 147. **Uwagi:** Ornament ceramiki opisany został jako podobny do motywu na popielnicy z obiektu 26/11.

Obiekt nr 58/32. Grób jamowy, bezpopielnicowy

W jamie przepalone kości, wśród nich fragmenty ceramiki i nóż. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wyposażenie: **1.** Fragmenty ceramiki. **2.** Nóż żelazny o półkolistym wygiętym tyłcu i wyodrębnionym trzpieniu do rękojeści; dług. 14,5 cm (Tabl. VII:7a.b).

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 147; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 85 5181.32.

Obiekt nr 59/33. Grób popielnicowy

W jamie popielnica, w niej wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wyposażenie: **1.** Gliniana popielnica nieznanej formy. **2.** Żelazny grot włóczni o romboidalnym przekroju liścia, zachowany w dwóch częściach.

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 147.

Obiekt nr 60/34. Grób popielnicowy

W jamie całkowicie zniszczona popielnica, w niej mała czarka (miseczka) odwrócona do góry dnem, przykrywająca wyposażenie.

Wyposażenie: **1.** Gliniana popielnica nieznanej formy. **2.** Mała gliniana misa nieznanej formy. **3.** Brązowa zapinka oczkowata serii pruskiej, typu A60; dług. 7,5 cm (Tabl. VIII:4a–d).

Datowanie: faza B₂.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 147; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.13/99, 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 86 5181.34.

Obiekt nr 62/35. Grób popielnicowy

W jamie popielnica nakryta odwróconą do góry dnem misą. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypożenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy. 2. Gliniana misa z wyodrębnioną szyjką grupy IIA, zdobiona trzema dookólnymi liniami rytymi na największej wydętości brzuśca i poniżej przedstawieniem figuralnym (Tabl. VIII:1a–c).

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 147.

Obiekt nr 63/36. Grób popielnicowy

W jamie popielnica, pod nią wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypożenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy; B: 32 cm, D: 14 cm. 2. Żelazna prostokątna nakładka na pas, złożona z dwóch prostokątnych blaszek połączonych nitami. 3. Żelazny nóż o łukowato wygiętym tylcu; dług. 10 cm (Tabl. VIII:8). 4. Fragment przedmiotu żelaznego (Tabl. VIII:7).

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 147–148; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25. **Zbiory:** PM IV, 87 5181.36.

Obiekt nr 64/37. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica, na niej przepalone kości, pod nią wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypożenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy. 2. Brązowa zapinka zbliżona do typu A148-149, z górną cięciwą przytrzymywaną haczykiem, taśmowatym kabłąk zdobionym przy krawędziach dwoma podłużnymi żłobkami i niewielkim prostokątnym grzebykiem w miejscu przejścia kabłąka w nóżkę; dług. ok. 4 cm, dług. sprężyny 4,6 cm (Tabl. VIII:5a.b). 3. Żelazna ostroga kabłąkowa, typu F2, z zaczepami w kształcie poprzeczek; rozstaw ramion 6,9 cm (Tabl. VIII:6).

Datowanie: faza B_{2b}–B₂/C₁.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 148; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.13c/621, 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 87 5181.37.

Obiekt nr 65/38. Grób popielnicowy

W jamie popielnica nakryta odwróconą do góry dnem misą, obok urny wyposażenie. Forma i wypełnisko obiektu nieznane.

Wypożenie: 1. Gliniana popielnica o dwustożkowatym brzuścu i krótkim cylindrycznym wylewie, grupy ID, z uchem kastetowym, zachowana w górnej części; W: 15 cm. 2. Gliniana misa grupy II. 3. Żelazny imacz typu J5; dług. 14,5 cm (Tabl. X:3a–d). 4. Żelazny nóż z ułamanym ostrzem; dług. 18 cm, szer. 2,1 cm (Tabl. X:1a.b).

Datowanie: faza B_{1b}–B_{2a}.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 148; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 87 5181.66; imacz (3) i nóż (4) obecnie w MVF w Berlinie (nóż błędnie zaliczony do obiektu 66/39).

Obiekt nr 66/39. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica wypełniona przepalonymi kośćmi; prawdopodobnie obok popielnicy kółko. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypożenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy. 2. Brą-

zowe kółko z końcami odgiętymi na zewnątrz (zachowany tylko jeden koniec wywinięty na zewnątrz i zaklepany). Kabłąk kółka zdobiony pionowymi liniami rytymi, przekrój poprzeczny kółka prostokątny; średn. kółka 2,2 cm (Tabl. IX:24).

Datowanie: faza B₂.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 148. **Zbiory:** PM IV, 8751.39; kółko (2) obecnie w MVF w Berlinie.

Obiekt nr 67/40. Grób popielnicowy

W jamie całkowicie zniszczona popielnica, w niej wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypożenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy. 2. Trzy niewielkie brązowe spiralki wykonane z ciasno zwiniętego drutu, zachowane w trzech fragmentach; dług. 1,3, 1,6 i 0,6 cm, średn. drutu 0,5 cm. (Tabl. IX:23). 3. Paciorek brązowy.

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 148.

Obiekt nr 68/41. Grób popielnicowy

W jamie popielnica, w niej wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypożenie: 1. Gliniana popielnica – naczynie grupy IDa, w górnej części brzuśca zdobione linią zygzakowatą; D: 11 cm (Tabl. IX:1). 2. Brązowa zapinka oczkowata serii pruskiej, typu A60; dług. 6,9 cm, szer. 2,5 cm (Tabl. IX:3). 3. Fragment brązowej sprężyny zapinki z żelazną ośką; dług. 2,3 cm, średn. 0,6 cm (Tabl. IX:5). 4. Brązowy spiralny pierścionelek typu Beckmann 33; średn. 2,2 cm (Tabl. IX:7a.b). 5. Brązowy otwarty pierścionelek o trójkątnym przekroju; średn. 2,2 cm (Tabl. IX:9). 6. Brązowa spiralka; dług. 3,0 cm, średn. 1,5 cm (Tabl. IX:6a.b). 7. Ośiem fragmentów brązowych spiralek; średn. 1,6 cm (Tabl. IX:16–21). 8. Fragment płytki brązowej z odcisniętym ornamentem koncentrycznych kół; średn. ok. 2,4 cm (Tabl. IX:2a–c). 9. Zielony paciorek szklany, żeberkowany, typu TM159a; średn. 1,7 cm (Tabl. IX:4). 10. Fragmenty sześciu brązowych kółek, o przekroju trójkątnym lub półkolistym; średn. 1,2–1,3 cm (Tabl. IX:10–14).

Datowanie: faza B₂.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 148; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.20d/50; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 88 5181.41; zapinka oczkowata (2), sprężyna (3), pierścionki (4, 5), spiralka (6) i sześć fragmentów spiralek (7), pięć fragmentów kółek (10), płytka (8) i paciorek (9) obecnie w MVF w Berlinie.

Obiekt nr 69/65. Grób popielnicowy

W jamie całkowicie zniszczona popielnica, w niej wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypożenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy. 2. Niewielkie żelazne szczypczyki o prostych, lekko rozszerzających się cęgach; dług. 9,0 cm (Tabl. IX:26a.b). 3. Żelazne kółko o półkolistym przekroju; średn. 2,3 cm (Tabl. IX:25).

Datowanie: faza B_{2b}–B₂/C₁.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 152; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25. **Zbiory:** PM IV, 93 5181.65; szczypczyki (2) i kółko (3) obecnie w MVF w Berlinie.

Obiekt nr 71/42. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica oraz zniszczona bransoleta. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypożaenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy. 2. Brązowa otwarta bransoleta, o kolistym przekroju i profilowanych końcach; wym. nieznane (Tabl. X:4).

Datowanie: wczesny okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 148–149; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25. **Zbiory:** PM IV, 88 5181.

Obiekt nr 75/43. Grób popielnicowy (?)

W jamie fragmenty ceramiki, prawdopodobnie ze zniszczonej popielnicy, wśród nich sprzączka. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypożaenie: 1. Fragmenty ceramiki. 2. Źelazna sprzączka z okrągłą ramą i z nieruchomym kolcem przedłużonym w skuwkę, typu AC1. Między ramą a skuwką rurkowate okucie, wyznaczające szerokość pasa; długość 9,6 cm, średn. ramy 3,6 cm, długość okucia 3,6 cm (Tabl. X:7a–d).

Datowanie: faza B₁–B_{2a}.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 149; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.20d/47; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 88 5181.43; rurkowate okucie sprzączki (2) obecnie w MVF w Berlinie.

Obiekt nr 76/44. Grób popielnicowy

W jamie popielnica, w niej przepalone kości oraz fragment żelaza. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypożaenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy; H: 15 cm, B: 35 cm, D: 13 cm. 2. Fragment zniszczonego przedmiotu żelaznego; długość 3,7 cm, szer. 1,1 cm (Tabl. IX:22).

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 149. **Zbiory:** PM IV, 88 5181.44; fragment przedmiotu żelaznego (2) w MVF w Berlinie.

Obiekt nr 77/45. Grób popielnicowy

W jamie wypełnionej ziemią ze szczątkami stosu pogrzebowego zniszczona popielnica, w niej fragmenty przystawki, obok popielnicy zapinka. Forma jamy grobowej nieznana.

Wypożaenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy, z dwudzielnym uchem kastetowym. 2. Fragmenty glinianej przystawki nieznanej formy, zdobionej dwoma równoległymi liniami rytymi, pomiędzy którymi znajdował się rząd gęsto ułożonych linii pionowych. 3. Zniszczona brązowa zapinka oczkowata serii pruskiej, typu A57–59; długość 7,3 cm (Tabl. X:5).

Datowanie: faza B₂.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 149; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 89 5181.45.

Obiekt nr 81/46. Prawdopodobnie grób popielnicowy

W jamie fragmenty ceramiki, prawdopodobnie ze zniszczonej popielnicy. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypożaenie: 1. Gliniana popielnica zdobiona motywem trójkątów umieszczonych pomiędzy dwoma równoległymi liniami rytymi; D: 25 cm.

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 149.

Obiekt nr 82/47. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica, w niej zapinka. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypożaenie: 1. Uszkodzona popielnica nieznanej formy, zdobiona na załomie szyjki dwoma równoległymi liniami rytymi; B:

30 cm, D: 14 cm. 2. Brązowa zapinka oczkowata serii pruskiej, typu A61; długość 7,0 cm (Tabl. X:6a.b).

Datowanie: faza B₂.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 149; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 89 5181.47.

Obiekt nr 85/48. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica wypełniona niewielką ilością przepalonych kości, bez wyposażenia. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypożaenie: 1. Gliniana popielnica grupy IC, nad największą wydętością brzuśca zdobiona dwoma równoległymi liniami rytymi; B: 35 cm, D: 15 cm (Tabl. XI:3).

Datowanie: wczesny okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 149.

Obiekt nr 87/49. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica przykryta odwróconą do góry dnem misą, w popielnicy wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypożaenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy; H: ok. 27 cm, B: 30 cm. 2. Gliniana misa o kulistym dnie; W: 20 cm, D: 20 cm. 3. Źelazna sprzączka jednodzielna z półokrągłą ramą o owalnym przekroju, typu AD1; wym. 3,2×4,4 cm (Tabl. XI:2). 4. Niewielki nóż żelazny o łukowato wygiętym tyłcu i obu stronach, asymetrycznie wyodrębnionym trzpieniu; długość 11,6 cm, długość trzpienia 3,0 cm, najw. szer. ostrza 1,2 cm (Tabl. XI:1).

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 149–150; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25. **Zbiory:** PM IV, 89, 5181.49; nóż (4) i sprzączka (3) obecnie w MVF w Berlinie.

Obiekt nr 88/50. Grób popielnicowy

W jamie popielnica, bez wyposażenia. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypożaenie: 1. Gliniana popielnica grupy IA, o powierzchni w górnej części gładkiej, w dolnej chropowatej; H: 23 cm, B: 25 cm, W: 20 cm, D: 9,8 cm (Tabl. XI:5).

Datowanie: wczesny okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 150.

Obiekt nr 90/51. Grób popielnicowy

W jamie zgnieciona popielnica, bez wyposażenia. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypożaenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy, na przeżęciu szyjki zdobiona dwoma równoległymi liniami rytymi, „na największej wydętości brzuśca trzema równoległymi liniami rytymi, oddalonymi od siebie o ok. 6 cm”⁶.

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 150.

Obiekt nr 95/52. Grób popielnicowy

W jamie na głębokości ok. 80 cm od powierzchni gruntu popielnica wypełniona piaskiem i przepalonymi kośćmi, w niej przystawka. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

⁶ (...) năhmlich ein Stuck der grōßten Ausbauchung mit 3 ca. 6 cm von einander abstehenden horizontal laufenden Parallellinien (G. Bujack 1887b, s. 150).

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica z cylindryczną szyjką, z trzema równoległymi liniami rytymi pod wylewem i trzema na największej wydętości brzuśca; H: 45 cm, D: 14 cm. 2. Gliniana przystawka – kubka grupy IVB z uchem przymocowanym tuż przy wylewie; H: 8 cm, W: 8 cm, D: 4 cm (Tabl. XI:4a.b).

Datowanie: faza B₂/C₁.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 150.

Obiekt nr 99/53. Grób popielnicowy

W jamie popielnica bez wyposażenia. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica grupy IA; H: 25,5 cm, B: 30 cm, D: 10,5 cm (Tabl. XII:1).

Datowanie: wczesny okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 150.

Obiekt nr 100/54. Grób popielnicowy

W jamie popielnica bez wyposażenia. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica z największą wydętością brzuśca nieco powyżej połowy wysokości; H: 20 cm, B: 23 cm, D: 10 cm.

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 150.

Obiekt nr 101/55. Grób popielnicowy

W jamie zniszczona popielnica (misa), w niej nóż. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica – misa z wyodrębnionym wylewem grupy IIA; H: 20 cm, B: 40 cm (Tabl. XII:9). 2. Żelazny nóż o łukowato wygiętym tyłcu i wąskim, obustronnie wyodrębnionym trzpieniu do rękojeści; długość. 21,5 cm, najw. szer. ostrza 2,7 cm (Tabl. XII:10).

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 150; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 90 5181.55.

Obiekt nr 106/56. Grób popielnicowy

W jamie popielnica przykryta płaskim kamieniem wielkości głowy ludzkiej, obok naczynia zapinka. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy, z czterodzielnym uchem kastetowym (długość. 13,5 cm), powierzchnia zewnętrzna gładka, na załomie szyjki ornament w postaci punktów umieszczonych pomiędzy dwoma równoległymi liniami rytymi; B: 35 cm. 2. Brązowa zapinka oczkowata serii pruskiej, typu A61; długość. 7,1 cm (Tabl. XII:8).

Datowanie: faza B₂.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 150; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 91 5181.56.

Obiekt nr 108/57. Grób popielnicowy

Na głęb. 63 cm od powierzchni popielnica bez wyposażenia. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica grupy IB, nad największą wydętością brzuśca zdobiona dookołą linią rytą; H: 32 cm, B: 33,8 cm, W: 18 cm, D: 13,5 cm (Tabl. XIII:1a.b).

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 150.

Obiekt nr 109/58. Grób popielnicowy

W górnej części jamy grobowej warstwa spalenizny, pod nią duży kamień (wym. 60×30×30 cm). Pod kamieniem zniszczona popielnica, na jej szczątkach odwrócona do góry dnem misa pełniącą rolę przykrywki oraz przystawka – misa, która pierwotnie najprawdopodobniej znajdowała się wewnątrz urny. W popielnicy wyposażenie. Forma jamy grobowej nieznana.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy, u nasady szyjki zdobiona trzema prostymi liniami rytymi. 2. Gliniana misa – przykrywka (Tabl. XII:5). 3. Gliniana przystawka – misa; H: 17 cm, B: 18 cm, D: 9 cm. 4. Żelazna igła, zachowana w całości; długość. 12,6 cm (Tabl. XII:7). 5. Półkolisty wygięty fragment drutu brązowego o półkolistym przekroju (Tabl. XII:6). 6. Fragment stopionego przedmiotu brązowego.

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 151; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 91 5181.58.

Obiekt nr 110/59. Grób popielnicowy

W jamie całkowicie zniszczona popielnica, na jej szczątkach wyposażenie, pierwotnie prawdopodobnie znajdujące się wewnątrz naczynia. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy, w górnej części zdobiona motywem rombów, w dolna nieornamentowana. 2. Brązowa zapinka oczkowata serii pruskiej, typu A60; długość. 7,1 cm (Tabl. XII:2). 3. Brązowa spiralka dziesięciozwojowa; długość. 2,8 cm, średn. 0,6 cm (Tabl. XII:4). 4. Żelazne sztydło, z uchwytem o przekroju prostokątnym i części pracującej zwężającej się ku końcowi, w przekroju kolistej; długość. 6,0 cm (Tabl. XII:3).

Datowanie: faza B₂.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 151; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 91 5181.59.

Obiekt nr 111/60. Grób popielnicowy

W jamie popielnica zwrócona wylewem w kierunku południowym, bez wyposażenia. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica grupy III, z największą wydętością nieco poniżej połowy wysokości i krótkim cylindrycznym wylewem; H: 19 cm, B: 21 cm, D: 11 cm, W: 11 cm.

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 151; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 92 5181.61.

Obiekt nr 115/62. Grób popielnicowy

Na głęb. ok. 90 cm od powierzchni dno całkowicie zniszczonej popielnicy; wśród jej szczątków wyposażenie (prawdopodobnie pierwotnie znajdujące się wewnątrz naczynia). Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane.

Wypozażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy; D: 15 cm. 2. Dwa stopione szklane paciorki barwy zielonej. 3. Dwa stopione szklane paciorki barwy niebieskiej. 4. Fragment stopionego brązu.

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 151.

Obiekt nr 116/63. Grób popielnicowy, w skrzyni kamiennej

Na głęb. ok. 50 cm od powierzchni zgnieciona popielnica, ze

wszystkich stron obstawiona kamieniami i przykryta kamieniem o wymiarach 35×18 cm. W popielnicy przepalone kości ze szczątkami stosu pogrzebowego oraz wyposażenie. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane; ze względu na informacje o obecności spalenizny w popielnicy można przypuszczać, że wypełnisko jamy stanowiła ziemia ze szczątkami stosu.

Wyposażenie: 1. Gliniana popielnica nieznanej formy; D: 10 cm. 2. Fragmenty glinianej przystawki, nieznanej formy. 3. Brązowa zapinka, typu A79; dług. 4,7 cm (Tabl. XIV:3). 4. Brązowy półtorazwojowy pierścienek spiralny o przekroju okrągłym, typu Beckmann 30; średn. ok. 2,1 cm (Tabl. XIV:4). 5. Szklany paciorek barwy czerwonej z ciemnymi oczkami w jasnej obwódce, typu TM223; średn. 0,8 cm (Tabl. XIV:5). 6. Druk żelazny, prawdopodobnie fragment igły; dług. 6,0 cm (Tabl. XIV:6).

Datowanie: faza B_{2a}.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 151; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 92 5181.63.

Obiekt nr 117/64. Grób popielnicowy

W popielnicy pod warstwą przepalonych kości i spalenizny fragment igły. Forma i wypełnisko jamy grobowej nieznane, ze względu na informacje o obecności spalenizny w popielnicy można przypuszczać, że była ona obsypana szczątkami stosu.

Wyposażenie: 1. Gliniana popielnica, w górnej części, powyżej największej wydętości brzuśca, wygładzona i zdobiona trzema parami dookólnych linii rytych, w dolnej części chropowata, zdobiona motywem rombów; H: >30 cm, D: 15 cm, B: 30 cm, W: 15,8 cm. 2. Fragment żelaznej igły; dług. 6,7 cm (Tabl. XIV:9).

Datowanie: okres wpływów rzymskich.

Źródła: G. Bujack 1887b, s. 151–152; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*. **Zbiory:** PM IV, 92 5181.64.

4) Zabytki luźne

1. Żelazny grot włóczni o daszkowatym przekroju liścia i okrągłej tulejce; koniec liścia i tulejki ułamane; zach. dług. 16 cm, szer. 2,5 cm (Tabl. XIV:19). **Zbiory:** PM V, 397 871; obecnie w MVF w Berlinie. 2. Brązowa igła o okrągłym przekroju, zachowana w dwóch częściach, część uszka i koniec igły ułamane; zach. dług. 7,7 cm, średn. ok. 0,2 cm (Tabl. XIV:24). **Zbiory:** PM V, 201 8087; obecnie w MVF w Berlinie. 3. Dwa paciorki bursztynowe, typu TM395; średn. 1,3 cm, dług. 0,9 cm (Tabl. XIV:18). **Zbiory:** PM V, 201 8087k. 4. Dwa fragmenty brązowych spiralek; średn. 0,7 cm (Tabl. XIV:23). **Zbiory:** PM V, 201 8087; obecnie w MVF w Berlinie. 5. Fragment brązowego kółka o prostokątnym przekroju; średn. 1,5 cm (Tabl. XIV:20). **Zbiory:** PM V, 201 8087; obecnie w MVF w Berlinie.

5) Zabytki luźne bez numerów inwentarza Prussia-Museum, wiązane przez H. Jankuhna z cmentarzyskiem w Leśniewie

6. Fragment spiralki z brązowego drutu; dług. 0,6 cm (Tabl. XIV:22). 7. Szklany paciorek żeberkowany barwy niebieskiej, typu TM163; średn. 1,6 cm, dług. 2,1 cm (Tabl. XIV:21). **Źródła:** H. Jankuhn, *Spuścizna*.

Zapinki

Największą liczebnie grupę fibul tworzą zapinki oczkowate tzw. serii pruskiej (O. Almgren 1923, s. 29–32, tabl. III:57–61). W jedenastu obiektach: B (Tabl. I:8), 21/10 (Tabl. III:12), 31/13 (Tabl. III:14), 47h/22 (3 egz.; tabl. VI:33–35), 60/34 (Tabl. VIII:4), 68/41 (Tabl. IX:3), 77/45 (Tabl. X:5), 82/47 (Tabl. X:6), 106/56 (Tabl. XII:8), 110/59 (Tabl. XII:2) oraz II obiekt bez numeru, znaleziono aż trzynaście zabytków tego typu.

Starszą typologicznie odmianę zapinek oczkowatych serii pruskiej reprezentują dwie fibule z obiektów 47h/22 (typ A59) oraz 77/45 (typ A57–59), które mają rozszerzenie przy głowce (Tabl. VI:35, X:5).

Najbardziej zróżnicowanym stylistycznie zespołem są zapinki zaliczane do typu A60. Dwie takie fibule znaleziono w obiekcie 47h/22 (Tabl. VI:33.34) oraz po jednej w obiektach 60/34, 68/41 i 110/59 (Tabl. VIII:4, X:3, XII:2). Spośród wymienionych trzy egzemplarze, z obiektów 47h/22, 68/41 i 110/59 (Tabl. VI:34, X:3, XII:2), reprezentują zwykłe, klasyczne formy. Mają one półkolistą wygiętą kabłąką, z niewielkim prostokątnym grzebykiem przy przejściu kabłąka w nóżkę. Nóżki zapinek są proste lub trapezowato rozszerzone, zdobione trzema parami podwójnych oczek. Dwie pozostałe fibule zdobione są w sposób wyróżniający je od pozostałych. Fibula z obiektu 47h/22, znana jest jedynie ze szkiców z kartotek H. Jankuhna i M. Schmiedehelma, co utrudnia jej analizę stylistyczną. Oba rysunki różnią się od siebie w znacznym stopniu. Zapinka z ilustracji H. Jankuhna (Tabl. VI:33a) ma prostokątny grzebyk, przy przejściu kabłąka w nóżkę, co pozwala zaliczyć ją do typu A60, natomiast na szkicu wykonanym przez M. Schmiedehelma (Tabl. VI:33b) brak wspomnianego grzebyka, co wskazywałby raczej na typ A61. Na obu rysunkach inaczej wygląda również zdobienie fibuli. Według Jankuhna miała ona, poza trzema parami oczek na nóżce, także dwie pary połówek oczek, wybitych na kabłąku, zaś zapinka ze szkicu M. Schmiedehelma ma tylko dwie dodatkowe połówki oczek w dolnej części kabłąka. Opis zapinki zamieszczony w sprawozdaniu z badań jest na tyle lakoniczny (por. G. Bujack 1887b, s. 145), że nie rozstrzyga, który z rysunków oddaje faktyczny wygląd tej fibuli. Ze względu na starannejsze wykonanie oraz zilustrowanie wszystkich zapinek z tego grobu wydaje się, że za bardziej wiarygodny należy uznać rysunek tej zapinki z kartoteki H. Jankuhna.

Zapinki oczkowate z dodatkowymi oczkami na kabłąku zarejestrowano na kilku stanowiskach sambijskich. W miejscowościach Krasnodonskoe, raj. Bagrationovsk (*Keimkallen, Kr. Heiligenbeil*)⁷, Sibirskoe, raj. Polessk (*Morintten, Kr. Labiau*), i Povarovka, raj. Zelenogradsk (*Eller-*

⁷ W nawiasach podane są przedwojenne nazwy stanowisk.

haus, Kr. Fischhausen), znaleziono luźno zapinki z dwoma dodatkowymi parami oczek na kabłąku – w dolnej części kabłąka i przy główce (H. Jankuhn, *Spuścizna*). Różnią się one jednak znacznie od egzemplarza z Leśniewa. W wypadku wspomnianych okazów dodatkowe zdobienie kabłąka jest, jak się wydaje, starannie wykonane, oczka są mniejsze i mieszczą się na kabłąku. Być może podobna do opisanych była, znana jedynie z opisu M. Schmiedehelm, zapinka typu A60 z Woźnic, pow. mrągowski (*Wosnitzen*, Kr. Lötzen), także znaleziona luźno (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25).

Dodatkowe oczka na kabłąkach zapinek oczkowatych serii pruskiej spotykane są również na terenie kultury przeworskiej. Najbardziej zbliżona do okazu z Leśniewa jest zapinka typu A57–58 z cmentarzyska kultury przeworskiej w Nadkolu, pow. węgrowski, stan. 2, grób 56: ma ona sześć oczek na nóżce oraz siedem na kabłąku (J. Andrzejowski 1998, s. 30, tabl. XLI/56:8). Pozostałe zapinki tej serii z dodatkowymi oczkami to okazy typu A60–61, z jedną tylko parą oczek przy główce. Fibule takie znaleziono między innymi w Niedanowie, pow. nidzicki, grób 424 (W. Ziemińska-Odojowa 1999, s. 79, tabl. CLVII/424:3), Oblinie, pow. garwoliński, groby 31, 174 i 178 (K. Czarnecka 2007, s. 18, 47–48, tabl. XXX/31:2, CLXVIII/174:1, CLXIX/178:1), Nadkolu, stan. 2, grób 113 (J. Andrzejowski 1998, s. 42, tabl. LXVIII/113:10), czy Kamieńczuku, pow. wyszkowski, grób 111 (T. Dąbrowska 1997, s. 31–32, tabl. LVIII/111:1).

Ornament rzadko spotykany na zapinkach oczkowatych ma egzemplarz z obiektu 60/34 (Tabl. VIII:4). Również on znany jest jedynie ze szkiców w kartotekach H. Jankuhna i M. Schmiedehelm. Kabłąk tej fibuli zdobiony był podłużnymi żłobkami i, pośrodku, rzędem wybijanych kwadracików, w sposób znacznie bardziej rozbudowany niż na większości zapinek oczkowatych serii pruskiej. Nóżka fibuli jest silnie trapezowato rozszerzona, zdobiona dwoma parami oczek na środku nóżki i rzędem czterech oczek przy jej dolnej krawędzi. Od oczek znajdujących się na środku nóżki biegną podwójne linie ryte, łączące je z dwoma skrajnymi oczkami przy dolnej krawędzi nóżki. Omawiana zapinka nie ma również charakterystycznego grzebyka, który zarysowany jest poprzez trzy poziome profilowane żłobki, umieszczone w miejscu przejścia kabłąka w nóżkę.

Na zapinkach oczkowatych serii pruskiej często spotykane są oryginalne zdobienia, występujące tylko u pojedynczych egzemplarzy, co zwłaszcza dotyczy ornamentów umieszczanych na nóżkach. W Radziejach, pow. węgorzewski (*Rosengarten*, Kr. Angerburg), grób 108 (H. Jankuhn, *Spuścizna*; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.13/101) znaleziono zapinkę typu A61, która poza standardowymi oczkami miała dodatkowe zdobienie w postaci linii rytých układających się w trzy krzyże, podobnie zdobiona była również zapinka z Zelwągów, pow. mrągowski (*Selbongen*,

Kr. Sensburg), grób 24 (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.13/101). Egzemplarz tego samego typu z sambijskiego cmentarzyska w miejscowości Timofeevka, raj. Černá-chovsk (dawn. *Kamswykus*, Kr. Insterburg) ma dodatkowe zdobienie na krawędzi nóżki, zilustrowane jako biegnąca wzdłuż krawędzi linia zygzakowata (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25). Na stanowisku kultury przeworskiej w Nadkolu, stan. 2, grób 56, znaleziono wspomnianą wyżej zapinkę oczkowatą A57–58, na której wybito łącznie 13 oczek. Sześć z nich znajduje się na kabłąku, dwie pary oczek na środku nóżki i aż trzy oczka przy jej końcu.

Zapinki oczkowate bez skrzydełek i grzebyka, typu A61, z obiektów B, 21/10, 82/47 i 106/56 (Tabl. I:8, III:12, X:6, XII:8) różnią się od siebie tylko nieznacznie. Pewne odmienności da się zauważyć jedynie w ukształtowaniu kabłąka, który może być prosty (obiekt 21/10) lub zwężać się przy główce (obiekt 82/47).

Fibule oczkowate serii pruskiej, występujące masowo w środkowoeuropejskim *Barbaricum*, na obszarze kultury wielbarskiej uważane są za wyznacznik fazy B_{2a} (K. Godłowski 1974, s. 23–24) w kulturze przeworskiej spotykane są również w fazie B_{2b}, a najmłodsze zapinki tej grupy, typu A61, mogą przeżywać się nawet do fazy B₂/C₁ (J. Andrzejowski 2001, s. 61–62). Na stanowiskach zachodniobałtyjskich zapinki oczkowate serii pruskiej obu odmian (starszej, A57–59, i młodszej, A60–61 – zob. O. Almgren 1923, s. 29–32) występowały razem w ramach jednego horyzontu chronologicznego, wszystkie należy umieszczać w fazie B₂, aż po jej schyłek, bez możliwości uściślenia ich datowania (W. Nowakowski 1995a, s. 28; 2007, s. 26). Podobnie przedstawia się chronologia zapinek oczkowatych serii pruskiej z Leśniewa – pochodzą one z zespołów nie pozwalających na dokładniejsze datowanie.

W obiekcie 31/13 z Leśniewa odkryto zapinkę oczkowatą typu A62 (Tabl. III:14), będącą wariantem serii pruskiej. Fibule tego typu spotykane są dość rzadko. Na terenie kultury bogaczewskiej reprezentuje go zapewne egzemplarz z grobu 106 z cmentarzyska w Muntowie, pow. mrągowski (W. Nowakowski 2004, s. 205), jeden okaz znany jest również z okolic Węgorzewa, z kolekcji pastora Pisanskiego (W. Nowakowski 1998, s. 39, ryc. 12:632). Egzemplarze tego wariantu znacznie liczniej znajdowane były na cmentarzyskach kultury Dollkeim/Kovrovo (zob. W. Nowakowski 1996, aneks B). Zapinki oczkowate typów A62–64 na terenie kultury bogaczewskiej należy traktować jako import z obszaru kultury Dollkeim/Kovrovo. Fibule tych wariantów datowane są później niż zapinki oczkowate A57–61, na schyłek okresu wczesnorzymskiego i być może fazę B₂/C₁ (W. Nowakowski 1995a, s. 28–29; 1998, s. 47).

W obiekcie 116/63 (Tabl. XIV:3) znaleziono jedną silnie profilowaną zapinkę typu A79, wykonaną z brązu. Miała ona kabłąk o półkolistym przekroju, rozszerzający się przy główce, i dwa grzebyki: jeden na

kabłąku, a drugi na nóżce. Nóżka zapinki była facetowana i zakończona profilowanym guzkiem. Sprężyna zapinki osadzona była na ośce a cięciwa przytrzymywana haczykiem.

Zapinki tego typu znane są przede wszystkim ze stanowisk kultury wielbarskiej, gdzie występują w zespołach datowanych na fazę B_{2a} (R. Wołągiewicz 1968, s. 171–172, diagram I; K. Godłowski 1974, s. 24–25). W zespołach kultury bogaczewskiej spotykane są rzadziej. Zarejestrowano je na cmentarzysku w Koczku II, pow. szczycieński (Kotzek, *Kr. Johannisburg*), w grobach 96 i 42 (H. Jankuhn, *Spuścizna*). Zapinka z grobu 42 w górnej części kabłąka była zdobiona wzorem podwójnych linii rytych tworzących romb. Egzemplarze tego typu znaleziono również w Żelwągach, grób 24 (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25), Mojtynach, pow. mrągowski (*Moythienen, Kr. Sensburg*), grób 27 (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 47–48, tabl. V:c). Jedna zapinka typu A79 znana jest z kolekcji pastora Pisanskiego (W. Nowakowski 1998, s. 48, ryc. 13:642).

Na terenie kultury bogaczewskiej fibule typu A79 datowane są na fazę B₂ wczesnego okresu wpływów rzymskich (W. Nowakowski 2007, s. 23–24). Wskazuje na to egzemplarz z grobu 24 z Żelwągów, któremu towarzyszyły zapinki oczkowe serii pruskiej oraz brzytwa półkolista i krzesiwo sztabkowe z wyodrębnionym uszkiem (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25).

W obiekcie 64/37 (Tabl. VIII:5) znaleziono brązową zapinkę z taśmowatym kabłąkiem, zdobionym dwoma podłużnymi żłobkami przy krawędziach oraz niewielkim prostokątnym grzebykiem w miejscu przejścia kabłąka w nóżkę, i z górną cięciwą przytrzymywaną haczykiem, zbliżoną do fibul typu A148–149 (O. Almgren 1923, s. 64–65, V:148.149).

Zapinki 10. serii V grupy nie zostały do tej pory dokładnie opracowane. O. Almgren (1923, s. 64–65) klasyfikuje je jako fibule o esowatym kabłąku bez grzebyka, z górną cięciwą z haczykiem lub owiniętą dookoła kabłąka. Sam kabłąk może być ukształtowany w bardzo różny sposób. Są tu zarówno egzemplarze o kabłąku półkolistym, facetowanym lub całkiem płaskim. Znaczny przyrost materiału od czasu publikacji Almgrena i mało precyzyjna definicja zapinek tej serii powodują, że konieczne jest ich ponowna analiza. „Klasyczne” egzemplarze zapinek typu A148, rozumiane tu jako okazy o kabłąku facetowanym lub o półkolistym w przekroju, występują na terenie zachodniobałtyjskiego kręgu kulturowego sporadycznie, i to wyłącznie na stanowiskach kultury Dollkeim/Kovrovo. Znane są z grobu 19 w miejscowości Polese, raj. Zelenogradsk (dawn. *Groß Ottenhagen, Kr. Fischhausen*; W. Nowakowski 1996, tabl. 92:7), i z grobu 58 w dawn. *Grebieten, Kr. Fischhausen* (H. Jankuhn, *Spuścizna*).

Wśród zapinek 10. serii V grupy o kabłąku płaskim, zazwyczaj prostokątnym w przekroju, rejestrowanych na stanowiskach kultury bogaczewskiej, można wyróżnić

dwie odmiany. Pierwsza obejmuje fibule z prostokątną nóżką, zwykle niezdobione lub zdobione w niewielkim stopniu. Zapinki takie znaleziono w Tałtach, pow. mrągowski, grób 83 (A. Juga-Szymańska 2004, s. 105–106, tabl. VI:14), Nowym Żyzdroju, pow. mrągowski (*Neu-Sysdroy, Kr. Sensburg*), grób 95 (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25) i Bogaczewie-Kuli, pow. giżycki, grób 71 (J. Okulicz 1958, s. 58). Druga odmiana obejmuje fibule z trójkątnie rozszerzoną nóżką, zdobione rzędem linii rytych na kabłąku.

Zapinki obu tych odmian znane są z terenów zajętych we wczesnym okresie wpływów rzymskich przez kulturę wielbarską, np. z Pruszcza Gdańskiego, stan. 10, pow. gdański, groby 289 i 463 (M. Pietrzak 1997, s. 57, 84, tabl. CVII/289:1, CXXXIX/463:1.2), i z Ulków, pow. gdański, groby 11, 30 i 56 (M. Tuszyńska 2005, s. 14, 20, 24, tabl. IV/11:1, XV/30:3, XXIII/56:1). Pojawiają się również w kulturze przeworskiej – znaleziono je m.in. na cmentarzyskach w Niedanowie, grób 638 (W. Ziemlińska-Odojowa 1999, s. 108, tabl. CCXXVII/638:1.2), Chmielowie Piaskowym, pow. ostrowiecki, grób 14 (K. Godłowski, T. Wichman 1998, s. 14, tabl. XV/14:9), Kamieńczyku, groby 78 i 231 (T. Dąbrowska 1997, s. 25, 52, tabl. XL/78:3, CXVI/231:1), czy Nadkolu, stan. 2, groby 5 i 84 (J. Andrzejowski 1998, s. 17, 36, tabl. IV/5:7, LIV/84:4).

Na terenie kultury bogaczewskiej zapinki odmiany drugiej przyjmują jednak nieco odmienne formy niż na terenie sąsiadujących z nią kultur. Występują tu zapinki charakteryzujące się dość smukłym kształtem, z grzebykiem w miejscu przejścia kabłąka w nóżkę, podobnym do grzebyków na zapinkach oczkowych serii pruskiej, lub tylko jego imitacją w postaci zazwyczaj dwóch, rzadziej większej liczby linii rytych. Zapinki takie zarejestrowano, poza Leśniewem, na kilku innych stanowiskach kultury bogaczewskiej. Bardzo podobną fibulę, z niewielkim prostokątnym grzebykiem między kabłąkiem a nóżką, odkryto w Koczku II w obiekcie 128. Miała ona cięciwę owiniętą dookoła główki, sprężynę na ośce, na kabłąku przy główce znajdowały się dwa rzędy wybijanych punktów a wzdłuż obu brzegów kabłąka podwójne żłobki (H. Jankuhn, *Spuścizna*). Tę samą formę reprezentuje zapinka z Ławek, pow. giżycki, grób 30. Kabłąk, podobnie jak w innych wypadkach, zdobiony był wzdłuż brzegów dwoma żłobkami, cięciwa była owinięta wokół główki, natomiast grzebyk był jedynie zaznaczony przez dwie poziome linie ryte (A. Bitner-Wróblewska 1995, s. 84, ryc. 7).

Zbliżone zapinki znaleziono również z zespołach kultury Dollkeim/Kovrovo na Sambii (Polese i dawn. *Drusker Forst*, groby 65 i 19 – M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*). Pierwsza z nich, z grobu 65, miała górną cięciwę przytrzymywaną haczykiem oraz zdobienie imitujące prostokątny grzebyk między kabłąkiem a nóżką, podobne do tego, jakie znajduje się na zapince z Ławek. Drugi egzemplarz z dawn. *Drusker Forst*, z grobu 19, miał kabłąk o płasko-wypukłym przekroju,

zdobiony na krawędziach dwoma podłużnymi żłobkami oraz pojedynczym rzędem wybijanych punktów; również w tym wypadku grzebyk imitują linie ryte. Podobny egzemplarz z terenu kultury wielbarskiej, z grobu 58 z cmentarzyska w miejscowości Ulkowy opisany jest jako zbliżony do zapinek oczkowatych serii pruskiej w *schemacie zapinek 10 serii V grupy* (M. Tuszyńska 2005, s. 25, tabl. XXIII/58:2). Kabłąk tej fibuli jest wygięty półkolistie, nóżka zdobiona parą oczek oraz rytym krzyżem, cięciwa owinięta wokół kabłąka a w miejscu przejścia kabłąka w nóżkę znajduje się niewielki grzebyk.

Jeszcze inną formę odmiany drugiej reprezentuje krępa zapinka z Bogaczewa-Kuli, grób 290 (J. Okulicz 1958, s. 69, tabl. XI:1). Od podobnych fibul ze stanowisk kultury wielbarskiej i przeworskiej odróżnia ją bardzo rozbudowane zdobienie w postaci pionowych i poziomych linii rytych na kabłąku, i mocniej rozszerzona nóżka. Poza okazem z Bogaczewa zapinki takie znane są z terytorium kultury Dollkeim/Kovrovo, z miejscowości Tel'manovo, raj. Černáhovsk (*Althof-Insterburg*; H. Jankuhn, *Spuścizna*), oraz jedna ze stanowiska kultury wielbarskiej w Zwierrzewie, pow. ostródzki (*Thierberg, Kr. Osterode*), znal. luźne (H. Jankuhn, *Spuścizna*; M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25).

Wydaje się, że wszystkie formy zapinek 10. serii V grupy o płaskim kabłąku wyewoluowały z zapinek oczkowatych III grupy. Wskazują na to opisane warianty z grzebykiem, o ogólnych proporcjach zbliżonych do zapinek oczkowatych, jak egzemplarz z Leśniewa, grób 64/37 (Tabl. IX:5), Ulków, grób 58 (M. Tuszyńska 2005, s. 25, tabl. XXIII:2) oraz zapinki z Pruszcza Gdańskiego, stan. 10, grób 168 i, przede wszystkim, z grobu 428 (M. Pietrzak 1997, s. 36, 79, tabl. LX/168:7, CXXVIII/428:3), który miał szczytkowe skrzydełka przy główce (por. A. Juga-Szymańska 2004, s. 106).

Zapinki 10. serii V grupy na terenach bogaczewskich datowane są dość szeroko, od fazy B_{2b} po fazę B₂/C₁–C_{1a} (A. Juga-Szymańska 2004, s. 106), przy czym zapinki odmiany drugiej spotykane są głównie w zespołach ze schyłku okresu wczesnorzymskiego i z fazy B₂/C₁. Fibuli z Koczka II, grób 128, towarzyszyły paciorki ze złotą wkładką, zapince z Ławek, grób 30, naszyjnik ze stożkowatymi zakończeniami (A. Bitner-Wróblewska 1995, s. 73, 76, ryc. 7), który na podstawie analogii z obszaru kultury Dollkeim/Kovrovo i terenów litewskich można datować na młodszy odcinek fazy B₂ i fazę B₂/C₁. Egzemplarz z Leśniewa znaleziono z ostrogą typu F2. Jedynym egzemplarzem, który można byłoby datować na okres późnorzymski, jest zapinka z grobu 71 w Bogaczewie-Kuli, której towarzyszyła fibula z podwiniętą nóżką. Niestety, okaz ten znany jest jedynie z opisu (*brązowa zapinka z hakiem przytrzymującym cięciwę i z kabłąkiem zrobionym z szerokiej, gładkiej blaszki*; J. Okulicz 1958, s. 58) a brak ilustracji nie pozwala na jego jednoznaczną identyfikację.

W trzech obiektach z cmentarzyska w Leśniewie odkryto zapinki trójgrzebykowe. Wszystkie można zaliczyć do typu A96 (O. Almgren 1923, s. 50–51, tabl. V:96). Pierwsza, o długości ok. 5,5 cm i żelaznej sprężynie zamkniętej w cylindrze, pochodzi z obiektu 47sp/23 (Tabl. V:6). Na jej kabłąku i nóżce znajdują się trzy dość duże grzebyki zdobione liniami rytymi, wyglądem najbardziej zbliżone do grzebyków na egzemplarzach typu A94. Nóżka zapinki jest zakończona profilowanym guzkiem. Bardzo zbliżona do niej zapinka znajduje się w kolekcji pastora Pisanskiego (W. Nowakowski 1998, s. 51, ryc. 14:637). Jej grzebyki zdobione są liniami i karbami imitującymi inkrustację z perełkowanego drutu. Kolejną zapinkę typu A96 znaleziono w obiekcie 47s/30 (Tabl. VIII:2). Miała ona facetowany kabłąk i trzy grzebyki; na sprężynie zapinki widoczne są resztki cylindra, grzebyk na nóżce jest zakończony profilowanym guzkiem. Trzeci egzemplarz, z obiektu 47g/24 (Tabl. VI:32), jest bardzo podobny do fibuli z obiektu 47s/30, różniąc się od niej jedynie brakiem cylindra (który mógł się nie zachować), i zdobieniem grzebyków, układanych cienką złotą blaszką.

Zapinki typu A96 zdobione złotem lub srebrem spotykane są dość często w środowisku kultury wielbarskiej, gdzie, zdaniem R. Wołągiewicza, należą do charakterystycznych elementów stylistyki wczesnorzymskiej (R. Wołągiewicz 1974, s. 142–145). Na Mazurach tak dekorowane zapinki trójgrzebykowe spotykane są sporadycznie. Dwie fibule układane na grzebykach złotą blaszką zarejestrowano na cmentarzysku w Mojtnach, w grobie 56 (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, tabl. X:56).

Na obszarze kultury bogaczewskiej zapinki trójgrzebykowe datowane są na przełom wczesnego i późnego okresu wpływów rzymskich – fazę B₂/C₁ (W. Nowakowski 1995a, s. 49; 1998, s. 49).

Szpile

Szpile należą do najbardziej charakterystycznych zabytków kultury bogaczewskiej, spotykanych przez cały okres wpływów rzymskich, liczniej w okresie późnorzymskim (J. Jaskanis 1974, s. 171, 178; W. Nowakowski 2007, s. 13). Na cmentarzysku w Leśniewie znaleziono jednak tylko jeden egzemplarz, w obiekcie 49/19 (Tabl. V:5). Można to tłumaczyć dużą liczbą zapinek oczkowatych, bowiem podobne proporcje obserwowane są też na innych wczesnorzymskich stanowiskach bogaczewskich. Na cmentarzysku w Radziejach znaleziono jedenaście zapinek oczkowatych i, jak się wydaje, tylko jedną szpilę, podobnie w Łażnem, pow. olecki (*Haszen, Kr. Treuburg*), zarejestrowano trzynaście zapinek oczkowatych i tylko pięć szpil (por. H. Jankuhn, *Spuścizna*; W. Nowakowski 1996, aneks B).

Brązowa szpila z obiektu 49/19 odpowiada typowi I w klasyfikacji B. Beckmanna (1969, s. 110). Ma profilowaną główkę z otworkiem pośrodku; w górnej i dolnej części

główki znajdują się dwa wałeczki zdobione skośnymi nacięciami.

Szpile typu I znane są z kilku innych stanowisk kultury bogaczewskiej. Znalezione je w Stręglu Wielkim II, pow. węgorzewski (*Groß Strengeln, Kr. Angerburg*), grób 27 (H. Jankuhn, *Spuścizna*), Nowym Żydzioju, grób 183 (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25), Grunajkach, pow. gołdapski (*Gruneiken, Kr. Angerburg*), znal. luźne (O. Tischler 1879, s. 228, tabl. L:14), i w Babiętach I, pow. mrągowski (*Babienten, Kr. Sensburg*), grób 492 (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.13e/20). Niestety, wszystkie one pochodzą z zespołów niezawierających dobrych datowników, co znacznie utrudnia ich analizę chronologiczną. B. Beckmann (1969, s. 110) datuje typ ten szpil na okres późnorzymski.

Stylistycznie szpile typu I lokuje się pomiędzy okazami typu L, z dwustożkową główką, a szpilami wariantu Nikutowo, z profilowaną główką zaopatrzoną w uszko. Szpile tych odmian datowane są na fazy B₂–B₂/C₁, najmłodsze z nich (wariant Nikutowo) spotykane są w zespołach z fazy C_{1a} (W. Nowakowski 1998, s. 45).

Poza kulturą bogaczewską szpile typu I i zbliżone znane są ze stanowisk litewskich, łotewskich i estońskich (B. Beckmann 1969, s. 110). Na cmentarzyskach litewskich szpile zbliżone do typu I znajdowane są w zespołach datowanych od fazy B₂ do okresu późnorzymskiego. W Kurmaičiai, aps. Klaipėdos, grób 24, szpili takiej towarzyszyły zapinki oczkowe serii pruskiej (P. Kulikauškas 1968, s. 24, ryc. 21:1–6.8), w grobie 3 z Rudaičiai, stan. II, aps. Klaipėdos, zapinki trójgrzebykowe typu A96 (M. Michelbertas 1963, s. 70, ryc. 6:6), a w Aukštkiemiai, aps. Klaipėdos, groby 214 i 352, zapinki z podwiniętą nóżką (H. Moora 1938, s. 195). Na cmentarzysku w Anduln, aps. Klaipėdos, szpilę zbliżoną do typu I znaleziono razem z elementami napierśnika z trójkątnych zawieszek ażurowych, trójkątnych zawieszek zdobionych emalią i zawieszek lunulowatych oraz z zapinką trójgrzebykową; zespół ten umieszczany jest w fazach B₂/C₁–C_{1b} (A. Bitner-Wróblewska, A. Bliujienė 2003, s. 122, 125–126).

Szpile typu I ze stanowisk kultury bogaczewskiej należałoby więc datować na okres wcześniejszy, niż przyjął to B. Beckmann, tj. na przełom wczesnego i późnego okresu wpływów rzymskich.

Bransolety

Z cmentarzyska w Leśniewie znane są dwie bransolety, z obiektów 30/66 i 71/42 (Tabl. X:4). Okaz z obiektu 30/66 nie został zilustrowany ani opisany w stopniu pozwalającym na chociażby przybliżone określenie jego kształtu. Bransoleta z grobu 71/42 znana jest ze szkicu Marty Schmiedehelm, ale schematyczny i niestaranny rysunek wskazuje jedynie, iż był to prawdopodobnie egzemplarz o profilowanych końcach. Bransolety takie w obiektach kultury bogaczewskiej spotykane są niezwykle rzadko.

Jedyny egzemplarz znaleziono w grobie 178 w Wyszemborku, stan. IVa, pow. mrągowski (P. Szymański 2005, s. 57, tabl. XXII:5). Liczniej bransolety o profilowanych końcach spotykane są we wschodniej strefie obszaru zachodniobałtyjskiego, gdzie występują w horyzoncie zapinek oczkowych serii pruskiej (W. Nowakowski 1991, s. 43–45).

Zawieszki

W obiekcie A znaleziono jedenaście zawieszek w kształcie sześcioszprychowego koła. Wszystkie były do siebie bardzo podobne, różniąc się jedynie ukształtowaniem uszka. Zawieszki zdobione były siedmioma guzkami na piaście, sześcioma przy styku każdej ze szprych z piastą, i jednym większym guzkiem na środku piasty. Na zewnętrznej krawędzi zawieszek przy końcach pięciu szprych znajdowały się trapezowate blaszki zdobione czterema guzkami, przy końcu szóstej umieszczone było uszko ustawione prostopadle do osi zawieszki. Uszka zawieszek w dwóch wypadkach były okrągłe z kolistym otworem i różnej wielkości profilowaniem w dolnej części (Tabl. I:1b₁₋₃) lub na wysokości otworu (Tabl. I:1b₅), w sześciu kolejnych uszka były prostokątne z kolistym otworem (Tabl. I:1b₂₋₆), pozostałe miały uszka okrągłe z kolistym otworem (Tabl. I:1b₄). Kabłąk i szprychy zawieszek były prawdopodobnie daszkowate w przekroju (Tabl. I:1a). Do tego samego typu należy też zaliczyć znaną w tym samym grobie zawieszke z czterema szprychami, zdobioną podobnie jak opisane wyżej guzkami na piaście, ale zamiast trapezowatych blaszek na zewnętrznej krawędzi dekorowaną guzkami i podłużnymi płytkami z guzkami (Tabl. I:2).

Na podstawie wymienionych cech zawieszki te można zaliczyć do typu Machary, wyróżnionego przez P. Szymańskiego (2005, s. 49). Przynajmniej dwie z nich (a być może wszystkie) zaopatrzone były dodatkowo w niedbale zwinięte kółka z brązowego drutu, nałożone na uszka.

Analiza tego typu zabytków z listą ich znalezisk została przedstawiona przez P. Szymańskiego (2005, s. 49). Nie licząc zawieszek z Leśniewa, z całego terytorium kultury bogaczewskiej znanych jest tylko dwadzieścia takich ozdób. Chronologia zawieszek typu Machary zamyka się w fazie B₂. Wskazuje na to zespół z grobu 71 z Woźnic, gdzie zawieszkom takim towarzyszyły niebieskie paciorki melonowate (H. Jankuhn, *Spuścizna*), i z grobu 248 z Wyszemborka, stan. IVa, gdzie znaleziono również kółko z końcami odgiętymi na zewnątrz (P. Szymański 2005, s. 49–50, tabl. XXIII:5–14). Podobne datowanie należy przyjąć dla zawieszek z grobu A w Leśniewie.

Uważa się, że zawieszki typu Machary ukształtowały się w kulturze bogaczewskiej pod wpływem lateńskich ozdób w kształcie kółek z guzami na kabłąku, tzw. *Knotenringe* (W. Nowakowski 1998, s. 66; P. Szymański 2005, s. 51). Te ostatnie znane są z cmentarzysk w Babiętach, znal. luźne (3 egz.; W. Gaerte 1929, s. 178, ryc. 140a),

Podliszewie, pow. grajewski, grób 19B (A. Bitner-Wróblewska, P. Iwanicki 2002, s. 114, tabl. XXI:1), Wilkasach, pow. giżycki (dawn. *Wilkassen, Kr. Lötzen*), znal. luźne (H. Jankuhn, *Spuścizna*), oraz w okolicach Węgorzewa (W. Nowakowski 1998, s. 66, tabl. 29:653.654). Niestety, poza egzemplarzem z Podliszewa, który autorzy opracowania datują na fazę B₂, nie dysponujemy z terenu kultury bogaczewskiej znaleziskami tego typu ozdób o dobrze ustalonej metryce.

Warto zwrócić w tym miejscu uwagę na dużą popularność zawieszek kolistych na obszarze Mazur, gdzie zawieszki w kształcie koła z czterema szprychami znane są już z inwentarzy kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, forma ta spotykana jest również we wczesnym okresie wpływów rzymskich w kulturze bogaczewskiej (J. Okulicz 1973, s. 397). Należy zgodzić się z interpretacją, że zawieszki typu Machary powstały pod wpływem ozdób w stylu *Knotenringe*, jednak nie bez udziału wzorów wcześniejszych, wywodzących się jeszcze z wczesnej epoki żelaza (por. J. Okulicz 1973, s. 395). Ciekawie na tym tle wygląda zwłaszcza zawieszka z grobu 63 w Łążnem – w kształcie koła bez szprych, ale zdobiona trzema blaszkami z guzkami na obwodzie (M. Schmiedehelm 1938, s. 57, tabl. 12).

W obiekcie B z Leśniewa znaleziono zawieszke ze spiralnie zwiniętego drutu, na obu końcach zawiniętego w uszka (Tabl. I:9). Takie zawieszki zarejestrowano na stanowiskach kultury bogaczewskiej w Bogaczewie-Kuli, grób 258 (J. Okulicz 1958, s. 67, ryc. 2d), Giżycku, pow. *loco* (*Lötzen, Kr. loco*), znal. luźne (H. Jankuhn, *Spuścizna*; W. Gaerte 1929, s. 178, ryc. 140j), Lisach, pow. gołdapski (*Lissen, Kr. Angerburg*), znal. luźne (H. Jankuhn, *Spuścizna*), Łążnem, znal. luźne (W. Gaerte 1929, s. 176, ryc. 132d), Radużnoe, raj. Nesterov (*Rominten, Kr. Goldap*), grób f (A. Bezenberger 1896, s. 40, ryc. 8), a także w Radziejach, groby 59, 107 i 133, Skrzypach, pow. węgorzewski (*Steinhof, Kr. Angerburg*), grób 7, Stręgła Wielkim II, grób 40, oraz w Wilkasach, znal. luźne (wszystkie H. Jankuhn, *Spuścizna*).

Do zawieszek takich jak egzemplarz z Leśniewa często przyczepiane były różnego rodzaju łańcuszki, kółka i inne zawieszki. Okaz z Giżycka zaopatrzony był w zawieszke w kształcie czteroszprychowego koła z urwanym uszkiem, kółka z brązowego drutu doczepione były do zawieszek z Lisów, Łążnego, Radziejów, grób 107, i Stręgła Wielkiego II, grób 40.

Ozdoby te można datować ogólnie na okres wczesnorzymski; zanikają one, jak się wydaje, jeszcze przed końcem fazy B₂. Zawieszkom z grobu 40 ze Stręgła Wielkiego II towarzyszyła szpila typu A, zdobiona wybijanymi oczkami i punktami (H. Jankuhn, *Spuścizna*), datowana na wczesny okres wpływów rzymskich (por. A. Jurga 2003, s. 76). W grobie 59 z Radziejów zawieszke taką znaleziono razem z żelazną igłą, sztyłem i kółkiem z końcami

odgiętymi na zewnątrz (H. Jankuhn, *Spuścizna*), które datowane są na fazę B₂ (P. Szymański 2005, s. 62), natomiast do ozdoby z Giżycka przyczepiona była wczesnorzymska zawieszka w kształcie czteroszprychowego koła. Chronologia ta zgadza się z datowaniem egzemplarza z Leśniewa, któremu towarzyszyła zapinka oczkowata serii pruskiej, typu A61.

Paciorki

Największą grupę paciorków na cmentarzysku w Leśniewie tworzą okazy szklane.

Dwa egzemplarze z obiektu 47kr/26 (Tabl. VI:28.29) oraz cztery z III obiektu bez numeru (Tabl. XIV:13) to kuliste paciorki barwy czerwonej, typu TM12 (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 18, tabl. 1:12). Paciorki tego typu spotykane są w kulturze bogaczewskiej przez cały okres wpływów rzymskich. Są one wykonane dość niestarannie. Mimo, że nie znaleziono do tej pory warsztatów, w których mogłyby być wytwarzane, uzasadnione wydaje się przypuszczenie, że są one produktem miejscowym (por. P. Szymański 2005, s. 43).

Na omawianym cmentarzysku zarejestrowano również dużą serię paciorków barwnych, zrobionych w technice zbyt skomplikowanej, aby mogły być uznane za produkt miejscowy. Najliczniejsze są wśród nich kuliste paciorki z tzw. złotą wkładką typu TM387 (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 22, tabl. 14:387a.b), zarówno egzemplarze pojedyncze typu TM387a jak i segmentowe typu TM387b, zwykle dwu- lub trójczłonowe. Paciorki takie znaleziono w obiektach 47t/25 (trzy egz. pojedyncze i dwa podwójne), 47kr/26 (15 pojedynczych, 22 podwójne i jeden potrójny; tabl. VI:2–25) oraz w obiekcie III bez numeru (dziewięć pojedynczych i jeden podwójny; tabl. XIV:16.17).

Należy w tym miejscu zwrócić uwagę, iż przynajmniej niektóre z mniejszych, pojedynczych paciorków z tzw. złotą wkładką typu TM387a mogą w rzeczywistości być częściami paciorków wielosegmentowych. Dobrze ilustruje to sytuacja obiektu 46kr/26 z Leśniewa – G. Bujack (1887b, s. 146) wspomina o 11 paciorkach pojedynczych, natomiast kilka lat później H. Jankuhn (*Spuścizna*) wylicza już 15 takich paciorków, obecnie w zbiorach Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie znajduje się aż 18 paciorków pojedynczych, co oznacza, że część paciorków wielosegmentowych musiała zostać połamana.

Szklane paciorki z tzw. złotą wkładką są ozdobą spotykaną na cmentarzyskach bogaczewskich na masową skalę. Często znajdowane są w grobach w dużej liczbie, jak np. w grobie 188 z Bogaczewa-Kuli, gdzie zarejestrowano ponad 100 egzemplarzy, zarówno pojedynczych jak i segmentowych (J. Okulicz 1958, s. 64). Paciorki tego typu datowane są dość szeroko, od fazy B₁ po fazę C_{1b}, najczęściej jednak spotyka się je w fazie B₂ (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 64–65). Na nekropoli w Leśniewie

znaleziono trzy szklane paciorki barwy czerwonej z ciemnymi oczkami w białej obwódce, odpowiadające typom TM223a-b (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 20, tabl. 4:223) – dwa w obiekcie 47kr/26 (Tabl. VI:26) i jeden w obiekcie 116/63 (Tabl. XIV:5). Czerwony egzemplarz z obiektu 47kr/26, z czerwonymi oczkami w żółtej obwódce, ustawionymi w pięciu rzędach (Tabl. VI:27) można zaliczyć do typu TM225e. Paciorki tych odmian w kulturze bogaczewskiej spotykane są w fazie B₂-B₂/C₁ (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 51–53).

Z obiektu 19/9 pochodzi sześć kulistych czerwonych paciorków zdobionych skośnymi żółto-zielono-żółtymi i biało-zielono-białymi pasmami, typu TM291c (Tabl. III:1–5), oraz fragment paciorka barwy czerwonej z pasmami poziomymi, typu TM287b (Tabl. III:6). Kolejne paciorki z barwnymi pasmami znaleziono w obiekcie 41/20 (Tabl. X:7), oraz w III obiekcie bez numeru (Tabl. XIV:10). Szklane paciorki z kolorowymi pasmami zazwyczaj spotykane są w obiektach kultury bogaczewskiej pojedynczo, rzadziej po dwa lub trzy. Ich chronologia obejmuje fazy B₂-B₂/C₁ (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 55–56).

Z Leśniewa pochodzą również dwa szklane paciorki zeberkowane; jeden znaleziono w obiekcie 68/41 (Tabl. IX:4), drugi luźno (Tabl. XIV:21). Paciorek znaleziony luźno to egzemplarz barwy niebieskiej, typu TM163, natomiast z obiektu 68/41 pochodzi paciorek barwy zielonej typu TM159a (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 19, tabl. 3:159a, 163). Na obszarze bałtyjskim najpopularniejsze były paciorki barwy niebieskiej, natomiast egzemplarze zielone uważane są za charakterystyczne dla kultury przeworskiej (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 42, 110). Paciorek TM159a z obiektu 68/41 nie znajduje analogii na obszarze kultury bogaczewskiej. Paciorki zeberkowane na obszarze kultury bogaczewskiej datowane są głównie na fazę B₂, rzadziej spotykane są w okresie późniejszym (M. Mączyńska 1972, s. 381–382).

Poza opisanymi wyżej egzemplarzami z Leśniewa znanych jest jeszcze kilka barwnych paciorków szklanych, które jednak nie mogą być określone typologicznie.

Na cmentarzysku odkryto także kilkanaście paciorków wykonanych z brązu. Rysunkami pozwalającymi na określenie kształtu paciorków dysponujemy w wypadku egzemplarzy z obiektów A, B, 19/9, 67/40, 68/41 i 110/59.

W obiekcie A zarejestrowano niewielki beczułkowaty paciorek (Tabl. I:4a.b), odpowiadający typowi TM520 (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 26, tabl. 20:520) natomiast z III obiektu bez numeru pochodzi paciorek rurkowaty (Tabl. XIV:11) typu TM526 (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 26, tabl. 20:526). Egzemplarze w kształcie rurek z blachy brązowej są często spotykane na cmentarzyskach kultury bogaczewskiej, co dotyczy również niewielkich brązowych paciorków spiralnych o różnej długości (W. Nowakowski 2007, s. 54). Takie spiralki, wykonane z ciasno zwiniętego, cienkiego, spłasz-

czonego drutu brązowego, znaleziono w obiektach B (Tabl. I:7), 67/40 (Tabl. IX:23), 68/41 (Tabl. IX:16–21), 110/59 (Tabl. XII:4) oraz luźno (Tabl. XIV:22.23). Brązowe spiralki w zespołach z paciorkami znane są też z innych cmentarzysk kultury bogaczewskiej, m.in. z Muntowa, groby XV i XXII (W. Nowakowski 2004, s. 194–195, tabl. VIII:1), i z Koczka II, z grobu 128 (H. Jankuhn, *Spuścizna*). Spiralki te mogły więc pełnić rolę paciorków czy też rozdzielaczy kolii (por. P. Szymański 2005, s. 48).

Za elementy kolii należy uznać pięć małych (średnicy 1,3–1,6 cm) kółek z cienkiej brązowej blachy o prostokątnym przekroju poprzecznym, znalezionych wraz z paciorkami w obiekcie 19/9 (Tabl. III:7–11). Różnią się one nieznacznie sposobem zdobienia. Dwa całe kółka i trzecie, zachowane częściowo, zdobione są dwoma dookólnymi pasmami rytymi, jedno jest gładkie, a jedno ma niewielkie trójkątne wybrzuszenie.

Tego rodzaju kółka, zbyt małe, by mogły spełniać rolę pierścionków, spotykane są na cmentarzyskach bogaczewskich dość często, zazwyczaj w zespołach z paciorkami i innymi elementami kolii. Na cmentarzysku w Wyszemborku, w grobie 256, znaleziono takie kółka z wtopionymi fragmentami szkła, najprawdopodobniej pochodzącego ze zniszczonych przez ogień paciorków (P. Szymański 2005, s. 48, tabl. XII:44–46). Na inną funkcję zarówno spiralek jak i opisanych wyżej kółek może wskazywać fragment tkaniny z wplecionymi brązowymi kółeczkami i spiralkami, pochodzący z litewskiego stanowiska w Biržai, aps. Panevėžio, datowany na IX–X wiek n.e. (M. Kaczyński, W. Brzeziński, A. Bitner-Wróblewska, G. Iwanowska 1992, fot. nr 922).

W Leśniewie odkryto także cztery paciorki bursztynowe, w obiektach 38/17 i 47s/30, a dwa kolejne być może w III obiekcie bez numeru. Do grupy paciorków pierścieniowatych można zaliczyć okaz z obiektu 38/17 (Tabl. III:3), odpowiadający typowi TM388, oraz nieco większy egzemplarz z III obiektu bez numeru (Tabl. XIV:15), typu TM389. Drugi paciorek z III obiektu bez numeru (Tabl. XIV:14a.b) to okaz beczułkowaty, typu TM394, zaś paciorek z obiektu 47s/30 (Tabl. VIII:3a.b) należy do form dwustożkowych, typu TM395 (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 24, tabl. 15:388.389.394.395).

Paciorki bursztynowe znajdowane są na terenie kultury bogaczewskiej dość powszechnie. W zespołach grobowych występują z reguły pojedynczo, rzadziej po dwa lub trzy. Szczególnie popularne są, jak się wydaje, egzemplarze o prostej, pierścieniowatej i kulistej formie. Ich chronologia jest dość szeroka, bowiem występują od wczesnego okresu wpływów rzymskich po późny okres wędrówek ludów, jednak najliczniej spotykane są w późnym okresie wpływów rzymskich, od fazy B₂/C₁ (M. Tempelmann-Mączyńska 1985, s. 65–68; W. Nowakowski 2007, s. 56). Jedyny dobrze datowany paciorek z Leśniewa pochodzi z obiektu 47s/30 – okazowi typu TM395 towarzyszyła zapinka trójrzędowa.

Pierścionki

Na cmentarzysku w Leśniewie pierścionki zarejestrowano w trzech obiektach. Wszystkie egzemplarze można zaliczyć do grupy VI w klasyfikacji Ch. Beckmann (1969). Spiralne pierścionki z okrągłego w przekroju drutu brązowego reprezentują typ 30 (obiekty B i 116/63); okaz z obiektu B zdobiony jest na końcach poprzecznymi nacięciami (Tabl. I:6). Pierścionek z obiektu 68/41 (Tabl. IX:7a.b), o przekroju płasko-wypukłym, odpowiada typowi 33.

Pierścionki spiralne grupy VI spotykane są w kulturze bogaczewskiej najczęściej w fazie B_{2a}, rzadziej występują u schyłku okresu wczesnorzymskiego i w okresie późnorzymskim (W. Nowakowski 1998, s. 64). Potwierdza to chronologia okazów z Leśniewa, które można datować na młodszy odcinek okresu wczesnorzymskiego, towarzyszyły im, bowiem zapinki oczkowate serii pruskiej (obiekty B i 68/41) i zapinka typu A79 (obiekt 116/63).

Za pierścionek należy zapewne również uznać brązowe kółko o średnicy ok. 2,2 cm, wykonane z brązowego drutu o płaskim przekroju, znalezione w obiekcie 66/39. Jeden jego koniec jest wywinięty na zewnątrz i mocno zaklepany, drugi ułamany. Na całym obwodzie i wywiniętych końcach kółko to jest zdobione liniami rytmicznymi (Tabl. IX:24).

Zabytek ten nie znajduje odpowiednika w typologii Ch. Beckmann (1969). Zbliżony pierścionek znany jest z cmentarzyska kultury Dollkeim-Kovrovo w Kar'erno, raj. Gwardejsk (*Imten, Kr. Wehlau*), grób 14 (H. Jankuhn, *Spüschina*). Ma on średnicę 2,3 cm, kabłąk o płasko-wypukłym przekroju zdobiony jest rzędami linii rytmicznych i przynajmniej jeden koniec ma odgięty na zewnątrz.

Inne kółka

W obiekcie 68/41 znaleziono sześć małych kółek, z brązowego drutu o płasko-wypukłym przekroju (Tabl. IX:9), odpowiadających kształtem pierścionkom typu 33, i z drutu o przekroju daszkowatym (Tabl. IX:5a.b), odpowiadających pierścionkom typu 30. Ich średnica jest jednak dość mała (1,4–1,5 cm), co wyklucza możliwość traktowania ich jako pierścionków. Fragmentami podobnych kółek mogą też być inne ułamki brązowego drutu znalezione w tym obiekcie (Tabl. IX:10–13).

Formę zbliżoną do spiralnych pierścionków typu 35b ma brązowa spiralka długości 3,0 cm, z drutu o trójkątnym przekroju, z odwiniętymi końcami, znaleziona w obiekcie 68/41 (Tabl. IX:6a.b). Jej średnica jest jednak zbyt mała (1,5 cm), aby uznać ją za pierścionek.

Elementy pasa

Z obiektu 75/43 pochodzi sprzączka o okrągłej ramie i kolcu przedłużonym w trapezowatą skuwkę, zaopatrzoną w dwa nity. Kolec sprzączki zdobiony jest dwoma karbami, trzy znajdują się u nasady skuwki. Między ramą a skuwką zachowało się rurkowate okucie pasa (Tabl. X:7).

W klasyfikacji sprzączek R. Madydy-Legutko można ją zaliczyć do typu AC1 (R. Madyda-Legutko 1987b, s. 16, tabl. 5). Ostatnio zaproponowany został nowy podział sprzączek z kolcem przedłużonym w skuwkę, opierający się głównie na kształcie skuwki sprzączki – egzemplarz z Leśniewa odpowiada typowi IIa (P. Iwanicki, A. Jurga-Szymańska 2007, s. 46–47).

Pojawienie się na Mazurach sprzączek z kolcem przedłużonym w skuwkę związane jest niewątpliwie z oddziaływaniami ze strony kultury przeworskiej; sprzączki te często interpretowane są jako elementy pasa wojownika (R. Madyda-Legutko 1984, s. 94; W. Nowakowski 1995a, s. 26). W zespołach kultury bogaczewskiej towarzyszą one elementom uzbrojenia i zestawom do rozniecania ognia, złożonym z krzysiw iglicowych i kwarcytowych krzesaków.

Datowanie sprzączek z kolcem przedłużonym w skuwkę na obszarze kultury bogaczewskiej jest utrudnione ze względu na ubóstwo wczesnorzymskich zespołów grobowych, w których są znajdowane. R. Madyda-Legutko (1987b, s. 16, 20) ustaliła chronologię egzemplarzy typu AC1 szeroko, od fazy A₃/B₁ po początek fazy B₂, natomiast A. Jurga-Szymańska i P. Iwanicki (2007, s. 48–49) okazy typu IIa datują od schyłku fazy B₁ po fazę B_{2a}.

Kolejną grupą sprzączek z cmentarzyska w Leśniewie są egzemplarze jednodzielne z okrągłą ramą i prostym kolcem, typu AC13 (R. Madyda-Legutko 1987b, s. 18–20, tabl. 7), z obiektów 5/3 (Tabl. I:11) i 10/5 (Tabl. II:1).

Sprzączki takie spotykane są na cmentarzyskach kultury bogaczewskiej powszechnie i należą do form długotrwałych. Pojawiają się na terenie *Barbaricum* u schyłku młodszego okresu przedrzymskiego i używane są aż do schyłku późnego okresu wpływów rzymskich lub nawet do początku okresu wędrówek ludów (R. Madyda 1977, s. 364–365). W kulturze bogaczewskiej zanikają zapewne nieco wcześniej (R. Madyda-Legutko 1987a, s. 23, 25, 32). Sprzączce z obiektu 5/3 towarzyszyło naczynie z uchem wielootworowym, charakterystyczne dla okresu wczesnorzymskiego (P. Szymański 2000, s. 128), zaś w obiekcie 10/5 brak zabytków pozwalających uściślić jego datowanie.

Najliczniejszą grupę sprzączek tworzą w Leśniewie zwykle jednodzielne egzemplarze z półokrągłą ramą i prostym kolcem, typu AD1 (R. Madyda-Legutko 1987b, s. 24, tabl. 7). Sprzączki te znaleziono w obiektach 18/8 (Tabl. II:6), 39/18 (Tabl. V:4), 46/21 (Tabl. V:9) oraz 87/49 (Tabl. XI:2); za ramę sprzączki z grupy D należy też uznać fragment wygiętego drutu z obiektu 10/5 (Tabl. II:2).

Najprostsze sprzączki z półokrągłą ramą są formą szeroko rozpowszechnioną na całym obszarze środkowoeuropejskiego *Barbaricum*. Występowały one od młodszego okresu przedrzymskiego po wczesną fazę okresu wędrówek ludów. Najliczniej reprezentowane są w okresie wpływów rzymskich, szczególnie w fazach B₂–B₂/C₁ (R. Madyda-Legutko 1987a, s. 24; 1987b, s. 25).

Poza obiektem 18/8, w którym znaleziono także siekierkę tulejkowatą i naczynie z uchem wielootworowym,

sprzączkom AD1 z Leśniewa nie towarzyszyły zabytki pozwalające zawęzić ich ramy chronologiczne, z dużym prawdopodobieństwem należy je jednak datować na okres największego ich rozpowszechnienia, fazy B₂-B₂/C₁.

Na omawianym cmentarzysku znaleziono również cztery okucia środkowej części pasa, jedno w obiekcie 63/36 i trzy w obiekcie 47r/27, jednak żadne z nich nie jest znane z ilustracji. Były to niewielkie prostokątne nakładki na pas z dwoma nitami. Okucia takie w inwentarzach kultury bogaczewskiej spotykane są przez cały okres wpływów rzymskich (R. Madyda 1977, s. 388).

Przedmiotem trudnym do interpretacji jest fragment małej tarczki z faliście wygiętej blachy brązowej, z obiektem 68/41 (Tabl. IX:2). Być może jest to część plakietki nabijanej na środkową część pasa, jakie bywały zdobione koncentrycznymi kółkami. Znaleziono je m.in. na cmentarzysku w Bogaczewie-Kuli, groby 274 i 290 (J. Okulicz 1958, s. 78–79, ryc. 2k), oraz w Judzikach, pow. olecki (J. Marciniak 1950, s. 59, tabl. XVIII:6).

Groty

Z cmentarzyska w Leśniewie znane są zaledwie trzy groty żelazne. Dwa z nich znane są tylko ze wzmianek, trzeci, znaleziony luźno, znajduje się obecnie w zbiorach Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie. Mocno skorodowany grot jest w bardzo złym stanie; dolna część tulejki i górna część liścia są ułamane (Tabl. XIV:19). Jego zachowana długość wynosi 16 cm, pierwotnie mierzył on prawdopodobnie ponad 20 cm. Liść grotu, o zachowanej długości 7 cm i największej szerokości 2,5 cm, ma przekrój daszkowaty. Stosunkowo długa tulejka, pierwotnie stanowiąca ok. 1/3 długości grotu, ma V-kształtnie uformowaną nasadę liścia.

Grotu tego nie można sklasyfikować w ramach typologii P. Kaczanowskiego (1995), która opracowano dla materiałów kultury przeworskiej. Należy też zwrócić uwagę na metodę klasyfikacji, opartą o dokładne określenie rozmiarów grotów oraz wyznaczenie proporcji poszczególnych ich części, co w wypadku zniszczonego egzemplarza z Leśniewa nie jest możliwe do wykonania.

Groty o podobnym kształcie znane są jeszcze ze stanowisk kultury bogaczewskiej w Stręglu Wielkim (grób 128) i Skrzypach (znal. luźne), te jednak mają na tulejce zdobienie w kształcie oka (H. Jankuhn, *Spuścizna*; por. K. Czarnecka, B. Kontny 2009, s. 700, ryc. 4a.b).

Okazy o tulejce wynoszącej 1/3 długości całego grotu, które P. Kaczanowski zalicza do typu X, datowane są przez niego na fazy B₂-C_{1a} (P. Kaczanowski 1995, s. 21). Wydaje się, że datowanie grotu z Leśniewa należy ograniczyć do okresu wczesnorzymskiego.

Dwa pozostałe groty znane są jedynie ze wzmianek. Egzemplarz z obiektu 59/33 miał być bardzo zniszczony przez ogień i zachowany w dwóch częściach (osobno tulejka i liść o daszkowatym przekroju). G. Bujack (1887b,

s. 147) opisał go jako grot oszczepu, co może wskazywać, że był to egzemplarz stosunkowo mały, o krótkim, wąskim liściu.

Kolejny grot oszczepu miał zostać znaleziony w I obiekcie bez numeru. Również w tym wypadku nie dysponujemy żadnymi bliższymi informacjami odnośnie jego wyglądu.

Elementy tarczy

Jedynie umbo z cmentarzyska w Leśniewie, z I obiektu bez numeru, należy do typu J6 (Tabl. XIV:2), a właściwie jego młodszej odmiany o mocniej wyodrębnionym kolcu (M. Jahn 1916, s. 172; T. Liana 1970, s. 451). W kulturze bogaczewskiej umbo J6 pojawiają się w wyróżnionym przez K. Godłowskiego „horyzoncie 0” grobów z bronią, który jest synchronizowany z fazą B₂ (K. Godłowski 1974, s. 62, ryc. 7, 8). Podobne egzemplarze na obszarze kultury bogaczewskiej spotykane są jednak aż do fazy B₂/C₁-C_{1a}. W takim kontekście wystąpiło umbo z grobu 10 z Kamienia, pow. mrągowski (W. Nowakowski 1998, s. 79; I. Szter 2010, s. 238, tabl. III/10:2a.b). Zbliżony okaz znaleziono na cmentarzysku w Bogaczewie-Kuli, grób 180, razem z zapinką z podwiniętą nóżką (J. Okulicz 1958, s. 63, tabl. V:11). Na schyłek okresu wczesnorzymskiego można datować umbo typu J6/7b (?) z Tałt, grób 35, znalezione ze szpilą typu A (A. Juga-Szymańska 2004, s. 118–119, tabl. III:2a.b).

W zespołach kultury przeworskiej umbom typu J6 towarzyszyły zwykle imacze typu J5 (por. T. Dąbrowska 1997, s. 61) – okaz taki odkryto w Leśniewie w obiekcie 66/38 (Tabl. X:2). Na obszarze kultury bogaczewskiej imacze tego typu rzadko znajdowano w dobrze datowanych zespołach grobowych. Egzemplarzowi typu J5 z grobu 44 z Muntowa towarzyszyła klamra hakowa, co pozwala datować cały zespół na fazę B₁ (W. Nowakowski 2004, s. 199, 208, tabl. XI), a na cmentarzysku w Żelwągach imacz taki znaleziono z umbem typu J5 (W. Gaerte 1929, s. 186, ryc. 149f).

Ostrogi

Jedyna ostroga odkryta na cmentarzysku w Leśniewie pochodzi z obiektu 64/37 (Tabl. VIII:6). Egzemplarz ten ma wysoki, mocno wygięty kabłąk, niewielki stożkowaty bodziec i zaczepy w kształcie niewielkich poprzeczek. Ostrogi z tak ukształtowanymi zaczepami, tzw. *Knebel-sporn*, zostały zaliczone przez M. Jahna (1921, s. 68, ryc. 70) do typu 70. W nowej klasyfikacji ostróg kultury przeworskiej reprezentuje ona wariant 2 grupy F (J. Ginalski 1991, s. 66, ryc. 13:7.8).

Na stanowiskach zachodniobałtyjskich niewiele ostróg z poprzeczkami znaleziono w dobrze datowanych zespołach. W grobie 30 z Kamienia ostrodze takiej towarzyszyła m.in. nóżka zapinki, prawdopodobnie typu A72 (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.13e/87; M. Jahn 1921,

s. 117; W. Nowakowski 1998, s. 81; I. Szter 2010, s. 210, 257, tabl. V:1.2). Na sambijskim cmentarzysku w miejscowości Povarovka do inwentarza grobu VII należały, obok pary ostróg z poprzeczkami, zapinka typu A41 oraz imacz typu J9, co pozwala datować ten zespół nie później niż na fazę B₂/C₁ (M. Schmiedehelm, *Spušćizna* 7.25; W. Nowakowski 1996, s. 43, tabl. 82:8–10; 1998, s. 80). Dwie takie ostrogi znane są również z kolekcji pastora Pisanskiego (W. Nowakowski 1998, s. 79, ryc. 27:673.674). Ostrogę z Leśniewa znaleziono razem z zapinką o taśmowatym kabłąku odmiany drugiej, jakie na innych cmentarzyskach kultury bogaczewskiej datowane są na fazę B_{2b}–B₂/C₁ (zob. wyżej).

Elementy rzędu końskiego

Z grobu 47r/27 pochodzi kolistą żelazną pobocznica wędzidla (Tabl. VII:1), którego jednak nie można zidentyfikować typologicznie, oraz niewielkie żelazne okucie iksowate (Tabl. VII:2), zapewne również stanowiące część ogłowia końskiego. Okucia o zbliżonym kształcie znane są m.in. z grobu 161 z Wyszemborka, gdzie jednak są elementami pasa (P. Szymański 2005, s. 39, tabl. VIII:14), i z grobu 5 z Gąsiora, pow. mrągowski (M. Schmiedehelm 1990, s. 18, tabl. XIV:8).

Narzędzia

Noże znalezione na cmentarzysku w Leśniewie można podzielić na trzy grupy, różniące się między sobą przede wszystkim ukształtowaniem ostrza oraz nasady trzpienia do rękojeści.

Pierwszą tworzą krótkie noże o jednostronnie słabo wyodrębnionym trzpieniu do rękojeści i łukowatym tylcu. Noże takie znaleziono w obiektach 18/8 (Tabl. II:9a.b), 63/36 (Tabl. VIII:8) i 87/49 (Tabl. XI:1). Druga grupa obejmuje dość duże egzemplarze o mocno wyodrębnionym trzpieniu i łukowatym tylcu, z obiektów 5/3 (Tabl. I:12a.b) i 46/21 (Tabl. V:10a.b). Noże grupy trzeciej, pochodzące z obiektów 58/32 (Tabl. VII:7a.b), 65/38 (Tabl. X:1a.b) i 101/55 (Tabl. XII:10), różnią się od siebie dość wyraźnie, zostały jednak zaliczone do jednej grupy, mają bowiem pewne wspólne cechy: ich ostrza są mocno rozszerzone tuż przy trzpieniu i dalej wyraźnie się zwężają, trzpień do rękojeści jest obustronnie silnie wyodrębniony a nasada ostrza jest ukształtowana łukowato.

Noże na cmentarzyskach kultury bogaczewskiej są znaleziskami powszechnymi. Rejestrowane są w przez cały okres wpływów rzymskich. Na zróżnicowanie kształtu noży zwróciła uwagę Marta Schmiedehelm, określając noże o łukowato wygiętym tylcu jako typ „B”, a okazy o prostym tylcu jako typ „C” – litery te odpowiadać miały datowaniu noży na wczesny (faza B) i późny (faza C) okres wpływów rzymskich (por. A. Jurga-Szymańska 2004, s. 117). Potwierdzają to noże z cmentarzyska w Leśniewie, brak tu bowiem okazów o prostym tylcu, i w zasadzie nie

ma tu zespołów, które można datować na okres późnorzymski. Zainteresowanie nożami z obiektów kultury bogaczewskiej ogranicza się do kwestii tak zwanych noży bojowych, które wyróżniane są głównie na podstawie długości przekraczającej 20 (J. Okulicz 1958, s. 102) lub 25 cm (W. Nowakowski 1994b, s. 386). Za noże bojowe uważa się również egzemplarze znajdujące z elementami uzbrojenia, a czasami noże zdobione (M. Karczewski 1999a, s. 103). Na podstawie tych kryteriów za nóż bojowy można ewentualnie uznać okaz z obiektu 101/55, o długości 20,5 cm, oraz być może nóż z obiektu 46/21, którego ostrze zostało wprawdzie ułamane, ale masywny trzpień do rękojeści i nasada ostrza świadczą o tym, że mógł to być egzemplarz o znacznych rozmiarach.

Na cmentarzysku w Leśniewie znaleziono dwa nożyki sierpikowate: w obiekcie 35/16 półkolisty nożyk bez uchwytu (Tabl. IV:5), oraz w obiekcie 38/17 nożyk z półkolistym, lekko profilowanym uchwytem (Tabl. V:2).

Nożyki sierpikowate z uchwytem zawiniętym w uszko znane są z cmentarzysk w Tałtach, grób 130 (A. Jurga-Szymańska 2004, s. 117, tabl. VII:5), i w Gąsiorze, grób 20, gdzie znaleziono go z zapinką z podwiniętą nóżką (M. Schmiedehelm 1990, s. 20, tabl. XXI:1). Zapinka z podwiniętą nóżką towarzyszyła również nożykowi sierpikowatemu z obiektu 188 z Onufryjewa, pow. piski (*Onufriigowen, Kr. Sensburg*; H. Jankuhn, *Spušćizna*). Być może za nożyki sierpikowate należy uznać również żelazne noże z odgiętym do tyłu końcem z obiektów 381 i 382 w Bogaczewie-Kuli (J. Okulicz 1958, s. 73): drugi z nich odkryto z zapinką oczkowatą serii pruskiej i szpilą pastorałowatą, co wskazywałoby na datowanie tej formy również na wczesny okres wpływów rzymskich.

W Leśniewie odkryto dwa przedmioty określane jako szydła. W obiekcie 110/59 znaleziono krótkie szydło o długości 6,0 cm, z okrągłym przekrojem części zaostrej i prostokątnym przekrojem rękojeści (Tabl. XII:3). Drugie szydło, z obiektu 113/61, zwęża się na obu końcach, z tym że jeden ma przekrój okrągły, a drugi prostokątny (Tabl. XIV:8).

Podobne szydła spotykane są powszechnie na terenie środkowoeuropejskiego *Barbaricum* przez cały okres wpływów rzymskich. Ich trzonki pierwotnie mogły być zaopatrzone w kościane lub rogowe rękojeści (K. Godłowski 1977, s. 96; W. Nowakowski 1998, s. 84). Egzemplarze takie znaleziono między innymi na cmentarzyskach kultury przeworskiej w Kamieńczyku, grób 7 (T. Dąbrowska 1997, s. 13, tabl. V/7:5), i na „Łysej Górze” w Gródkach, pow. działdowski, grób 21 (J. Okulicz 1983, s. 82, ryc. 34g). Szydło z obiektu 110/59 towarzyszyła zapinka oczkowata typu A61, co pozwala datować cały zespół na fazę B₂.

W obiekcie 76/44 (Tabl. IX:22) znaleziono skorodowany fragment przedmiotu ze sztabki żelaznej, z otworem w środku; na jednej z dłuższych ścianek znajdują się

prostokątne występy tworzące rodzaj drabinki, podobne występy umieszczone są również przy otworku. Przedmiot ten został przez autora badań opisany jako bodziec (*Prickel*), podobnie jak przedmiot pochodzący z II obiektu bez numeru (G. Bujack 1886, s. 106). Niestety, nie dysponujemy ilustracją drugiego przedmiotu, nie można więc mieć pewności, czy mamy do czynienia z podobnymi zabytkami. Być może przedmiot z obiektu 76/44 jest fragmentem szydła, a widoczne na nim występy służyły do zamocowania okładziny rękojeści.

Trzy żelazne igły pochodzą z obiektów 41/20 (Tabl. V:8), 109/58 (Tabl. XII:7) i 117/64 (Tabl. XIV:9), czwartą, brązową, znaleziono luźno (Tabl. XIV:24). Wszystkie mają podłużne spłaszczone uszka i trzony o okrągłym przekroju; długość zabytków, jednak niezachowanych w całości, waha się pomiędzy 8 a 12,5 cm.

Igły uważane są za element wyposażenia grobów kołbanych i w takich kontekstach najczęściej występują, niekiedy jednak spotykane są również w grobach męskich. Z takim wypadkiem mamy do czynienia na cmentarzysku w Stręglu Wielkim II, gdzie w grobie 128 igłę znaleziono razem z żelaznym grotem włóczni (H. Jankuhn, *Spuścizna*).

Jedynе krzesiwo sztabkowane znane z cmentarzyska w Leśniewie pochodzi z obiektu 34/15 (Tabl. IV:1); poza popielnicą nie towarzyszyło mu żadne inne wyposażenie. Zabytek znajduje się obecnie w Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie, co pozwala na jego dokładniejszą analizę. Krzesiwo można zaliczyć do typu IIA w klasyfikacji M. Jonakowskiego (1996, s. 95, tabl. I). Ma ono kształt trapezowaty, z lekko przewężonym środkiem i otworkiem w części górnej, do którego przymocowana jest zachowana w dwóch częściach skuwka; widoczne jest zużycie pióra. Na powierzchni krzesiwa, przy otworku na skuwkę oraz w części dolnej, znajdują się proste „ryty”, głębsze przy krawędziach zabytku. Linie te nie są zdobieniem, lecz najprawdopodobniej wynikiem sposobu przechowywania zabytków w *Prussia-Museum* w Królewcu, gdzie zabytki przymocowywano do tekturowych podkładek za pomocą drucików. Dobrze ilustrują to zdjęcia przedmiotów z cmentarzyska w Mojtnach (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, tabl. III:17g, VIII:60g). W wyniku korozji drucików, w miejscach, gdzie się one znajdowały, powstały opisane wyżej „ryty”.

Krzesiwa typu IIA spotyka się na terenie kultury bogaczewskiej dość często. Kilka egzemplarzy tego typu znaleziono w Mojtnach: w grobie 17 razem z zapinką typu A128, a w grobie 60 z zapinką typu A126 (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 52–53, tabl. III:17, VIII:60). Z końcem wczesnego okresu wpływów rzymskich należy również wiązać krzesiwo sztabkowane z grobu 6 z Koczka II, zdobione przy piórze rzędem punktów i zygzaków; towarzyszyła mu zapinka typu A100 (H. Jankuhn, *Spuścizna*). Najprawdopodobniej w początku okresu późnorzym-

skiego można umieszczać grób 7 z Gierłóży (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25), w którym poza krzesiwem ze skuwką typu IIA znaleziono grot typu VII/1 w klasyfikacji P. Kaczanowskiego (1995) oraz nóż „C” o prostym tyłcu. W grobie 79 z Mojtn krzesiwa typu IIA towarzyszyła zapinka kuszowata z podwiniętą nóżką typu A161–162 oraz moneta Marka Aureliusza (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 55, tabl. X:79), zespół ten można więc dość pewnie datować na fazę C₁. Krzesiwa sztabkowane bez wyodrębnionego uszka znane są również z Bogaczewa-Kuli, grób 327 (J. Okulicz 1958, s. 71, tabl. X:6), Koczka II, grób 69 (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.13e/48), Muntowa, grób 57 (W. Nowakowski 2004, s. 200, tabl. XV:2), Wólki, pow. mrągowski (*Dietrichswalde, Kr. Sensburg*), znal. luźne (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.13e/43), Knisu, pow. giżycki (*Knis, Kr. Lötzen*), znal. luźne (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.13e/44), Miętlich, pow. szczycieński (*Mingfen, Kr. Ortelsburg*), grób 109 (H. Jankuhn, *Spuścizna*), i z Radziejów, grób 117 (H. Jankuhn, *Spuścizna*).

Na obszarze kultury przeworskiej krzesiwa typu IIA datowane są od fazy B_{2a} po początek okresu późnorzymskiego (M. Jonakowski 1996, s. 96–97). Na podstawie analizy wymienionych wyżej zespołów grobowych wydaje się, że na obszarze kultury bogaczewskiej pojawiają się one nie wcześniej niż w fazie B_{2b}, a koniec ich użytkowania przypada na początek późnego okresu wpływów rzymskich. Krzesiwo sztabkowatemu z obiektu 34/15 z Leśniewa nie towarzyszyły żadne zabytki pozwalające uściślić jego chronologię. Należy więc datować je dość szeroko, od fazy B_{2b} do fazy C_{1a}.

Z narzędzi służących do rozpalania ognia na cmentarzysku w Leśniewie znaleziono, poza krzesiwem, również dwa krzesaki kwarcytowe: w obiekcie 32/14 (Tabl. III:16) oraz w II obiekcie bez numeru. Pierwszy z nich reprezentuje najbardziej rozpowszechniony w kulturze bogaczewskiej typ czworokątny o obrobionych krawędziach (por. P. Iwanicki, A. Juga-Szymańska 2007, s. 56). Podobny kształt reprezentował zapewne krzesak z obiektu bez numeru II, opisany jako czworokątny.

Krzesaki czworokątne występują w kulturze bogaczewskiej we wczesnym okresie wpływów rzymskich, szczegółowa ich analiza wraz z pełną listą stanowisk została ostatnio przedstawiona przez P. Iwanickiego i A. Juga-Szymańską (2007). Największą ich liczbę znaleziono w obiektach datowanych na schyłek fazy B₁, a najpóźniejsze egzemplarze znaleziono w obiektach, które można umieszczać już w początkach fazy B₂ (P. Iwanicki, A. Juga-Szymańska 2007, s. 56–57, lista 5).

Krzesaki z Leśniewa znaleziono w zespołach, które należy odnosić do fazy B₂. W II obiekcie bez numeru krzesakowi towarzyszy między innymi zapinka oczkowata serii pruskiej, zaś w obiekcie 32/14 krzesak znajdował się w popielnicy z uchem wielootworowym z karbowana-

niami – zdobienia takie spotyka się głównie w fazie B₂ (P. Szymański 2000, s. 132).

W obiekcie 18/8 odkryto żelazną siekierkę z prostokątną tulejką (Tabl. II:8). Na terenie Mazur siekierki tulejkowate są dość rzadkie. Egzemplarze o prostokątnej tulejce i wachlarzowato rozszerzonym ostrzu, zbliżone do okazu z Leśniewa, odkryto na kilku stanowiskach. W grobie 109 z cmentarzyska w Koczku II znaleziono siekierkę z prostokątną tulejką o lekko zaokrąglonych brzegach i mocno, wachlarzowato rozszerzonym ostrzu. Towarzyszyły jej m.in. sprzączka AF3, grot włóczni i krzesiwo sztabkowate (H. Jankuhn, *Spuścizna*). Podobny okaz pochodzi również z bogato wyposażonego grobu 17 z Mojtyń (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 45–46, tabl. III). Obok siekierki jego inwentarz tworzyły m.in. zapinka z grzebykiem na główce typu A128, dwa groty włóczni o wielokątnych tulejkach, elementy pasa, w tym sprzączka o podwójnym kolcu typu AG37, ostrogi kałkowe i elementy oporządzenia jeździeckiego.

W zespołach z elementami uzbrojenia znajdowano również inne siekierki o prostokątnych tulejkach. Egzemplarz z grobu 79 z cmentarzyska w Tałtach odkryto z dwoma grotami różnej długości (A. Jurga-Szymańska 2004, s. 118, tabl. V:7–9). Grot towarzyszył też siekierce z grobu 61b z nekropoli w Romotach, pow. ełcki (*Romotten, Kr. Lyck*; A. Jurga-Szymańska, M. Ots, P. Szymański 2003, s. 217, ryc. 4243:2a,b).

Nieco liczniejsze są na terenie kultury bogaczewskiej siekierki z okrągłą tulejką, ostrzem tylko nieznacznie rozszerzonym w stosunku do jej szerokości i z lekkim przewężeniem w miejscu przejścia tulejki w ostrze. Okazy takie znane są z Radużnoe, grób 6 (A. Bezenberger 1896, s. 40, ryc. 6), Kosewa I, grób 292 (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.13e/475), Bogaczewa-Kuli, grób 234 (J. Okulicz 1958, s. 66), oraz z cmentarzyska w Judzikach (grób 7 i 2 egz. ze znal. luźnych; J. Marciniak 1950, s. 52–53, 59, tabl. XIII:8, XIX:1.5).

Poza terenami kultury bogaczewskiej siekierki o tulejce prostokątnej występują na stanowiskach kultury przeworskiej, gdzie datowane są głównie na młodszy odcinek fazy B₂ (A. Szela 2006, s. 365). Podstawową funkcją tych przedmiotów była obróbka drewna – służyły one zapewne do rozłupywania szczap drewna, korowania bądź ociosywania oraz jako piesze do dziania barci (por. J. Antoniewicz 1962, s. 211).

Obecność siekieriek tulejkowatych w inwentarzach grobowych kultury bogaczewskiej należy uznać za efekt oddziaływania wschodniej części kręgu bałtyjskiego, gdzie występują one znacznie częściej (H. Moora 1938, s. 499; H. Jankuhn 1950, s. 59; LAA IV, mapa 63; K. Raddatz 1993, lista 11). Nie tłumaczy to jednak obecności siekieriek o prostokątnej tulejce, których brak w inwentarzach innych kultur bałtyjskich. Jak już wspominałam, siekierki takie spotykane są na terenie kultury przeworskiej i być

może to właśnie jej wpływami należałoby tłumaczyć prostokątny kształt tulejki siekieriek kultury bogaczewskiej.

Szczypczyki znalezione w Leśniewie w obiekcie 69/65 (Tabl. IX:26) wykonane są z żelaza, ich cęgi ukształtowane są prosto, lekko rozszerzając się na końcach, nieznacznie zawiniętych do środka. W zespole znajdowało się również mocno zniszczone kółko żelazne (Tabl. IX:25), prawdopodobnie służące do zawieszenia szczypczyków przy pasie.

Szczypczyki pojawiają się w materiałach kultury bogaczewskiej od fazy B_{2b}, a najwcześniejsze egzemplarze mają silnie rozszerzoną dolną część kleszczy (W. Nowakowski 1998, s. 85). Szczypczyki analogiczne do okazu z Leśniewa znane są m.in. z grobu 9 w Macharach (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25), datowanego zapinką kolankowatą typu A137, spotykanego na obszarach bałtyjskich w fazie B₂/C₁–C_{1a} (W. Nowakowski 1991, s. 54; 1998, s. 49). Na cmentarzysku w Barlikowie, grób 455b (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25), towarzyszyła im ostroga typu F1 Ginalskiego, występującego najczęściej w zespołach z fazy C₁ (J. Ginalski 1995, s. 66). Szczypczyki tego typu występują też z późnorzymskimi zapinkami z podwiniętą nożką (W. Nowakowski 1998, s. 85). Na nieco wcześniejsze pojawienie się takich szczypczyków w kulturze bogaczewskiej może wskazywać obiekt 178 z cmentarzyska w Wyszemborku, stan. IVa, na podstawie bransolety zbliżonej do typu Kamieńczyk umieszczany w okresie od fazy B_{2b} do fazy B₂/C₁ (P. Szymański 2005, s. 57–58, tabl. XXII:6). W obiekcie 69/65 z Leśniewa brak lepszych wyznaczników chronologicznych, co każe datować go dość szeroko, od fazy B_{2b} do fazy C_{1a}.

Ceramika

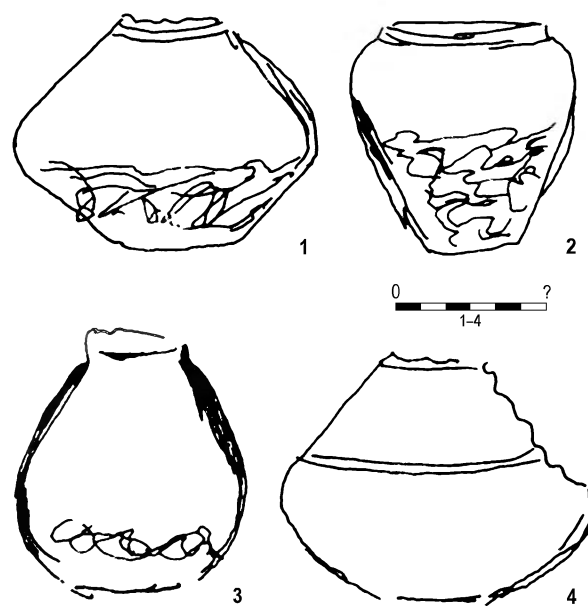
Z przedwojennych badań niemieckich nie dysponujemy zbyt liczną serią ceramiki. Wydaje się, że część spośród odkrytych naczyń pozostawiono na stanowisku. Dobrze ilustruje to przykład cmentarzyska w Ławkach, badanego przed II wojną światową przez F. E. Peisera. Badania weryfikacyjne A. Bitner-Wróblewskiej w latach 1986 i 1987 doprowadziły do odkrycia pozostałości jam grobowych eksplorowanych przez Peisera, w których znaleziono fragmenty ceramiki z wyeksplorowanych na miejscu popielnic (A. Bitner-Wróblewska 1995, s. 74). Z podobną sytuacją mamy najpewniej do czynienia także w Leśniewie, w kilku wypadkach G. Bujack (1887b, s. 143) zaznacza bowiem, że popielnica była bardzo zniszczona i zabrane zostało tylko wielootworowe ucho naczynia.

Poważnych zniszczeń w zbiorze ceramiki z cmentarzyska badanych przez archeologów niemieckich dokonała również zawierucha II wojny światowej. Z cmentarzyska w Leśniewie ocalało, jak się wydaje, tylko jedno naczynie, z obiektu 47kr/26 (Tabl. VI:1a), przechowywane obecnie w Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, a także kilka wielootworowych uch oraz pojedynczych fragmen-

tów ceramiki, odnalezionych w Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie (Tabl. I:5.10a, III:15, IV:2–4). Inne naczynia znane są z ilustracji zamieszczonych w sprawozdaniu z prac wykopaliskowych (G. Bujack 1887a, tabl. XI; 1887b, tabl. XI), zdjęć Rudolfa Grenza (*Spuścizna*) oraz pojedynczych rysunków w kartotekach Herberta Jankuhna (*Spuścizna*) i Marty Schmiedehelm (*Spuścizna*). Łącznie dysponujemy ilustracjami 17 naczyń z 16 obiektów, a w pięciu dalszych wypadkach formę naczynia udało się określić w przybliżeniu na podstawie opisów opublikowanych przez G. Bujacka (1887b). Rysunków i zdjęć kilku naczyń (Ryc. 3, 4) nie udało się zidentyfikować z żadnym z zespołów grobowych.

Popielnicami były głównie naczynia z wyodrębnioną szyjką grupy I, odmian A, B, C i D wg P. Szymańskiego (2000), nie stwierdzono natomiast używania jako popielnic naczyń faszowatych odmiany IE. Kilka popielnic można uznać za naczynia wazowate grupy III, kształtem bardzo zbliżone do mis odmiany IIA. Przynajmniej w dwóch wypadkach popielnicą była misa.

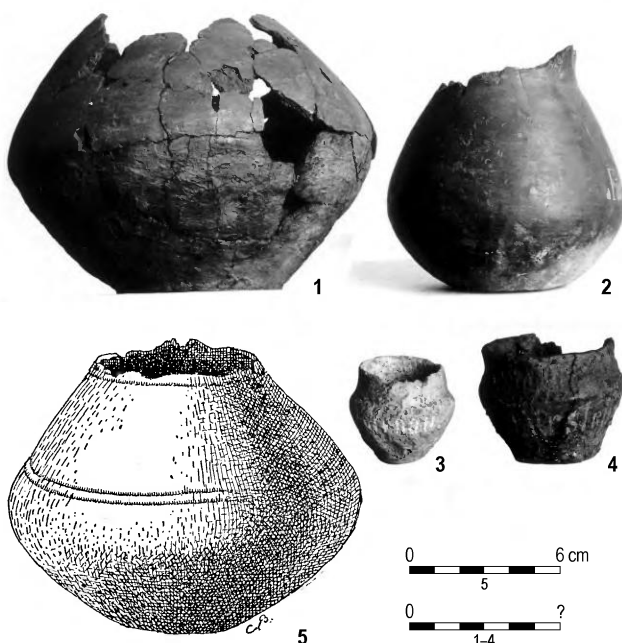
Naczynia odmiany IA, z wysoko umieszczoną największą wydętością brzusca i krótką cylindryczną szyjką, były popielnicami w obiektach 88/50 (Tabl. XI:5a.b) i 99/53 (Tabl. XII:1); do odmiany tej najprawdopodobniej należy również naczynie z I obiektu bez numeru, opisane jako wiadrowate („Eimerform”), a także naczynie z niestalonego zespołu grobowego, zilustrowane przez M. Schmiedehelm (Ryc. 4:2). Naczynia tej odmiany datowane są na

Ryc. 4. Leśńiewo, pow. Kętrzyn.
Naczynia z niezidentyfikowanych obiektów.
Wg: M. Schmiedehelm, *Spuścizna* (1–4). Skan w skali 1:1
Fig. 4. Leśńiewo, distr. Kętrzyn.
Vessels from unidentified archaeological features.
After: M. Schmiedehelm, *Spuścizna* (1–4). Scale of scan 1:1

wczesny okres wpływów rzymskich, od fazy A₃/B₁, choć poza kilkoma brak egzemplarzy, których metryka może być określona dokładniej (P. Szymański 2000, s. 115). Naczyniom z obiektów 88/50 i 99/53 nie towarzyszyły dobre wyznaczniki chronologiczne, natomiast naczynie z I obiektu bez numeru, przyjmując, że jest to zwarty zespół, można datować na fazę B₂–B₂/C₁. Popielnicę z obiektu 88/50 zdobiła dookoła linia ryta umieszczona mniej więcej w połowie jej wysokości, pozostałe naczynia tej odmiany nie były ornamentowane.

Do odmiany IB można zaliczyć popielnicę z obiektu 108/57, z baniastym brzuscem podkreślonym pojedynczą dookoła linią rytą, w górnej części wygładzonym, w dolnej chropowaconym (Tabl. XIII:1a.b), popielnicę z obiektu 47kr/26, dekorowaną wzorem złożonym z rytch linii pionowych i poziomych (Tabl. VI:1), a także popielnicę z obiektu 85/48 zdobioną na największej wydętości brzusca dwoma dookołnymi liniami rytymi (Tabl. XI:3); do tej odmiany zapewne należy też niezilustrowana popielnica z obiektu 1, która zgodnie z opisem Bujacka miała baniasty brzusec. Naczynia takie spotykane są na cmentarzyskach kultury bogaczewskiej przez cały wczesny okres wpływów rzymskich, aż po fazę B₂/C₁ (P. Szymański 2000, s. 116). W wypadku egzemplarza z obiektu 47kr/26, na podstawie towarzyszącego mu wyposażenia, datowanie można zawęzić do faz B₂–B₂/C₁. Nie wcześniej niż u schyłku wczesnego okresu wpływów rzymskich należy również umieszczać popielnicę z grobu 47a/28, której towarzyszyła misa zdobiona ornamentem kopertowym, spoty-

Ryc. 3. Leśńiewo, pow. Kętrzyn.
Naczynia z niezidentyfikowanych obiektów. Wg: R. Grenz, *Spuścizna* (1–4; skan w skali 1:2), A. Bezzenberger 1896 (5)
Fig. 3. Leśńiewo, distr. Kętrzyn.
Vessels from unidentified archaeological features. After: R. Grenz, *Spuścizna* (1–4; scale of scan 1:2), A. Bezzenberger 1896 (5)

kany od fazy B₂/C₁ przez cały późny okres wpływów rzymskich (P. Szymański 2000, s. 126).

W obiekcie 13/6 znaleziono małe naczynie odmiany IC (Tabl. II:4); dwa okazy tej odmiany pochodzą też z nieokreślonych zespołów grobowych. Należą do nich naczynia znane z fotografii ze zbiorów R. Grenza (Ryc. 1:2) oraz ze szkicu M. Schmiedehelm (Ryc. 2:3) – mogą to zresztą być dwie ilustracje tego samego naczynia. Naczynia odmiany IC datowane są szeroko na cały wczesny okres wpływów rzymskich (P. Szymański 2000, s. 116–117).

Naczynia o dwustożkowatym brzuścu odmiany ID znaleziono w obiektach 16/7 (Tabl. II:3), 47a/28 (Tabl. VII:6) i 68/41 (Tabl. IX:1). Dwa pierwsze, z niezachowanymi wylewami, mają szerokie brzuśce o prostych ściankach, charakterystycznych dla wariantu IDa. Oba zdobione są jedynie liniami rytymi: naczynie z obiektu 16/7 z dwoma poziomymi liniami u nasady szyjki i dwoma nad największą wydętością brzuśca, jest w całości wygładzane, egzemplarz z obiektu 47a/28, z trzema dookołnymi liniami pod wylewem, ma górną część brzuśca wygładzoną a dolna schropowaconą. Okaz z obiektu 68/41 zdobiony jest nad największą wydętością brzuśca linią zygzakowatą. Schematyczny rysunek H. Jankuhna uniemożliwia dokładniejsze określenie kształtu brzuśca i wylewu naczynia, nieznan jest również w tym wypadku sposób wykończenia powierzchni zewnętrznej. Do odmiany ID zaliczają się również naczynia z nieokreślonych obiektów (Ryc. 1:1.5, 2:1.4), oraz najprawdopodobniej popielnica z obiektu 65/38 znana jedynie z opisu Bujacka (1887b, s. 148). Naczynia odmiany ID datowane są ogólnie na wczesny okres wpływów rzymskich, od fazy A₃/B₁ aż po fazę B₂/C₁ (P. Szymański 2000, s. 117–118). Datowanie to można zawęzić dla naczynia z grobu 68/41, w którym znaleziono zapinkę oczkową serii pruskiej.

Popielnice z obiektów 47r/27, 95/52 i 100/54, znane jedynie z opisów G. Bujacka, (1887b, s. 146, 150), należy zaliczyć do odmiany IB lub ID.

Naczynia z obiektów 47sp/23, 47g/24 (Tabl. VI:3) oraz 47sch/29 (Tabl. VII:4) reprezentują formy wazowate grupy III. Mają one bardzo szerokie baniaste brzuśce z wysoko umieszczoną największą wydętością, silnie zwężające się przy szyjce, przez co tworzy się tu ostry załom; szyje tych naczyń są krótkie, cylindryczne, z lekko wychylonym wylewem. Naczynie z obiektu 47sp/23 włączam do tej odmiany na podstawie opisu G. Bujacka (1887b, s. 145), określającego je jako dużą misę.

Chronologia naczyń wazowatych grupy III obejmuje późny okres wpływów rzymskich; pojawiają się one prawdopodobnie nie wcześniej niż w fazie B₂/C₁ (P. Szymański 2000, s. 120). Naczynia tej formy w Leśniewie znaleziono w zespołach z zapinkami trójgrzebykowymi (obiekty 47sp/23 i 47g/24), można je więc pewnie datować na fazę B₂/C₁; w obiekcie 47sch/29 towarzyszyły mu paciorki ze złotą wkładką.

Misy zarejestrowane na cmentarzysku pełniły z reguły rolę przykrywek lub przystawek; w dwóch wypadkach (II obiekt bez numeru i obiekt 41/20) służyły jako popielnice. Wszystkie opisane lub zilustrowane naczynia tego typu reprezentują o d m i a n ę I I A, z wyodrębnionym wylewem. Forma ta spotykana jest przez cały okres wpływów rzymskich (P. Szymański 2000, s. 119).

Naczynie z obiektu 60/34, opisane przez G. Bujacka (1887b, s. 147) jako niewielka czarka, należy zapewne traktować jako miniaturę misy i zaliczyć do grupy V (P. Szymański 2000, s. 121). Poza tą czarką na cmentarzysku w Leśniewie znaleziono jeszcze trzy naczynia miniaturowe, służące jako przystawki. Były to miniatury odmiany IC, o nisko umieszczonej największej wydętości brzuśca (obiekt 47r/27; tabl. VII:3a,b), i prawdopodobnie grupy III, pochodzące z nieustalonych obiektów (Ryc. 3:3, 4:4). Naczynia te należy datować podobnie jak ich pełnowymiarowe odpowiedniki (P. Szymański 2000, s. 122). Funkcję przystawek spełniały w Leśniewie także kubki odmiany IVB, które P. Szymański (2000, s. 120) uznaje za formę późnorzymską, z obiektów 28/12 (Tabl. III:13), 41g/24 (Tabl. VI:2i) i 95/52 (Tabl. XI:4).

W wypadku ceramiki z Leśniewa znacznie łatwiejsza jest identyfikacja rodzaju zdobień, niż określenie samych form naczyń. W publikacjach wyników badań nawet przy bardzo skąpym opisie samego naczynia, dość dokładnie był zazwyczaj charakteryzowany występujący na nim ornament (por. G. Bujack 1887a; 1887b).

Sześć naczyń z omawianej nekropoli miało zdobienia plastyczne w postaci u c h w i e l o o t w o r o w y c h, zwykle czterootworowych; jedynie ucho z obiektu 77/45 zostało opisane jako dwudzielne.

Proste kastetowe ucho (P. Szymański 2000, s. 123), bez dodatkowych zgrubień (wariant IIBa), znajdowało się na nieokreślonej morfologicznie popielnicy z obiektu 5/3 (Tabl. I:10a,b). Ucho, zaczepione tuż pod wylewem naczynia, składało się co najmniej z trzech części; jego fragment zachował się w Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie. Zdobienia wariantu IIBc (P. Szymański 2000, s. 123), czyli ucha wielootworowe, których poszczególne części były od siebie oddzielone zgrubieniami, znaleziono w obiektach 18/8 (Tabl. II:5) i 32/14 (Tabl. III:15a,b). W obiekcie 18/8 cztery pojedyncze ucha oddzielone są pojedynczymi zgrubieniami, natomiast z obiektu 32/14 zachował się fragment jednej części ucha i nasada drugiej, oddzielone dwoma zgrubieniami, zaś kształt pozostałych uch nie jest znany.

Nie znamy też form naczyń zaopatrzonych w ucha wielootworowe. W kartotece H. Jankuhna znajduje się rysunek naczynia z obiektu 32/14, prezentujący misę z wyodrębnionym wylewem (Tabl. III:17), opisaną jako popielnica. Prawdopodobnie mamy tu jednak do czynienia z pomyłką, bowiem na innych cmentarzyskach kultury bogaczewskiej ucha kastetowe występują z reguły na

naczyniach odmian IB, ID i IC, sporadycznie także IE, nie zarejestrowano ich natomiast ani na misach ani na naczyniach wazowatych (P. Szymański 2000, s. 123).

Ucha wielootworowe na popielnicach kultury bogaczewskiej wywodzone są z tradycji ceramicznej kultury kurhanów zachodniobałtyjskich (Ł. Okulicz 1970, s. 40; P. Szymański 2000, s. 123). Tam jednak ucha mają duże otwory i mogą mieć zastosowanie praktyczne, podczas gdy na naczyniach kultury bogaczewskiej średnica otworów jest zbyt mała, aby mogły być funkcjonalne, mają, więc jedynie walor dekoracyjny (por. P. Szymański 2000, s. 123). Ucha kastetowe datowane są na wczesny okres wpływów rzymskich. Jako pierwsze, prawdopodobnie już w fazie A₃/B₁, miałyby się pojawić wielokrotne ucha bez dodatkowych zgrubień, wariantu IIBa, ucha pozostałych typów spotykane są dopiero w początkach fazy B₂; wydaje się, że wszystkie zanikają z początkiem okresu późnorzymskiego (P. Szymański 2000, s. 127–129).

Większość z ornamentowanych naczyń z Leśniewa ma zdobienia w postaci poziomych linii rytých umieszczonych tuż nad największą wydętością brzuśca i/lub pod wylewem. W wypadku popielnicy z obiektu 2 dookolne linie ryte znajdowały się tuż pod największą wydętością brzuśca i nad dnem. Dookolne linie ryte mogły być pojedyncze lub ustawiane w grupy po dwie lub trzy. Taki prosty rodzaj zdobienia był na naczyniach kultury bogaczewskiej najbardziej rozpowszechniony, często uzupełniając inne dekoracje (P. Szymański 2000, s. 124). W trzech wypadkach (obiekty 28/12, 77/44 i 106/56) pomiędzy dookolnymi liniami rytymi miały znajdować się krótkie pionowe kreski lub punkty.

W wypadku popielnic rozbudowane ornamenty zazwyczaj zajmowały górne części brzuśców, nad ich największą wydętością. Tylko trzy popielnice, z obiektów 2, 47kr/26 (Tabl. VI:1) oraz 26/11, były zdobione w dolnych częściach brzuśców. W ceramice kultury bogaczewskiej dekorowanie dolnych części brzuśca zazwyczaj dotyczyło mis, służących jako przykrywki popielnic (P. Szymański 2000, s. 119) – na cmentarzysku w Leśniewie dwie takie misy znaleziono w obiektach 47a/28 (Tabl. VII:5) i 62/35 (Tabl. VIII:1a–c).

Na czterech naczyniach zaobserwowano ornament pasów zdobniczych wypełnionych trójkątami różnej formy, odmiany IIID (P. Szymański 2000, s. 125). Zdobienie w postaci podwójnej linii zygzakowatej (wariant IIIDa) miała, poza opisany wyżej naczyniem z obiektu 2, popielnica z obiektu 68/41 (Tabl. IX:1); w obu wypadkach zygzak umieszczony był pomiędzy podwójnymi dookolnymi liniami rytymi. Podobnie zdobiona była popielnica z obiektu 81/46 – pomiędzy pojedynczymi liniami poziomymi umieszczona była pojedyncza linia zygzakowata, a wierzchołki powstałych w ten sposób trójkątów zwieńczono kółkami (G. Bujack 1887b, s. 149) Misa pełniąca rolę przykrywki popielnicy z obiektu 47a/28 (Tabl. VII:5) miała ornament kopertowy w po-

staci umieszczonego przy dnie pasma kwadratów, wypełnionych skośnymi krzyżykami, odmiany IIIE Szymańskiego (2000, s. 126).

Na fragmentach naczynia z obiektu 77/45 i w górnej części brzuśca popielnicy z obiektu 110/59 zaobserwowano zdobienie w postaci rombów lub kwadratów. Ornament ten nie został bliżej opisany, wiadomo jedynie, że w wypadku obiektu 77/45 końce rombów były połączone liniami rytymi (G. Bujack 1887b, s. 149). Być może mamy tu do czynienia z ornamentem skośnej kratki, odmiany IIIC (P. Szymański 2000, s. 125).

Rozbudowany ornament miała popielnica z grobu 47kr/26. Cała dolna część brzuśca naczynia była zdobiona liniami pionowych i skośnych linii rytých, pomiędzy którymi znajdowały się krótkie linie poziome, co utworzyło wzór zakreskowanych trójkątów (Tabl. VI:1).

Niezbýt jasno opisany jest rodzaj zdobienia na popielnicy z grobu 26/11. Poza motywem krokwiowym pod załomem szyjki, w dolnej części brzuśca miał się znajdować ornament w postaci kół bądź pętelek, od których odchodziły cztery linie ryte. Całość przypominać miała rysunek wodzy łańcuchowych⁸.

Ornamentyka naczyń z Leśniewa odpowiada standardowi kultury bogaczewskiej. Jak wspomniałam wyżej, na ceramice tej kultury powszechnie spotyka się zdobienia w postaci poziomych linii rytých, nieco rzadziej różnego rodzaju pasma wypełnione trójkątami, ornament krokwiowy czy kopertowy (P. Szymański 2000, s. 125–126). Do rzadkości należy motyw pasm wypełnionych kwadratami, jaki wystąpił na naczyniach z obiektów 28/12, 60/34 i 77/45. Naczynia zdobione taką „drabinką”, która była ustawiana zarówno poziomo jak pionowo, znane są jeszcze z grobu 115 z Gąsiora (M. Schmiedehelm 1990, s. 35, tabl. XXXIII:5) oraz z grobu R z Turwągów, pow. kętrzyński (*Thurwangen, Kr. Rastenburg*; K. Voss 1886, s. 196, tabl. IV:R), a być może również z dwóch naczyń z obiektów 56 i 83 z Mojtyń (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 51–52, 56, tabl. XII:56.83). Wszystkie opisane wyżej motywy spotykane są zarówno we wczesnym jak i w późnym okresie wpływów rzymskich, jedynie w wypadku ornamentu kopertowego możliwe jest ograniczenie chronologii do fazy B₂/C₁ i późnego okresu wpływów rzymskich (P. Szymański 2000, s. 124–126).

Nieznane bliżej naczynie z obiektu 71/42 mogło być zdobione dołkami paznokciowymi (bądź zaszczypywaniami?), w kulturze bogaczewskiej spotykanymi niezwykle rzadko. Zgodnie z opisem (G. Bujack 1887b, s. 148–149) zdobienie składało się z 21 rzędów dołków, biegnących skośnie ku górze. Z cmentarzysk kultury bogaczewskiej znane są tylko trzy naczynia z ornamentem dołków palcowych (P. Szymański 2000, lista 39), natomiast dość

⁸ *Das Ornament besteht in der Darstellung von ringförmigen Agraffen, in die von 4 Seiten Riemen einlaufen, wie bei Reitzeugen* (G. Bujack 1887b, s. 144).

licznie rejestrowane są one na osadach tej kultury (W. Nowakowski 1995b, s. 142–143).

Niespotykane zdobienie znajduje się na misie przykrywającej popielnicę z grobu 62/35. Rysunek złożony z niestarannie wykonanych kół, trójkątów i kresek, ujęty jest w dwie pionowe linie ryte, na załomie brzuśca umieszczone są trzy linie dookólne, a od dna do największej wydętości brzuśca biegną pionowe linie w grupach po trzy (Tabl. VIII:1a–c). Przedstawienie to było różnie interpretowane – widziano w nim wyobrażenie czaszki (G. Bujack 1887a, s. 118) lub bliżej nieokreślonej postaci ludzkiej (J. Okulicz 1973, s. 397).

Jedynie przedstawienie antropomorficzne z terenów kultury bogaczewskiej pochodzi z naczynia z nieznanego obiektu z Inulca, pow. mrągowski (*Inulzen, Kr. Sensburg*); na jego szyjce umieszczony jest motyw uznawany za przedstawienie wojowników z tarczami (W. Gaerte 1929, ryc. 123; J. Okulicz 1973, s. 397, ryc. 187e; 1982, s. 224; I. Szter 2006, s. 242, ryc. 3:4). Na kilku naczyniach widnieją przedstawienia zoomorficzne i różnego rodzaju symbole geometryczne (P. Szymański 2000, s. 126–127). Wizerunki zwierząt znane są z naczynia z grobu IV z Krukłanek, pow. węgorzewski (*Kruglanken, Kr. Angerburg*; K. Stadie 1919, s. 398, ryc. 177–179), oraz z grobu 369 z Nikutowa, pow. mrągowski (*Nikutowen, Kr. Sensburg*; F. E. Peiser 1919, s. 361, ryc. 14). Symbole geometryczne przyjmują m.in. postać zakreskowanych trójkątów w różnych układach. Zdobienia takie zarejestrowano na naczyniach z grobu z 112 Gąsiora (M. Schmiedehelm 1990, s. 35, tabl. XXVIII:1) i z Gut, pow. giżycki (*Gutten, Kr. Lötzen*) (A. Juga-Szymańska 2007, s. 403, tabl. III:1). Interpretowane są one jako przedstawienia ryb i sieci rybackich (J. M. Łapo 2007, s. 415). Poza nimi spotykane są motywy strzałek, znane z popielnicy z grobu 72 w Paprotkach Kolonii, w której znaleziono m.in. groty strzał (A. Bitner-Wróblewska, M. Karczewska, M. Karczewski 2001, s. 80, ryc. 2b). J. M. Łapo (2007, s. 418) przedstawienia figuralne uznaje za ideogramy personalne lub epitafijne oznaczenie profesji lub pozycji zmarłego.

Wszystkie opisane wyżej zdobienia są jednak dużo staranniej wykonane, nie stwarzają też takich trudności interpretacyjnych jak rysunek na naczyniu z Leśniewa. Nie ma wątpliwości, że jest to ornament zrobiony intencjonalnie, jednak sposób jego wykonania, jakby niewprawną ręką, uniemożliwia objaśnienie jego znaczenia.

Analiza obrządku pogrzebowego

Dostępne informacje na temat cmentarzyska w Leśniewie nie pozwalają na pełną analizę obrządku pogrzebowego. W większości wypadków określony jest co prawda typ pochówku (popielnicowy lub bezpopielnicowy), brak jednak informacji na temat kształtu jamy grobowej i charakteru wypełniska obiektu.

W Leśniewie zarejestrowano 124 obiekty, z czego bliższymi informacjami dysponujemy jedynie w odniesieniu

do 70 obiektów; pozostałe, choć oznaczone na planie, nie zostały w żaden sposób opisane.

Groby znajdowały się na głębokości 15–30 cm od poziomu gruntu, tylko pojedyncze obiekty głębiej – obiekt 108/57 na głębokości 63 cm, obiekt 95/52 na głębokości 90 cm, a obiekt 116/63 na głębokości 50 cm. Jak podaje autor badań, wiele z nich było zniszczonych przez korzenie drzew. Większość obiektów z cmentarzyska w Leśniewie to groby popielnicowe, umieszczane w czystym piasku (obekt 47sp/23) lub częściej w jamie ze szczątkami stosu pogrzebowego (obiekty 77/45, 109/58). W kilku wypadkach autor badań informuje o obecności spalenizny w popielnicy, można więc przypuszczać, że tak opisane popielnice również znajdowały się z jamach ze szczątkami stosu – dotyczy to obiektów 1, 18/8, 34/15 i 117/64 (G. Bujack 1887b, s. 143–144, 151–152).

G. Bujack (1887a, s. 117) wspomina też o dziewięciu obiektach z popielnicami nakrytymi misami, choć opisuje tylko siedem z nich (obiekty 2, 47a/28, 60/34, 62/35, 65/38, 87/49, 109/58).

W siedmiu obiektach odkryto intencjonalnie złożone kamienie, niemal wyłącznie pojedyncze, które znajdowały się zarówno nad grobami popielnicowymi (obiekty 26/11, 106/56, 109/58) jak i bezpopielnicowymi (obiekty 13/6, 57/31, 30/66). Kamienie ułożone nad popielnicami zazwyczaj były wielkości „głowy ludzkiej”. W bezpopielnicowych grobach 57/31 i 30/66 znajdowały się duże płyty kamienne, stojące na dłuższych krawędziach (G. Bujack 1887b, s. 147, 152). W Leśniewie odkryto też jeden grób z popielnicą w obstawie z kamieni nieokreślonej wielkości, nakrytą kwadratowym kamieniem o długości 35 cm i grubości 18 cm (obekt 116/63; G. Bujack 1887b, s. 151).

Różnego rodzaju konstrukcje kamienne są często spotykane na cmentarzyskach kultury bogaczewskiej. Najpowszechniejsze były pojedyncze kamienie umieszczane nad popielnicą⁹. Popielnica mogła stać na kamieniu, jak np. w Tałtach (A. Juga-Szymańska 2004, s. 121), Gąsiorze (M. Schmiedehelm 1990, s. 15) czy Krukłankach (K. Stadie 1919, s. 398, 400, 402–403), zdarzają się też wypadki umieszczenia kamieni zarówno pod jak i nad popielnicą, np. w grobie IV w Krukłankach (K. Stadie 1919, s. 398). Bardziej rozbudowane konstrukcje (skrzynie i bruki) rejestrowane są na cmentarzyskach kultury bogaczewskiej rzadko. Na stan. IVa w Wyszemborku odkryto popielnicę stojącą na brukach z otoczków, zaobserwowano tam również wykładanie otoczkami ścian jamy grobowej (P. Szymański 2007, s. 95). W grobie 59 w Mojtynach popielnica była przykryta brukiem (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 52). Skrzynie kamienne odkryto, poza Leśniewem, w grobie „jeźdźca” w Bogaczewie-Kuli (J. Okulicz

⁹ Np. Wyszembork, grób 323b (P. Szymański 2005, s. 95), Tałty, groby 23, 30, 32, 53 i 148 (A. Juga-Szymańska 2004, s. 121), Muntowo, groby 52, 61 i 80 (W. Nowakowski 2004, s. 199–201).

1958, s. 51; M. Jahn, *Spuścizna*), w grobie XXV w Kruklankach (K. Stadie 1919, s. 403) i w grobie 39 w Mojtynach (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 42), gdzie skrzynia znajdowała się pod brukiem z otoczaków. Popielnice w obstawach kamiennych, najprawdopodobniej pochodzące z okresu wpływów rzymskich, znaleziono też na cmentarzysku w Pilcu, pow. kętrzyński (M. Wyczółkowski 2007, s. 504). Poza grobem 116/63 z Leśniewa, z którego pochodzi zapinka typu A79, w grobach tego typu nie zarejestrowano zabytków pozwalających na precyzyjniejsze określenie ich chronologii.

W ośmiu grobach popielnicowych znaleziono przystawki: w obiektach 47g/24 (Tabl. VI:31) i 95/52 (Tabl. XI:4a.b) były to kubki, w obiekcie 47r/27 (Tabl. VII:3a.b) naczynie miniaturowe grupy IC, w obiektach 21/10 oraz 109/58 misy, natomiast forma przystawek z obiektów 47s/30 i 77/45 nie jest znana. Przystawki znajdowały się głównie w popielnicy na kościach (21/10, 47g/24, 47r/27, 47s/30, 77/45, 95/52, 109/58), jedynie w obiekcie 28/12 znaleziono ją obok popielnicy.

Zwyczaj wstawiania przystawek do grobów nie był rozpowszechniony wśród ludności kultury bogaczewskiej, a groby wyposażone w więcej niż jedno naczynie przystawne należą do wyjątków. Obiekty takie odkryto na cmentarzyskach w Bogaczewie-Kuli (M. Karczewski 1999b, tabl. IX), gdzie popielnicy towarzyszyły dwie przystawki, po trzy przystawki zawierały grób 11 ze Sterławek Wielkich i grób 171 z Paprotek Kolonii (P. Szymański 2005, s. 93 przyp. 194), a w grobie 11 w Sterławkach Wielkich znaleziono aż pięć naczyń przystawnych (K. Lenarczyk 1991, s. 71–72, tabl. III:4–6, IV:1.6). Wkładanie przystawek do grobów było natomiast powszechne na cmentarzyskach kultury Dollkeim/Kovrovo oraz nekropolach zachodnioliteńskich (J. Jaskanis 1974, s. 244).

W Leśniewie odkryto tylko trzy groby bezpopielnicowe z resztkami stosu ciałopalnego (obiekty 19/9, 47h/22, 58/32) i jedno zwarte skupisko kości w czystym piasku (obiekt 39/18); nie całkiem jasny jest rodzaj grobu (obiekt 57/31) opisanego jako „Mała ilość kości pod kamieniem”¹⁰. Skupiska kości w czystym piasku, tzw. *Knochenhäufchen*, częściej spotykane są w późnym okresie wpływów rzymskich (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 42), w obiekcie 39/18 w Leśniewie nie znaleziono jednak zabytków pozwalających na dokładniejsze określenie jego chronologii.

Jeden obiekt (13/6) zawierać miał szczątki stosu pogrzebowego bez żadnych kości¹¹; jego wyposażenie stanowiło tylko niewielkie naczynie grupy IC. Lakoniczny opis nie pozwala na jednoznaczną identyfikację tego obiektu. Być może kości nie zarejestrowano ze względu na ich silne przepalenie, możliwe też, że był to grób dziecka.

Trudności interpretacyjne stwarza też grupa grobów opisanych pod numerem 47 (Ryc. 5). Kryje się pod nim

12 obiektów ułożonych w dwóch rzędach na południowo-zachodnim skraju cmentarzyska. Od strony północnej znajduje się sześć grobów oznaczonych literami a, z, h, s, p oraz t, na południe od nich oznaczone są trzy kolejne groby k, g oraz r. Spośród nich tylko obiekty oznaczone jako 47a, 47g, 47s, 47t i 47h zostały opisane w sprawozdaniu z badań, grób 47h jako bezpopielnicowy, pozostałe popielnicowe. W sprawozdaniu z badań opisane są również groby 47sch, 47sp, 47kr, których jednak nie zaznaczono na planie; można jedynie przypuszczać, że znajdowały się gdzieś w obrębie całej grupy. Być może groby z numerami 47sch, 47sp oraz 47kr zostały odkryte pod tymi, które zostały naniesione na plan nekropoli. Możliwe też, że mamy tu do czynienia z pochówkiem zbiorowym, gdzie kilka popielnic umieszczono w jednej jamie.

Odnosnie innych zaznaczonych na planie cmentarzyska obiektów nie mamy żadnych informacji (por. G. Bujack 1887b). G. Bujack (1887a, s. 116) wspomina jedynie, że na cmentarzysku znaleziono 113 jam ze spalenizną – być może były to obiekty o innym przeznaczeniu, np. ślady po stosach pogrzebowych czy paleniska, nie można również wykluczyć, że część z nich była grobami.

Chronologia i rozplanowanie cmentarzyska w Leśniewie

Początek użytkowania cmentarzyska w Leśniewie wyznacza sprzączka z przedłużonym kolcem, którą zapewne należy datować na fazę B_{2a}, oraz zapinki oczkowate serii pruskiej. Wydaje się, że cmentarzysko funkcjonowało dość krótko, najmłodsze zespoły można bowiem umieszczać w fazie B₂/C₁, którą wyznaczają tu zapinki trójgrzebykowe. Nekropola ta, podobnie jak inne cmentarzyska kultury bogaczewskiej, była założeniem jednorazowym (por. J. Jaskanis 1977, s. 257–265), o czym świadczy rozmieszczenie grobów z zapinkami oczkowatymi, wystąpiły one bowiem w różnych częściach stanowiska.

Dokładne odtworzenie rozplanowania cmentarzyska w Leśniewie nie jest możliwe ze względu na brak opisów połowy obiektów, które tam zarejestrowano. Położenie nieopisanych obiektów, zarówno względem siebie jak i w stosunku do grobów opisanych, wskazuje, że one również mogły być grobami kultury bogaczewskiej (Ryc. 5). Obiekty na cmentarzysku układają się w rzędy po kilka grobów, niekiedy podwójne, rozmieszczone na osi północny wschód-południowy zachód oraz na linii wschód-zachód. Takie rozmieszczenie grobów znane jest również z innych nekropoli kultury bogaczewskiej. Rzędy grobów, ułożonych w przybliżeniu na osi północny wschód-południowy zachód, zarejestrowano np. na nekropolach w Mojtynach (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, tabl. XIII) i w Bogaczewie-Kuli (J. Okulicz 1958, s. 108–109). Na planie cmentarzyska w Leśniewie widocznych jest kilka skupień grobów, oddzielonych są od siebie pasami pustki bądź rzadziej rozmieszczonych grobów. Szczególnie wyraźnie rysują się dwa skupiska. Jedno, oznaczo-

¹⁰ *Unter dem Stein wenig Knochen* (G. Bujack 1887b, s. 147).

¹¹ *Aschenstelle ohne Knochen* (G. Bujack 1887b, s. 143).

Tabl. 5. Leśniewo, pow. Kętrzyn. Plan cmentarzyska. Wg G. Bujacka 1887a.
(Uwaga: na szaro zaznaczono obiekty znane wyłącznie z planu opublikowanego przez Bujacka)
Pl. 5. Leśniewo, dist. Kętrzyn. Plan of cemetery. After G. Bujack 1887a.
(Note: the features marked in grey are known only from the plan published by Bujack)

ne wspólnym numerem 47, znajduje się na południowo-zachodnim skraju stanowiska; znaleziono tu wszystkie zapinki trójrzędowe, wyznaczające koniec użytkowania cmentarzyska. Drugie, większe skupienie widoczne jest na wschodnim skraju cmentarzyska (obiekty 85–90 oraz 110–113). Kolejne, jednak nie rysujące się już tak dobrze skupiska, można wydzielić w części południowej (obiekty 60–68) i południowo-wschodniej (obiekty 93 oraz 97–107).

Skupiska grobów rejestrowane są również na innych cmentarzyskach kultury bogaczewskiej. Można tam zauważyć, że były one wielofazowe a groby w ich obrębie niekiedy różniły się typem obrządku pogrzebowego (J. Jaskanis 1974, s. 58–59; A. Jurga-Szymańska 2004, s. 123–124; P. Szymański 2005, s. 99–101).

* * *

Cmentarzysko w Leśniewie funkcjonowało od fazy B_{2a} po przełom okresu wczesno- i późnorzymskiego. Prawdopodobnie użytkowała je niewielka wspólnota. Nekropola była założeniem jednorazowym. Przywrócenie do

obiegu naukowego tego cmentarzyska, znanego dotychczas jedynie z krótkich wzmianek, możliwe było dzięki materiałom archiwalnym z kartotek Herberta Jankuhna i Marty Schmiedehelm, a także zabytkom zachowanym w Museum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie.

Ważna, w odniesieniu do badań stanowisk „archiwalnych”, jest również możliwość skonfrontowania tych archiwaliów z zabytkami zidentyfikowanymi w muzeum berlińskim a także porównanie szkiców tych samych zabytków z obu kartotek. Na przykładzie cmentarzyska w Leśniewie widać, jak daleko idącą ostrożność należy zachować przy opracowaniu materiałów archiwalnych – szkice tego samego zabytku wykonane przez dwie osoby wykazują niekiedy dość duże różnice, co szczególnie wyraźnie obrazuje przykład zapinki oczkowej z grobu 47h/22 (por. tabl. VI:33a i VI:33b).

Mgr Agata Wiśniewska
Al. Prymasa Tysiąclecia 99/31
PL 01-424 Warszawa
agatawu@gmail.com

ARCHIWALIA

R. Grenz, *Spuścizna*

Fotografie zabytków ze zbiorów Rudolfa Grenza, przechowywane w Archäologisches Landesmuseum. Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen, Schloss Gottorf, Schleswig (kopie udostępnione przez prof. dr. hab. W. Nowakowskiego).

M. Jahn, *Spuścizna*

Spuścizna naukowa Martina Jahna, przechowywana w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

H. Jankuhn, *Spuścizna*

Spuścizna naukowa Herberta Jankuhna, przechowywana w Archäologisches Landesmuseum. Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen, Schloss Gottorf, Schleswig (kopie udostępnione przez prof. dr. hab. W. Nowakowskiego).

M. Schmiedehelm, *Spuścizna*

Spuścizna naukowa Marty Schmiedehelm, przechowywana w Ajaloo Instituut, Tallin (kopie w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego oraz udostępnione przez dr Annę Juga-Szymańską).

LITERATURA

Almgren, O.

1923 *Studien über Nordeuropäischen Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrußischen Formen*, Mannus-Bibliothek 23, Leipzig².

Andrzejowski, J.

1998 *Nadkole 2. A Cemetery of Przeworsk Culture in Eastern Poland*, Monumenta Archaeologica Barbarica V, Kraków.

2001 *Wschodnia strefa kultury przeworskiej – próba definicji*, WA LIV (1995–1998), s. 59–87.

Antoniewicz, J.

1962 *Odkrycie grobu rolnika jaćwieskiego z narzędziami do produkcji z okresu rzymskiego*, RB III (1962), s. 205–223.

Beckmann, B.

1969 *Die baltische Metallnadel der römischen Kaiserzeit*, SJahr. XXVI, s. 107–120.

Beckmann, Ch.

1969 *Metallfingerringe der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, SJahr. XXVI, s. 5–106.

Bezenberger, A.

1896 *Das Gräberfeld bei Rominten*, Prussia 20 (1895/96), s. 35–56.

1904 *Analysen vorgeschichtlicher Bronzen Ostpreußens*, Königsberg.

1909 *Gräberfeld bei Abbau Thierberg*, Kr. Osterode, Prussia 22 (1900–1904), s. 70–104.

Bitner-Wróblewska, A.

1989 *Elementy bałtyjskie w kulturze wielbarskiej*, [w:] J. Gurbu, A. Kokowski (red.), *Kultura wielbarska w młodszej okrasie rzymskim*, tom II, Lublin, s. 143–158.

1995 *Pochwała archeologii archiwalnej. O lokalizacji zachod-*

niobałtyjskiego cmentarzyska w Ławkach – Lawken koło Rynu, [w:] A. Bursche, M. Mielczarek, W. Nowakowski (red.), *Nvnc de Svebis dicendum est... Studia archaeologica et historica Georgii Kolendo ab amicis et discipulis dicata*, Warszawa, s. 73–84.

1999 *Elementy przeworskie na cmentarzysku w Paprotkach Kolonii, stan. 1, woj. warmińsko-mazurskie. Przyczynek do kontaktów bałtyjsko-przeworskich*, [w:] J. Andrzejowski (red.), *Comhlan. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 109–114.

Bitner-Wróblewska, A., Bliujienė, A.

2003 *Efektowny napierśnik z emalią z cmentarzyska w Anduń, zachodnia Litwa*, [w:] A. Bursche, R. Ciołek (red.), *Antyk i Barbarzyńcy. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Kolendo w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 121–132.

Bitner-Wróblewska, A., Iwanicki, P.

2002 *Cmentarzysko w Podliszewie, woj. podlaskie. Między kulturą bogaczewską a sudowską*, [w:] J. Andrzejowski et alii (red.), *Varia Barbarica Zenoni Woźniak ab amicis dicata*, Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina I, Warszawa-Lublin, s. 105–184.

Bitner-Wróblewska, A., Karczewska, M., Karczewski, M.

2001 *Nowa odmiana uzdy z wódzami łańcuchowymi z cmentarzyska kultury bogaczewskiej w Paprotkach Kolonii, stan. 1, woj. warmińsko-mazurskie*, WA LV (1999–2001), s. 65–86.

Bujack, G.

1884 *Accessionen des Prussia-Museums pro 1883*, Prussia 9 (1882–1883), s. 190.

1886 *Accessionen des Prussia-Museums*, Prussia 11 (1884–1885), s. 106–107.

- 1887a *Das Fürstenauer Gräberfeld, Kr. Rastenburg, Prussia 12* (1885–1886), s. 116–119.
- 1887b *Gräberfeld Fürstenau, Kr. Rastenburg, Prussia 12* (1885–1886), s. 143–152.
- Czarnecka, K.
- 2007 *Oblin. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Südmasowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica XIII, Warszawa.
- Czarnecka, K., Kontny, B.
- 2009 *O znajdowanych w Barbaricum tulejkach grotów ze śladami szczególnych zabiegów*, [w:] A. Bitner-Wróblewska, G. Iwanowska (red.), *Bałtowie i ich sąsiedzi, Marian Kaczyński in memoriam*, Seminarium Bałtyjskie II, Warszawa, s. 695–728.
- Dąbrowska, T.
- 1991 *Uwagi o związkach kulturowych między kulturą przeworską i kulturą zachodniobałtyjską w okresie wpływów rzymskich*, RB XVI (1991), s. 201–211.
- 1997 *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica III, Kraków.
- Engel, C.
- 1933 *Die kaiserzeitlichen Kulturgruppen zwischen Weichsel und finnischen Meerbusen und ihr Verhältnis zueinander*, Prussia 30/I (1933), s. 261–296.
- Gaerte, W.
- 1929 *Urgeschichte Ostpreußens*, Königsberg.
- Ginalski, J.
- 1991 *Ostrogi kabłąkowe kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna*, PArch. 38 (1991), s. 53–84.
- Godłowski, K.
- 1970 *The chronology of the Late Roman and Early Migration Period in Central Europe*, ZNUJ, Prace Archeologiczne 11, Kraków.
- 1974 *Chronologia okresu późnorzymskiego i wczesnego okresu wędrówek ludów w Polsce północno-wschodniej*, RB XII (1974), s. 9–109.
- 1977 *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku (część II)*, MSiW IV, s. 7–234.
- 1992 *Zmiany w uzbrojeniu ludności kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich*, [w:] M. Głosek et alii (red.), *Arma et ollae. Studia dedykowane profesorowi Andrzejowi Nadolskiemu w 70 rocznicę urodzin i 45 rocznicę pracy naukowej. Sesja naukowa, Łódź, 7–8 maja 1992*, Łódź, s. 71–92.
- Godłowski, K., Wichman, T.
- 1998 *Chmielów Piskowy. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im Świętokrzyskie Gebirge*, Monumenta Archaeologica Barbarica VI, Kraków.
- Heydeck, J.
- 1887 *Urnenfeld bei Waldhaus Görlitz, Kreis Rastenburg, Prussia 12* (1885–1886), s. 9–10.
- Hollack, E., Peiser, F. E.
- 1904 *Gräberfeld von Moythienen*, Königsberg.
- Iwanicki, P., Juga-Szymańska, A.
- 2007 *Horyzont I. kultury bogaczewskiej w świetle analizy wybranych typów zabytków*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa 26–27 marca 2003, Seminarium Bałtyjskie I*, Warszawa, s. 41–71.
- Jahn, M.
- 1921 *Der Reitersporn, seine Entstehung und früheste Entwicklung*, Mannus-Bibliothek 21, Würzburg.
- Jankuhn, H.
- 1950 *Zur räumlichen Gliederung der älteren Kaiserzeit in Ostpreußen*, „Archaeologia Geographica” 1, s. 53–64.
- Jaskanis, J.
- 1974 *Obrządek pogrzebowy zachodnich Bałtów u schyłku starożytności (I–V w. n. e.)*, Wrocław.
- 1977 *Cmentarzyska kultury zachodniobałtyjskiej z okresu rzymskiego. Materiały do badań nad obrządkiem pogrzebowym*, MSiW IV, s. 239–349.
- Jonakowski, M.
- 1996 *Komplet narzędzi do krzesania ognia w kulturze przeworskiej ze szczególnym uwzględnieniem krzesiw sztabkowatych*, [w:] W. Nowakowski (red.), *Concordia. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 93–104.
- Juga, A.
- 2003 *Rollenkopfnadel des Typs Beckmann A im westbaltischen Kulturkreis*, „Archaeologia Lituana” 4, s. 63–81.
- Juga, A., Ots, M., Szymański, P.
- 2003 *Über die Vorteile der Bildung einer „didaktischen Kollektion” Materialien der Bogaczewo-Kultur und Olsztyn-Gruppe in Ajaloo Instituut in Tallin (Estland)*, [w:] A. Bursche, R. Ciolek (red.), *Antyk i Barbarzyńcy. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Kolendo w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 205–243.
- Juga-Szymańska, A.
- 2004 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Taltach na Pojezierzu Mazurskim*, Barbaricum 7, Warszawa, s. 91–147.
- Kaczanowski, P.
- 1995 *Klasyfikacja grotów broni drzewcowej kultury przeworskiej z okresu rzymskiego, Klasyfikacje zabytków archeologicznych I*, Kraków.

- Kaczyński, M., Brzeziński, W., Bitner-Wróblewska, A., Iwanowska, G.
- 1992 *Catologo*, [w:] I Balti. *Alle origini dei Prussiani, degli Iatvinghi, dei Lituani e dei Lettoni dal V secolo a.C. al XIV secolo*, Firenze, s. 156–163.
- Kulikauskas, P.
- 1968 *Kurmaičių kapinynas*, [w:] A. Tautavičius (red.), *Lietuvos archeologiniai paminklai. Lietuvos pajūrio I–VIII a. kapinynai*, Vilnius, s. 12–56.
- Karczewska, M.
- 1999 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów w Sterławkach Małych, w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich. Rekonstrukcja wyników badań na podstawie materiałów archiwalnych i zbiorów Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie*, [w:] M. Hoffmann, J. Sobieraj (red.), *Archeologia ziem pruskich. Nieznane zbiory i materiały archiwalne. Ostróda 15–17 X 1998*, Olsztyn, s. 239–275.
- Karczewski, M.
- 1999a *Chronologia grobów z bronią odkrytych na cmentarzysku kultury bogaczewskiej z okresu wpływów rzymskich i wędrówek ludów w Paprotkach Kolonii, stan. 1, w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich*, „Archeologia Litwana” 1, s. 72–109.
- 1999b *Cmentarzysko w Bogaczewie-Kuli. Archeologiczna przystępna marszałka von Hindenburga*, [w:] M. Hoffmann, J. Sobieraj (red.), *Archeologia ziem pruskich. Nieznane zbiory i materiały archiwalne. Ostróda 15–17 X 1998*, Olsztyn, s. 277–298.
- 2001 *Źródła archeologiczne do badań nad zasiedleniem Krainy Wielkich Jezior Mazurskich w okresie wpływów rzymskich*, Olsztyn.
- Kemke, H.
- 1900 *Das Gräberfeld von Bartlickshof*, „Schriften der Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg” XLI (1900), s. 108–134.
- LA A IV
- 1978 A. Tautavičius (red.), *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, tom IV: I–XIII a. radiniai, Vilnius.
- Lenarczyk, K.
- 1991 *Materiały z badań cmentarzyska ciałopalnego z okresu wpływów rzymskich w Sterławkach Wielkich, gm. Ryn, woj. suwalskie*, RB XVII (1991), s. 65–110.
- Liana, T.
- 1970 *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, WA XXXV/4 (1970), s. 429–471.
- Łapo, J. M.
- 2007 *Łucznik i topielec. O ornamentyce „personalnej” na pobliskich kulturach bogaczewskiej*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa 26–27 marca 2003, Seminarium Bałtyjskie I*, Warszawa, s. 420–431.
- Madyda, R.
- 1977 *Sprzączki i okucia pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim*, MSiW IV, s. 351–408.
- Madyda-Legutko, R.
- 1984 *Próba rekonstrukcji pasów z metalowymi częściami na obszarze środkowo-europejskiego Barbaricum w okresie wpływów rzymskich i we wczesnej fazie wędrówek ludów*, PArch. 31 (1983), s. 91–133.
- 1987a *Metalowe części pasów na obszarze kultury zachodniobałtyjskiej w okresie wpływów rzymskich*, WA XLVIII/1 (1983), s. 21–34.
- 1987b *Die Gürtelschnallen der römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, B.A.R. Int. Series 360, Oxford (1986).
- Marciniak, J.
- 1950 *Dwa cmentarzyska ciałopalne z okresu rzymskiego w Judzikach i Bargłowie Dwornym w pow. augustowskim*, WA XVII/1 (1950), s. 47–75.
- Mączyńska, M.
- 1972 *Uwagi o chronologii i rozprzestrzenieniu paciorków w okresie rzymskim i wczesnej fazie okresu wędrówek ludów w Polsce*, APolski XVII/2, s. 349–387.
- 1978 *Paciorki z okresu rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów na obszarze środkowoeuropejskiego Barbaricum*, „Archeologia” XXVIII (1977), s. 61–96.
- Michelbertas, M.
- 1963 *I a. pr. m. e. – IV m. e. a. Rūdaičių kapinyno (Kretingos raj.) tyrinėjimai*, „Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai” A serija 2 (15), s. 55–72.
- Moor, H.
- 1938 *Die Eisenzeit Lettlands bis etwa 500 n. Ch.*, tom II, Tartu.
- Nowakowski, W.
- 1991 *Kulturowy krąg zachodniobałtyjskim w okresie wpływów rzymskich. Kwestia definicji i podziałów wewnętrznych*, [w:] *Archeologia Bałtyjska. Materiały z konferencji, Olsztyn 24–25 kwietnia 1988 roku*, Olsztyn, s. 42–65.
- 1994a *Kultura przeworska a zachodniobałtyjski krąg kulturowy*, [w:] J. Gurba, A. Kokowski (red.), *Kultura przeworska. Materiały z konferencji, Kultura Przeworska I*, Lublin, s. 373–388.
- 1994b *Osada z okresu wpływów rzymskich i V–VII wieku w Wyszemborku, stanowisko I, gm. Mrągowo, woj. olsztyńskie*, „Światowit” XXXVII, s. 77–112.
- 1995a *Od Galindai do Galinditae. Z badań nad pradziejami bałtyjskiego ludu z Pojezierza Mazurskiego, Barbaricum 4*, Warszawa.
- 1995b *Osada z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza w Bałowie, woj. olsztyńskie, stan. 2*, WA LIII/1 (1993–1994), s. 139–144.

- 1996 *Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Verbindungen mit der römischen Reich und der barbarischen Welt*, Veröffentlichungen des Vorgeschiedlichen Seminars Marburg, Sonderband 10, Marburg-Warszawa.
- 1998 *Die Funde der Römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit in Masuren*, Staatliche Museen zu Berlin, Bestandskataloge 6, Berlin.
- 2001 CRFB. Polen, Band 1: Masuren, Warszawa.
- 2004 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich i z okresu wędrówek ludów w Muntowie, pow. mrągowski*, Barbaricum 7, Warszawa, s. 191–247.
- 2007 *Kultura bogaczewska na Pojezierzu Mazurskim od schyłku późnego okresu przedrzymskiego do starszej fazy późnego okresu wpływów rzymskich. Próba analizy chronologiczno-kulturowej*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji*, Warszawa 26–27 marca 2003, Seminarium Bałtyckie I, Warszawa (wersja elektroniczna).
- Okulicz, J.
- 1958 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego odkryte w miejscowości Bogaczewo na przysiółku Kula, pow. Giżycko*, RO I, s. 47–116.
- 1973 *Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n.e.*, Wrocław.
- 1982 *Grupy mrągowska i węgorzewska kultury zachodniobałtyjskie, a zagadnienie „Galindai” i „Sudinoi”*, Ptolemeusza, RB XIV (1981), s. 151–165.
- 1983 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego na Łysej Górze i Zwierzynicy w Gródkach w województwie ciechanowskim*, RO XIV/XV, s. 73–189.
- Okulicz, Ł.
- 1970 *Kultura kurhanów zachodniobałtyjskich we wczesnej epoce żelaza*, Wrocław.
- 1972 *Sprawozdanie z weryfikacji stanowisk archeologicznych we wschodniej części Mazur w 1971 r.*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie” 1/1972 (115), s. 246–247.
- Peiser, F. E.
- 1919 *Verzierte Urne aus Nikutowen, Kreis Sensburg*, Prussia 23/II (1905–1908), s. 361.
- Pietrzak, M.
- 1997 *Pruszcz Gdański, Fundstelle 10. Ein Gräberfeld der Oksywie- und Wielbark-Kultur in Ostpommern*, Monumenta Archaeologica Barbarica IV, Kraków.
- Raddatz, K.
- 1993 *Der Wolka-See, ein Opferplatz der Römischen Kaiserzeit in Ostpreußen*, „Offa” 49/50 (1992/93), s. 127–187.
- Schmiedehelm, M.
- 1938 *Ein Ringanhänger mit Vogelfiguren aus Masuren*, „Elbinger Jahrbuch” 15, s. 57–60.
- 1990 *Das Gräberfeld Gąsior (nach Materialien von F. E. Peiser)*, Archaeologia Baltica IX (Polonia 89), Łódź, s. 5–126.
- Stadie, K.
- 1919 *Das Gräberfeld bei Kruglanken, Kr. Angerburg, Prussia 23/II (1905–1908)*, s. 395–408.
- Szela, A.
- 2006 *Żelazna siekierka ze stanowiska kultury przeworskiej w Dzierzgowie, pow. mławski*, [w:] W. Nowakowski, A. Szela (red.), *Pogranicze trzech światów. Kontakty kultur przeworskiej, wielbarskiej i bogaczewskiej w świetle materiałów z badań i poszukiwań archeologicznych*, Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages VII, Warszawa, s. 363–367.
- Szter, I.
- 2006 *Cmentarzysko kultury bogaczewskiej w Inulcu, pow. mrągowski*, [w:] W. Nowakowski, A. Szela (red.), *Pogranicze trzech światów. Kontakty kultur przeworskiej, wielbarskiej i bogaczewskiej w świetle materiałów z badań i poszukiwań archeologicznych*, Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages VII, Warszawa, s. 239–251.
- 2010 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich i z okresu wędrówek ludów w Kamieniu na Pojezierzu Mazurskim*, WA LXI (2009–2010), s. 200–332.
- Szymański, P.
- 2000 *Ceramika z cmentarzysk kultury bogaczewskiej. Próba analizy na podstawie wybranych materiałów*, Barbaricum 6, Warszawa, s. 109–201.
- 2005 *Mikroregion osadniczy z okresu wpływów rzymskich w rejonie jeziora Salęt na Pojezierzu Mazurskim*, Światowit, Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages X, Warszawa.
- Tempelmann-Mączyńska, M.
- 1985 *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, Römisch-Germanische Forschungen 43, Mainz.
- Tischler, O.
- 1879 *Ostpreussische Gräberfelder III*, „Schriften der Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg” XIX (1879), s. 159–269.
- Tuszyńska, M.
- 2005 *Ulkowy. Cmentarzysko kultury wielbarskiej na Pomorzu Gdańskim*, Gdańsk.
- Voss, K.
- 1886 *Ein Gräberfeld der ersten Jahrhunderte nach Christi Geburt in Gr. Thurwangen, Kr. Rastenburg, Prussia 11 (1884–1885)*, s. 193–220.
- Wołągiewicz, R.
- 1968 *Chronologia względna okresu wczesnorzymskiego na Pomorzu Zachodnim w świetle niektórych jej wyznaczników*, MZP XII (1966), s. 169–191.

- 1974 *Zagadnienie stylu wczesnorzymskiego w kulturze wielbarskiej*, [w:] F. J. Lachowicz (red.), *Studia Archaeologica Pomeranica*, Koszalin, s. 129–152.
- 1981 *Kultura wielbarska-problemy interpretacji etnicznej*, [w:] T. Malinowski (red.), *Problemy kultury wielbarskiej*, Słupsk, s. 79–106.
- Wyczókowski, M.
- 2007 *Cmentarzyska w Łazdojach i Pilcu, pow. kętrzyński (dawne Laxdoyen i Pülz, Kr. Rastenburg). Materiały z dawne-*

go Heimatmuseum Rastenburg, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 później. Materiały z konferencji, Warszawa 26–27 marca 2003*, Seminarium Bałtyckie I, Warszawa, s. 497–506.

Ziemlińska-Odojowa, W.

- 1999 *Niedanowo. Ein Gräberfeld der Przeworsk- und Wielbark-Kultur in Nordmasowien*, *Monumenta Archaeologica Barbarica VII*, Kraków.

THE ARCHAEOLOGICAL RECORD FROM THE CEMETERY AT LEŚNIEWO, DISTR. KĘTRZYN (FORMER FÜRSTENAU, KR. RASTENBURG)

SUMMARY

The cemetery at Leśniewo was investigated in the 1880s by G. Bujack. As is the case of many other sites in former East Prussia, the archaeological material entered the *Prussia-Museum* in Königsberg. Most of it was lost during WW II, a small number resurfaced in the Museum für Vor- und Frühgeschichte in Berlin, which now has in its keeping a part of the pre-war collections of Königsberg museum.

Of 124 features discovered at Leśniewo we have information on only 70. Our source are the publications of G. Bujack (1884, p. 190; 1886; 1887a; 1887b) and private files of M. Schmiedehelm (*Spuścizna*) and H. Jankuhn (*Spuścizna*) who worked in East Prussia before WW II.

The cemetery continued in use for only a short period – from phase B_{2a} until B₂/C₁, possibly, C_{1a}. Its original location was confirmed basing on the correspondence of the *Prussia-Museum*, now in Prussia-Sammlung section of the Museum für Vor- und Frühgeschichte (PM-A 334/1, 019-020). The burial site occupied the western shore of Lake Rydzówka (Fig. 1).

The dead were buried at Leśniewo mostly in urned graves. Only four unurned graves were identified: three containing the remains of the cremation pyre (19/9, 47h/22, 58/32) and one, described as *Knochenhäufchen*, consisted of a concentration of cremated bones deposited within clean sand (39/18). Urns were mainly necked vessels (group I, variants A, B, C and D); next to them there were also a few basin-like forms (group III) highly similar in their shape to group IIA bowls, and at least in two cases a bowl type, IIA.

A number of urns had a plastic ornament in the form of handles with multiple openings (Pl. I:10a.b, II:5, III:15a.b). Decoration of most vessels was limited to horizontal lines engraved immediately above the maximum diameter of the vessel and/or under the rim, single or in groups of two or three. Only a small number of vessels had a more elaborate ornament.

On the body of the bowl placed over the urn in feature 62/35, is a drawing, below its maximum diameter, of roughly executed rings, triangles and strokes, confined between two vertical engraved lines. Other than that, the bowl is decorated with three circumferential lines engraved on the shoulder, and vertical engraved lines in groups of three running from them down to the vessel base (Pl. VIII:1a–c). This representation has been interpreted as a drawing of a skull (G. Bujack 1887a, p. 118) or as a human figure (J. Okulicz 1973, p. 397).

The only other vessel featuring an anthropomorphic representation from the territory of the Bogaczewo Culture comes from an unspecified feature discovered at Inulec, distr. Mrągowo. On its neck the vessel has a design interpreted as an image of warriors with shields (W. Gaerte 1929, fig. 123; J. Okulicz 1973, p. 397; 1981, p. 224). A slightly larger

number of vessels feature ornamentation in the form of zoomorphic representations and diverse geometric symbols (P. Szymański 2000, p. 126–127).

The furnishings of the features investigated at Leśniewo includes ornaments, mostly fibulae and beads, tools, knives, needles, awls, fire-making tools, tweezers, and a socketed axe-head, elements of horse harness and weaponry. Ornaments, dress accessories, tools and implements were mostly deposited in urns, the weapons and elements of horse harness were placed next to the urn.

The dominant fibula form were eye fibulae of the Prussian series – as many as 13 (Pl. I:8, III:12.14a–c, VI:33–35, VIII:4a–d, IX:3a–d, X:5.6a.b, XII:2.8). Two of these need a closer discussion. The type A60 specimen from feature 47h/22 has a rarely encountered ornament – next to three pairs of eyes on the foot, it also had two pairs of eyes stamped on the bow (Pl. VI:33a). The fibula from feature 60/34 had on its bow lengthwise grooves and a row of stamped squares down the middle, its expanded trapeze foot was decorated with two pairs of eyes at centre and a row of four eyes by the lower edge; the eyes at the centre of the foot were connected by engraved lines with the outlying eyes by its edge. The crest of this fibula was imitated by means of three horizontal grooves (Pl. VIII:4a–c). The chronology of elaborately decorated eye fibulae is the same as of other specimens in this series and takes in phases B_{2a} and B_{2b} (K. Godłowski 1974, p. 23–24; W. Nowakowski 1995a, p. 28; J. Andrzejowski 1998, p. 107). Feature 31/13 yielded an eye fibula type A62, a variant of the Prussian series (Pl. III:14a–c), which is a likely import from the Dollkeim/Kovrovo Culture; in cemeteries of Bogaczewo Culture this fibula type is encountered quite rarely (W. Nowakowski 1996, list B).

Next to the forms discussed above fibula finds included a single strongly profiled type A79 specimen discovered in feature 116/63 (Pl. XIV:3), a specimen close to 10 series, V group, in grave 64/37 (Pl. VIII:5a.b), and three triple-crest fibulae, type A96, in features 47sp/23, 47g/24 and 47s/30 (Pl. V:6a.b, VI:32, VIII:2). A fibula close to 10 series V group, a distinctive variant of this type, has a crest on its bow. A number of similar fibulae are known from cemeteries of Bogaczewo Culture e.g., Koczek II, grave 128 (H. Jankuhn, *Spuścizna*), and Ławki, grave 30 (A. Bitner-Wróblewska 1995, p. 84, fig. 7), the Dollkeim/Kovrovo Culture – Polese (former *Drusker Forst*), graves 19 and 65 (M. Schmiedehelm, *Spuścizna* 7.25; H. Jankuhn, *Spuścizna*), and Wielbark Culture – Ulkowy, grave 58 (M. Tuszyńska 2005, p. 25, pl. XXIII/58:2).

In the group of beads a more outstanding specimen is a grooved bead made of green glass, type TM159a, recorded in feature 68/41 (Pl.

IX:4a.b). It has no analogies on the territory of the Bogaczewo Culture but is regarded as a type characteristic for the Przeworsk Culture (M. Tempelmann-Maczyńska 1985, p. 42, p. 110).

A single dress pin (Pl. V:5a-e), discovered at Leśniewo in feature 49/19, corresponds to type I of B. Beckmann (1969, p. 110). Also interesting is a series of 12 pendants in the form of a spoked wheel, type Machary, discovered in grave A (Pl. I:1a-c.2) – only 20 similar ornaments are recorded on the area of Bogaczewo Culture (cf. P. Szymański 2005, p. 49).

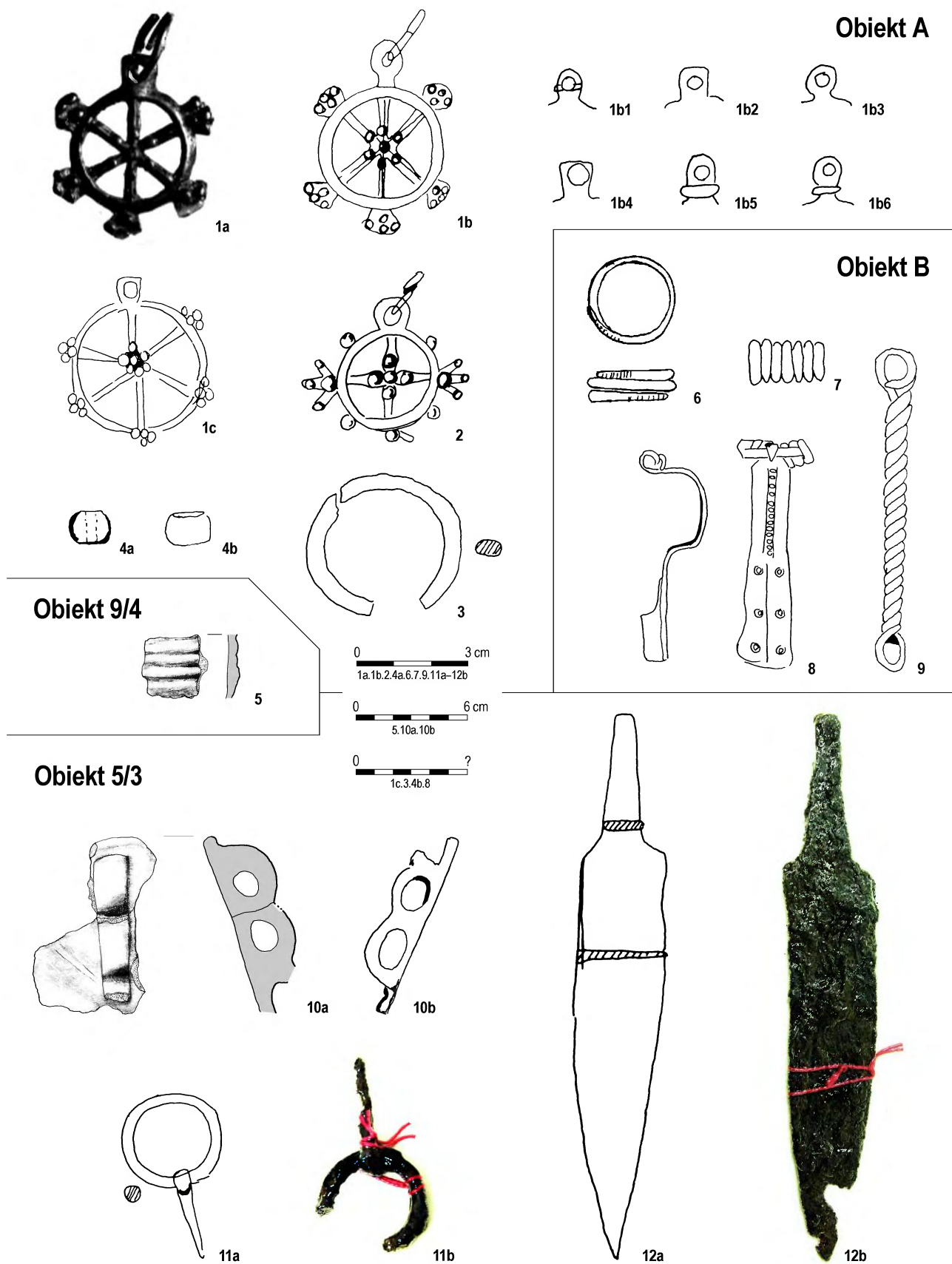
The majority of buckle finds from Leśniewo are a form encountered en masse on territory of the Central European *Barbaricum* – unipartite, with a circular frame, type AC13 – in features 5/3 (Pl. I:11a.b) and 10/5 (Pl. II:1a.b), or with a D-shaped frame, type AD1 – in features 10/5 (Pl. II:2a.b), 18/8 (Pl. II:6a.b), 39/18 (Pl. V:4), 46/21 (Pl. V:9a.b) and 87/49 (Pl. XI:2). Next to these, in feature 75/43 there was a belt buckle with a round frame and pin integrated with the chape, type AC1 (Pl. X:7a-c). G. Bujack (1887b, p. 147–148) mentioned four rectangular belt mounts discovered in the same cemetery but none of these were illustrated.

Elements of weaponry include mainly spearheads, three specimens, of which only one – a stray find – was illustrated (Pl. XIV:19a.b); there was also a single shield boss, type J6 (Pl. XIV:2a.b), and a shield grip, type 5 (Pl. X:3a-d).

In its plan, funerary rite and furnishings the cemetery at Leśniewo does not differ substantially from other cemeteries of the Bogaczewo Culture. Similarly as at other burial sites of this culture there were identifiable grave groups, deposition of ordinary objects and weapons in graves and a cremation burial rite. There is evidence of influence from other cultures: Przeworsk (the buckle with a round frame and pin integrated with the chape, the green grooved bead), Wielbark (fibulae type A79 and 10 series V group, type A96 decorated with gold) and Dollkeim/Kovrovo (the fibula type A62). In contrast to other Bogaczewo cemeteries dress pins were scarce (just one specimen was discovered here, a type seldom encountered in the grave inventories of this culture), and a longer than usual series of eye fibulae and pendants type Machary.

In case of the cemetery at Leśniewo, known previously only from brief references in 19th century literature, we can try to bring it back into academic circulation basing on the archival documentation of H. Jankuhn and M. Schmiedehelm and artefacts which have survived in the Museum für Vor- und Frühgeschichte in Berlin. At the same time, the comparison of line drawings of the same artefacts in both files has revealed some differences, sometimes quite substantial (e.g., Pl. VI:33a and VI:33b), which persuades us to treat this archival record with due caution.

tlum. A. Kinecka

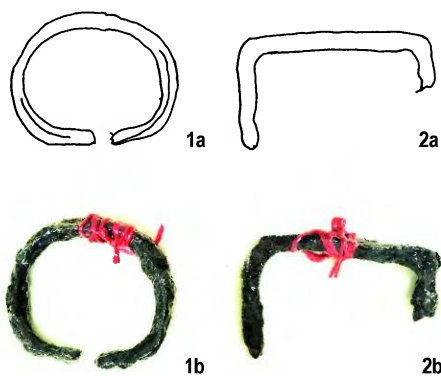
Tabl. I. Leśniewo, pow. Kętrzyn. Obiekty A, B, 5/3 i 9/4.

Pl. I. Leśniewo, dist. Kętrzyn. Features A, B, 5/3 and 9/4.

Wg/After: H. Jankuhn, *Spuścizna* (1b, 2, 3, 4a, 6-9, 10b, 11a, 12a), M. Schmiedehelm, *Spuścizna* (1c, 4b), Foto Archiv MVF (1a).

Zbiory/Collection: MVF (5, 10a, 11b, 12b) – rys. i fot./drawing and photo A. Wiśniewska

Obiekt 10/5

Obiekt 16/7

Obiekt 13/6

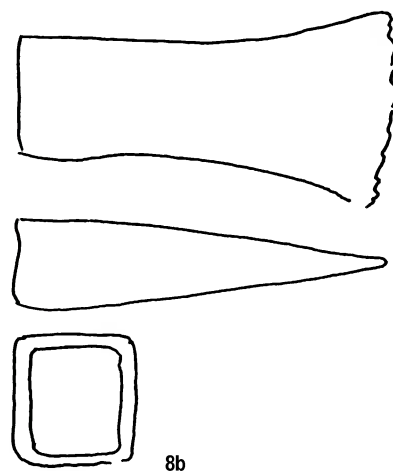
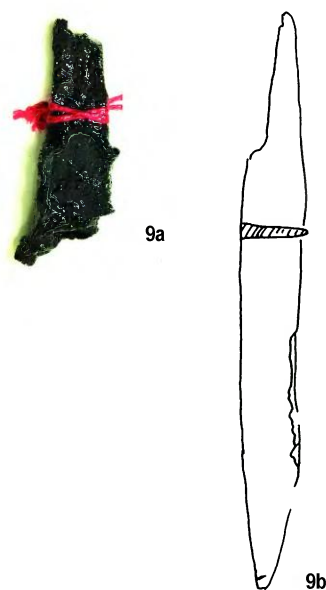
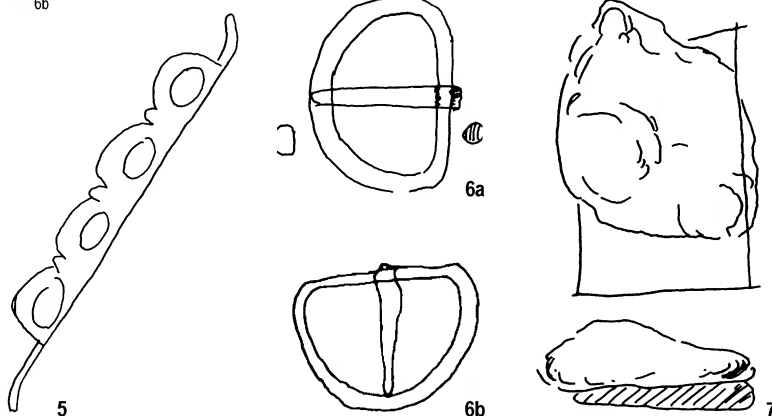

0 3 cm
1a-2b.6a.7-9b

0 6 cm
3-5

0 ?
6b

Obiekt 18/8

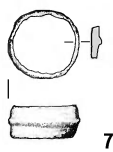
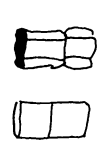
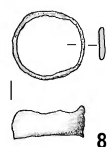
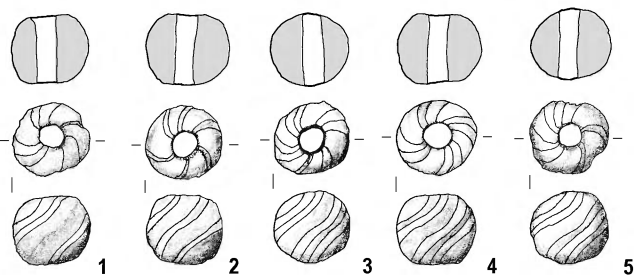
Tabl. II. Leśniewo, pow. Kętrzyn. Obiekty 10/5, 13/6, 16/7 i 18/8.

Pl. II. Leśniewo, dist. Kętrzyn. Features 10/5, 13/6, 16/7 and 18/8.

Wg/After: H. Jankuhn, *Spuścizna* (1a, 2a, 5, 6a, 7, 8b, 9b), M. Jahn, *Spuścizna* (6b), R. Grenz, *Spuścizna* (3, 4).

Zbiory/Collection: MVF (1b, 2b, 8a, 9a) – fot./photo A. Wiśniewska

Obiekt 19/9

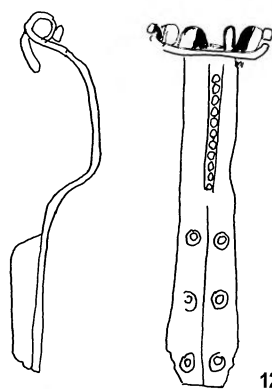

0 3 cm
1-11.14a.16

0 6 cm
13.15a

0 ?
12.14b.14c.15b.17

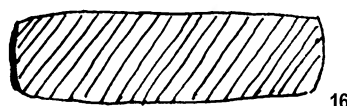
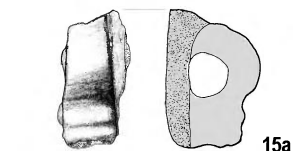
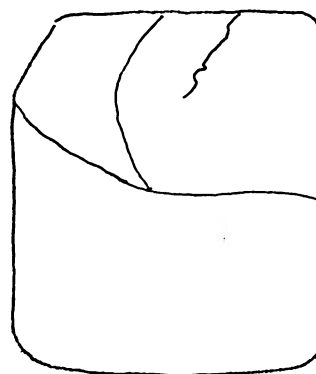
Obiekt 21/10

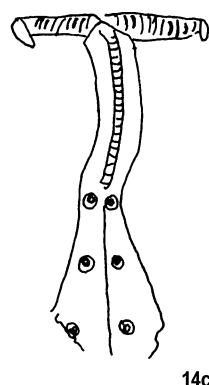
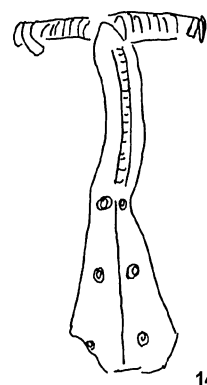
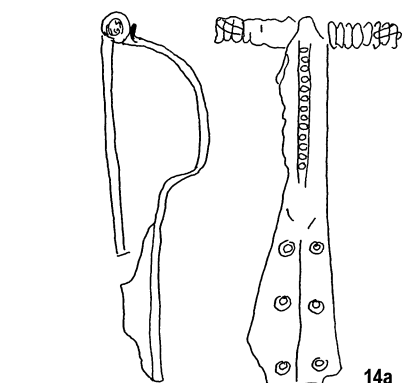
Obiekt 28/12

Obiekt 32/14

Obiekt 31/13

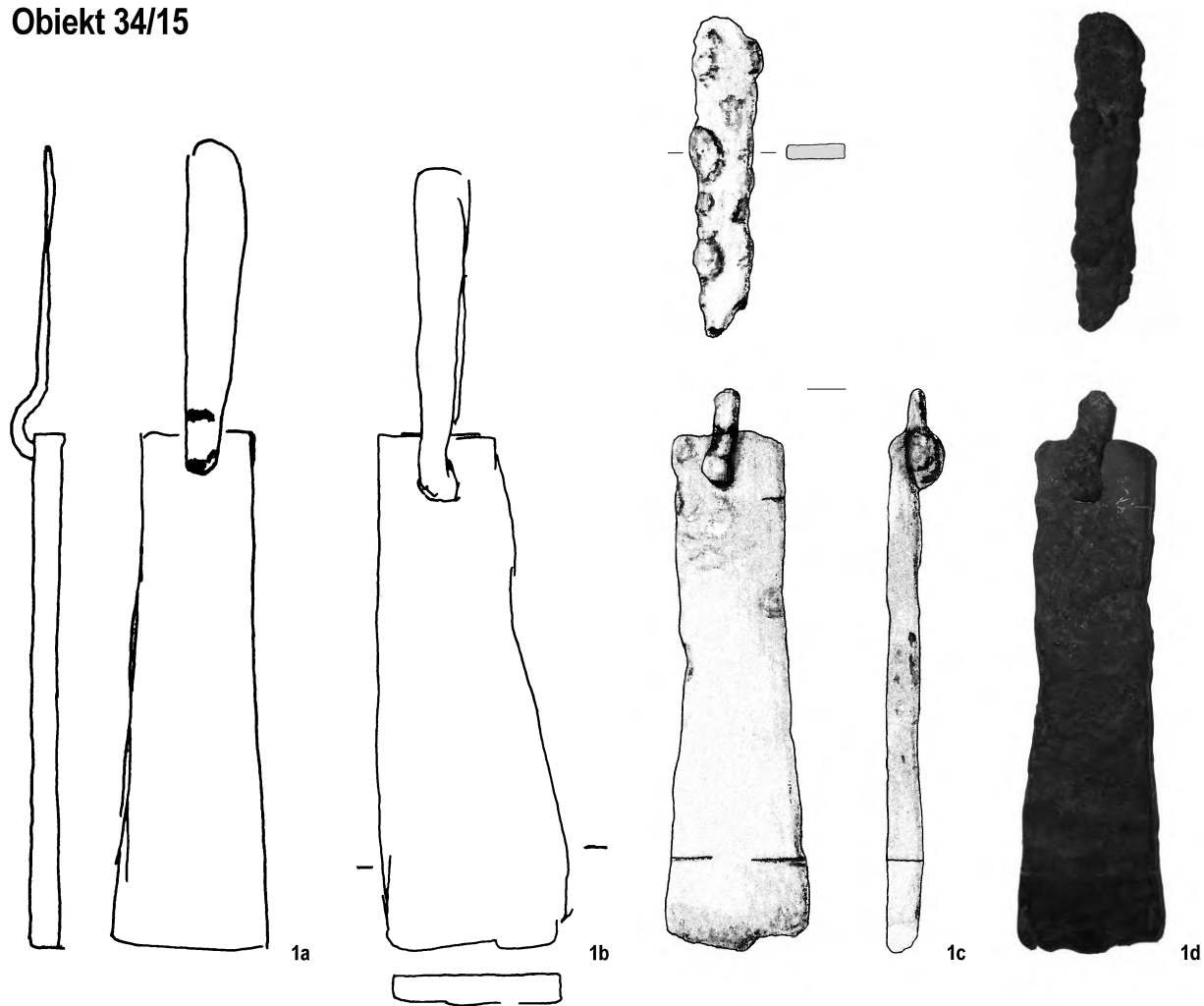
Tabl. III. Leśniewo, pow. Kętrzyn. Obiekty 19/9, 21/10, 28/12, 31/13 i 32/14.

Pl. III. Leśniewo, dist. Kętrzyn. Features 19/9, 21/10, 28/12, 31/13 and 32/14.

Wg/After: H. Jankuhn, *Spuścizna* (1a, 6, 7a, 12, 14a, 15b-17), M. Schmiedehelm, *Spuścizna* (14b.c), R. Grenz, *Spuścizna* (13).

Zbiory/Collection: MVF (1-5, 7-11, 15a) – rys./drawing A. Wiśniewska

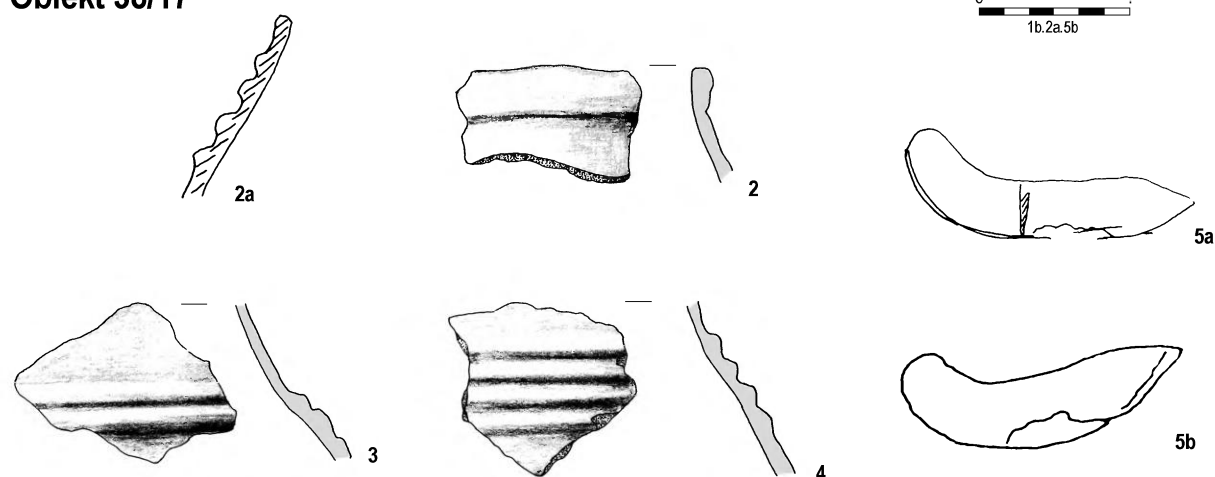
Obiekt 34/15

0 3 cm
1a.1c.1d.2-5a

0 ?
1b.2a.5b

Obiekt 38/17

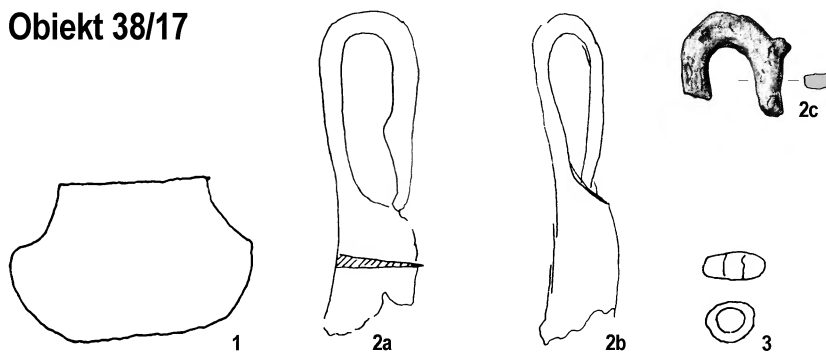
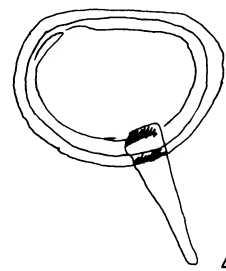
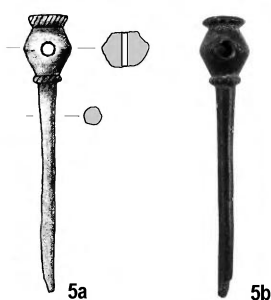
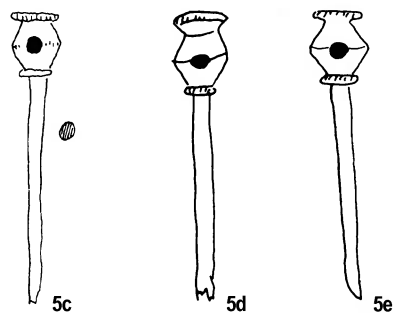
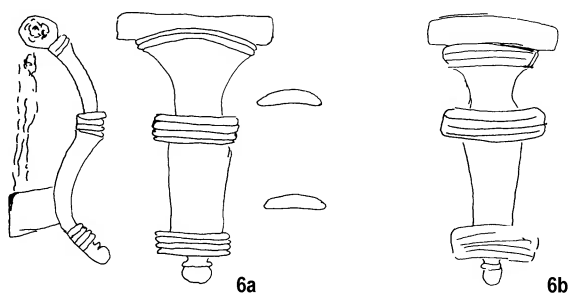

Tabl. IV. Leśniewo, pow. Kętrzyn. Obiekty 34/15 i 38/17.

Pl. IV. Leśniewo, dist. Kętrzyn. Features 34/15 and 38/17.

Wg/After: H. Jankuhn, *Spuścizna* (1a, 2a, 5a), M. Schmiedehelm, *Spuścizna* (1b), M. Jahn, *Spuścizna* (5b).

Zbiory/Collection: MVF (1c.d, 2-4) – rys. i fot./drawing and photo A. Wiśniewska

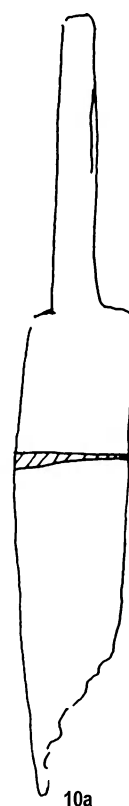
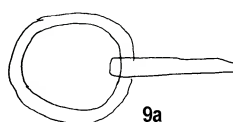
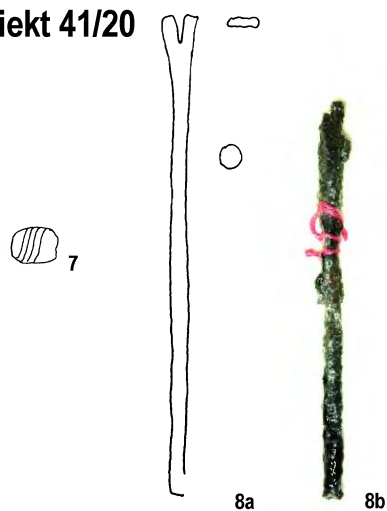
Obiekt 38/17**Obiekt 39/18****Obiekt 40/19****Obiekt 47sp/23**

0 3 cm

2a.2c-5c.6a.7-10b

0 ?

1.2b.5d.5e.6b

Obiekt 46/21**Obiekt 41/20**

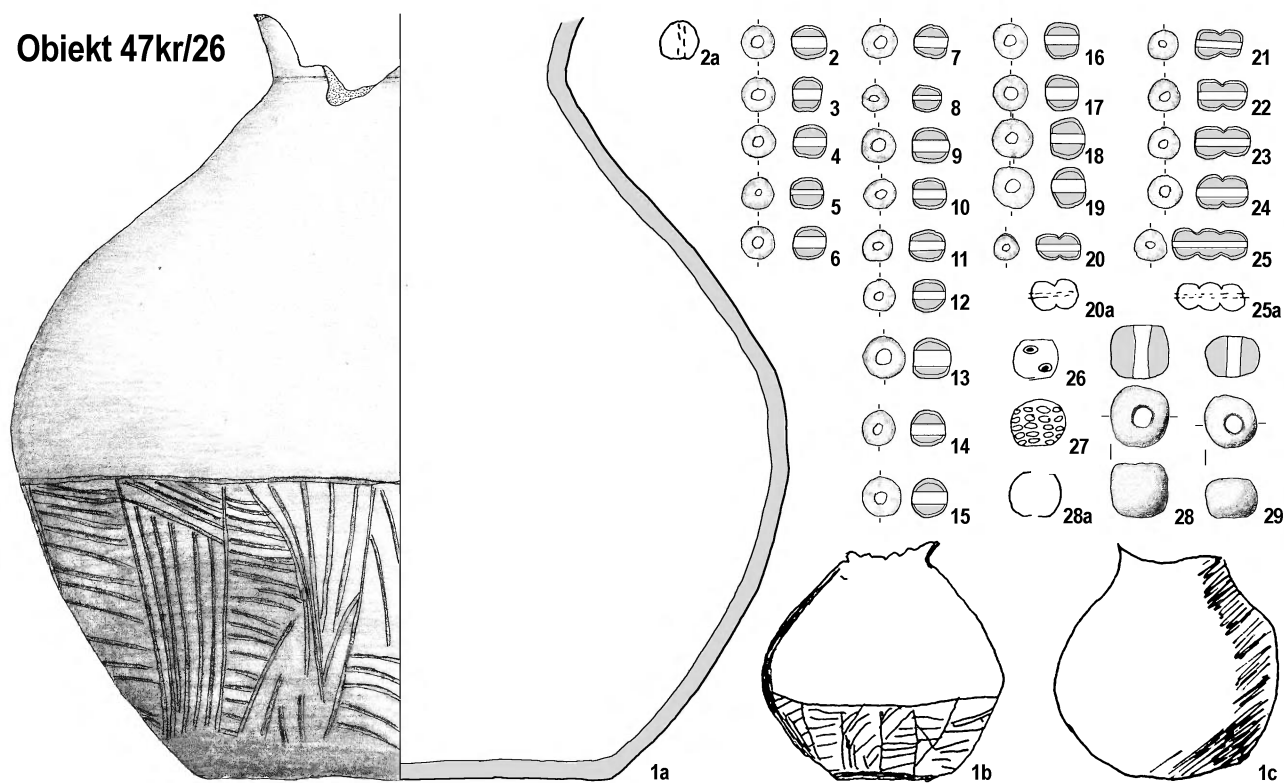
Tabl. V. Leśniewo, pow. Kętrzyn. Obiekty 38/17, 39/18, 40/19, 41/20, 46/21 i 47sp/23.

Pl. V. Leśniewo, dist. Kętrzyn. Features 38/17, 39/18, 40/19, 41/20, 46/21 and 47sp/23.

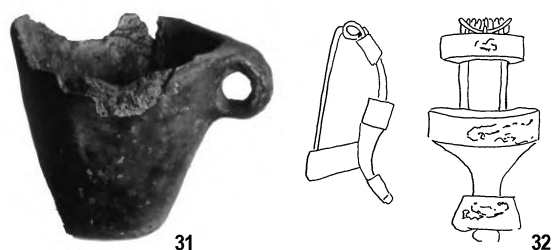
Wg/After: H. Jankuhn *Spuścizna* (1, 2a, 3, 4, 5c, 6a, 7, 8a, 9a, 10a), M. Schmiedehelm, *Spuścizna* (2b, 5d.e, 6b).

Zbiory/Collection: MVF (2c, 5a.b, 8b, 9b, 10b) – rys. i fot./drawing and photo A. Wiśniewska

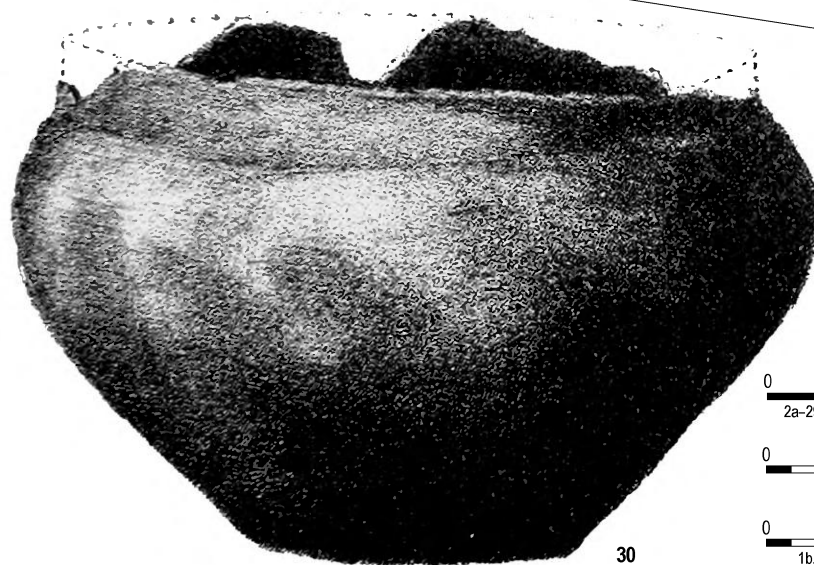
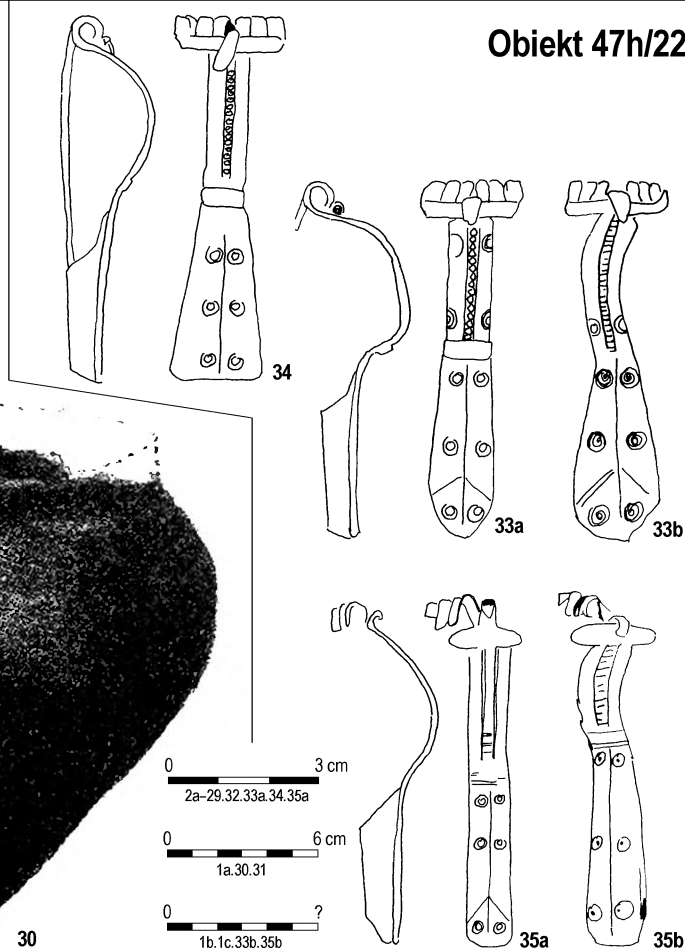
Obiekt 47kr/26

Obiekt 47g/24

Obiekt 47h/22

Tabl. VI. Leśniewo, pow. Kętrzyn. Obiekty 47h/22, 47g/24 i 47kr/26.

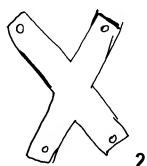
Pl. VI. Leśniewo, dist. Kętrzyn. Features 47h/22, 47g/24 and 47kr/26.

Wg/After: H. Jankuhn, *Spuścizna* (1b, 2a, 20a, 25a, 26, 27, 28a, 32, 33a, 34, 35a), M. Schmiedehelm, *Spuścizna* (33b, 35b), R. Grenz, *Spuścizna* (31), G. Bujack 1887a (30). Zbiory/Collection: MWiM (1a), MFV (2–25, 28, 29) – rys./drawing A. Wiśniewska

Obiekt 47r/27

1

2

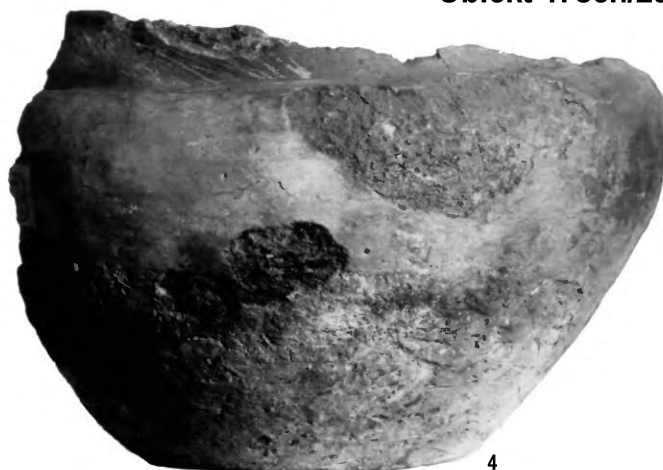

3a

3b

Obiekt 47sch/29

4

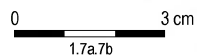
Obiekt 58/32

7a

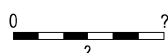
7b

1.7a.7b

3a-6

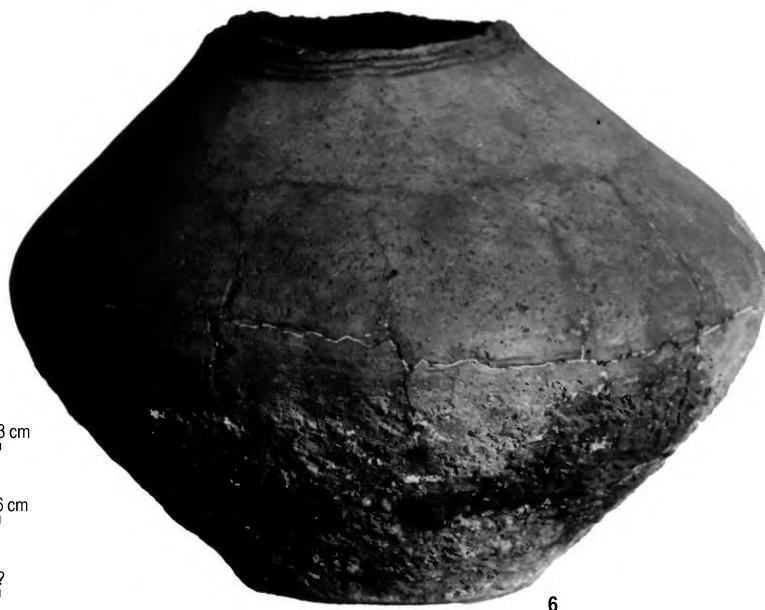

2

Obiekt 47a/28

5

6

Tabl. VII. Leśniewo, pow. Kętrzyn. Obiekty 47r/27, 47a/28, 47sch/29 i 58/32.

Pl. VII. Leśniewo, dist. Kętrzyn. Features 47r/27, 47a/28, 47sch/29 and 58/32.

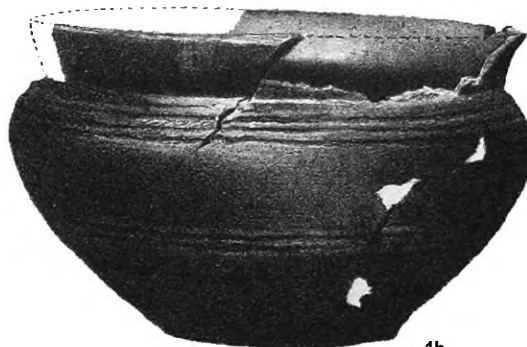
Wg/After: H. Jankuhn, *Spuścizna* (2, 7a), R. Grenz, *Spuścizna* (3a, 4, 5, 6), G. Bujack 1887a (3b).

Zbiory/Collection: MVF (1, 7b) – fot./photo A. Wiśniewska

Obiekt 62/35

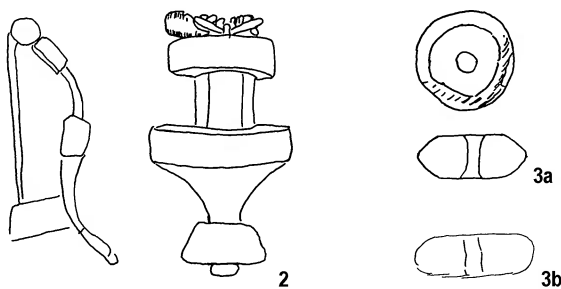

1a

1b

Obiekt 47s/30

2

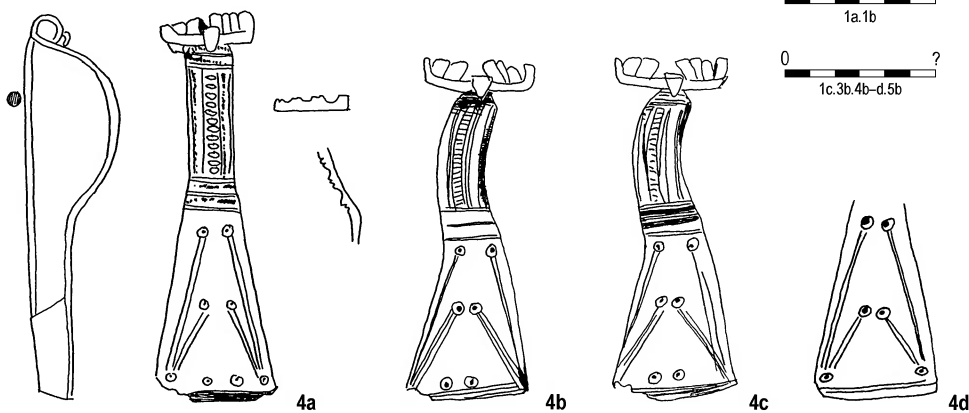
3a

3b

1c

Obiekt 60/34

4a

4b

4c

4d

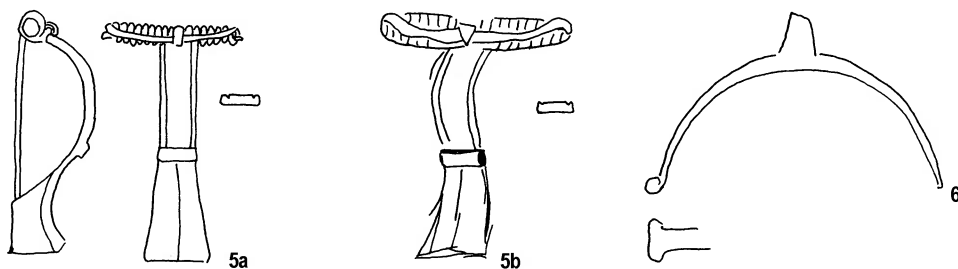
Obiekt 63/36

7

8

Obiekt 64/37

5a

5b

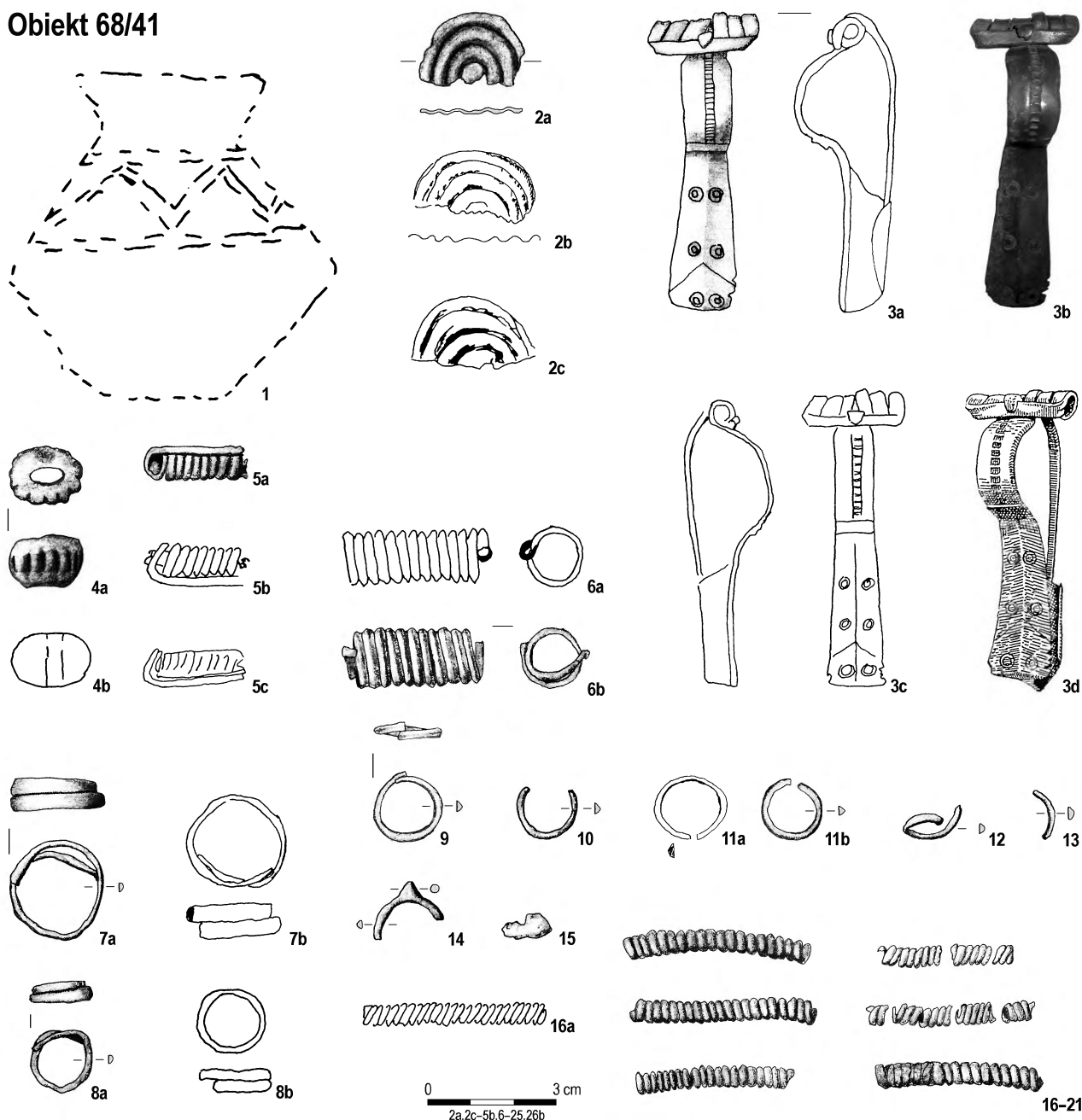
6

Tabl. VIII. Leśniewo, pow. Kętrzyn. Obiekty 47s/30, 60/34, 62/35, 63/36 i 64/37.

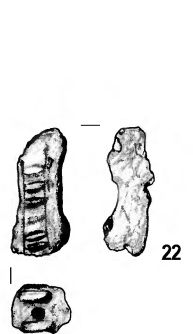
Pl. VIII. Leśniewo, dist. Kętrzyn. Features 47s/30, 60/34, 62/35, 63/36 and 64/37.

Wg/After: H. Jankuhn, *Spuścizna* (2, 3a, 4a, 5a, 6), M. Schmiedehelm, *Spuścizna* (3b, 4b-d, 5b), R. Grenz, *Spuścizna* (1a), G. Bujack 1887a (1b.c). Zbiory/Collection: MVF (7, 8) – fot./photo A. Wiśniewska

Obiekt 68/41

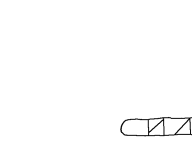
Obiekt 76/44

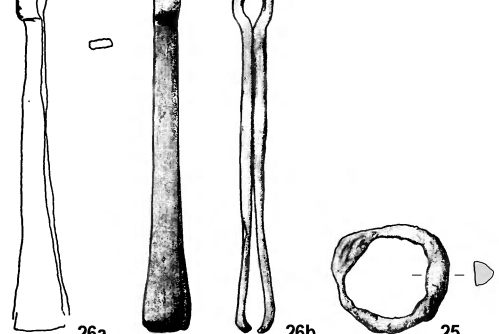
Obiekt 67/40

Obiekt 66/39

Obiekt 69/65

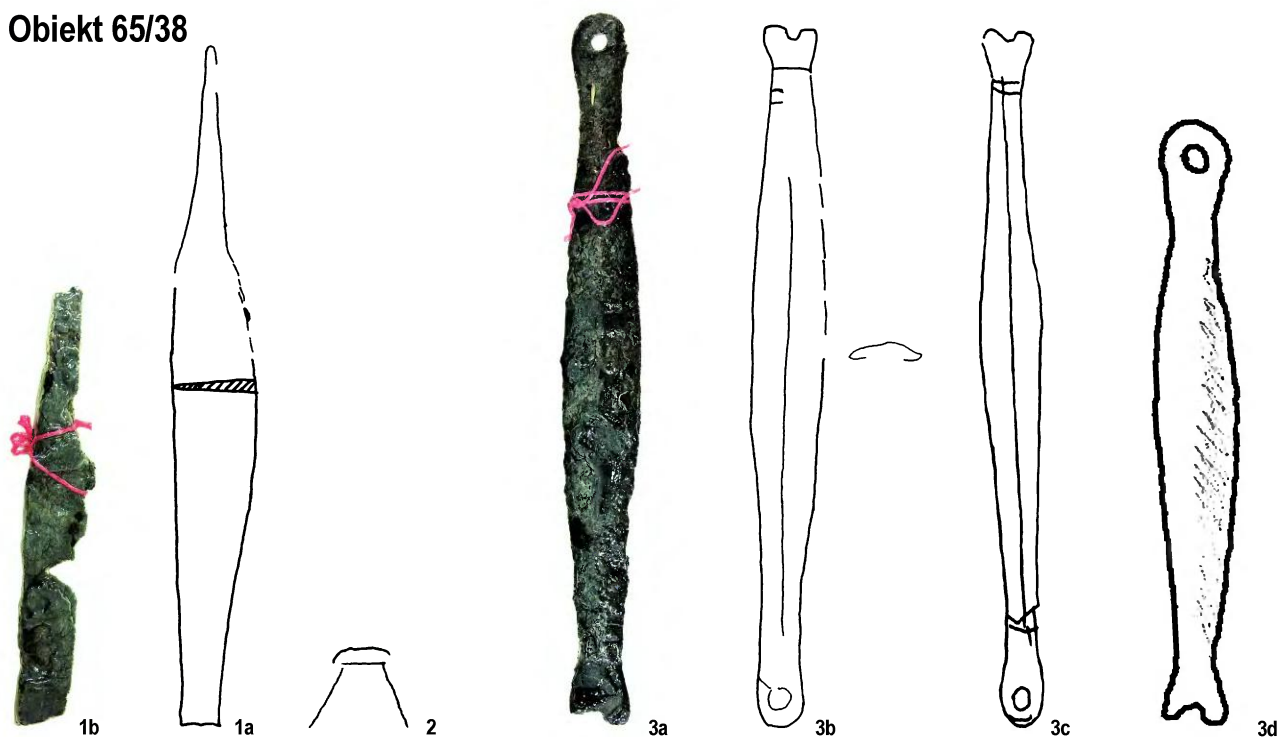
Tabl. IX. Leśniewo, pow. Kętrzyn. Obiekty 66/39, 67/40, 68/41, 69/65 i 76/44.

Pl. IX. Leśniewo, dist. Kętrzyn. Features 66/39, 67/40, 68/41, 69/65 and 76/44.

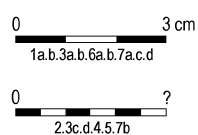
Wg/After: H. Jankuhn, *Spuścizna* (1, 2b, 3c, 4b, 5b, 6a, 7b, 8b, 11a, 16a), M. Schmiedehelm, *Spuścizna* (2c, 5c, 26a), W. Gaerte 1929 (3d).

Zbiory/Collection: MVF (2a, 3a.b, 4a, 5a, 6b, 7a, 8a, 9, 10, 11b, 12–25, 26b) – rys. i fot./drawing and photo A. Wiśniewska

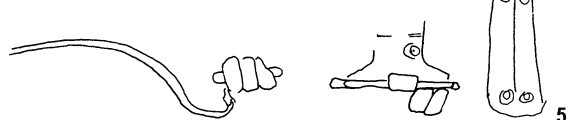
Obiekt 65/38

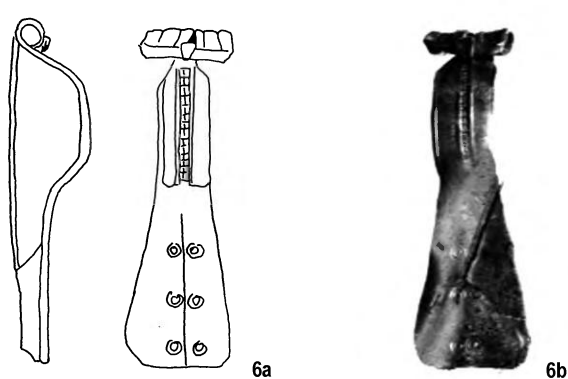
Obiekt 71/42

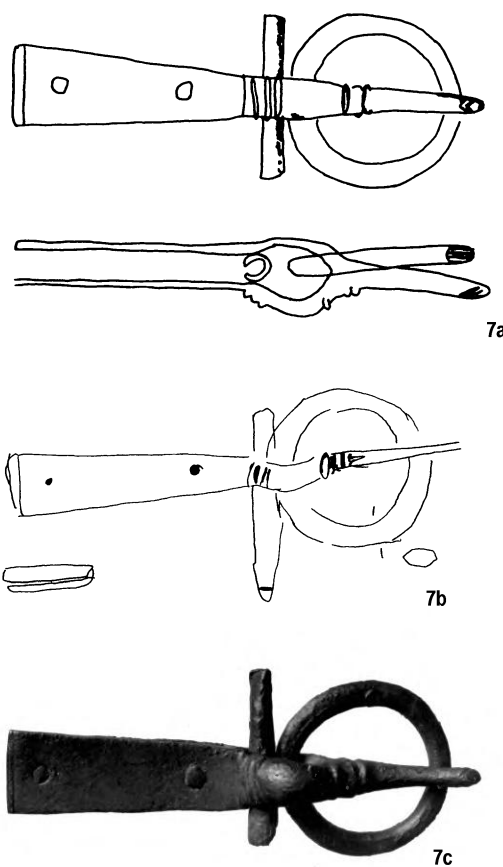
Obiekt 77/45

Obiekt 82/47

Obiekt 75/43

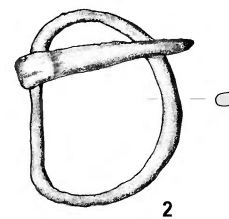
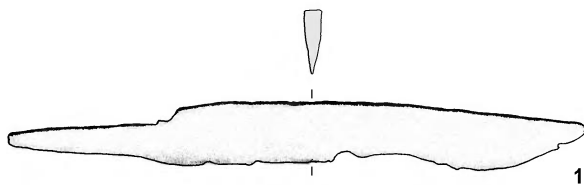

Tabl. X. Leśniewo, pow. Kętrzyn. Obiekty 65/38, 71/42, 75/43, 77/45 i 82/47.

Pl. X. Leśniewo, dist. Kętrzyn. Features 65/38, 71/42, 75/43, 77/45 and 82/47.

Wg/After: H. Jankuhn, *Spuścizna* (1a, 3b, 5, 6a, 7a), M. Schmiedehelm, *Spuścizna* (3c, 4, 7b), M. Jahn, *Spuścizna* (2, 3d), R. Grenz, *Spuścizna* (7c), Foto Archiv MVF (6b). Zbiory/Collection: MVF (1b, 3a, 7d) – rys. i fot./drawing and photo A. Wiśniewska

Obiekt 87/49

Obiekt 85/48

Obiekt 95/52

0 3 cm
1.2

0 6 cm
3-5b

Obiekt 88/50

Tabl. XI. Leśniewo, pow. Kętrzyn. Obiekty 85/48, 87/49, 88/50 i 95/52.

Pl. XI. Leśniewo, dist. Kętrzyn. Features 85/48, 87/49, 88/50 and 95/52.

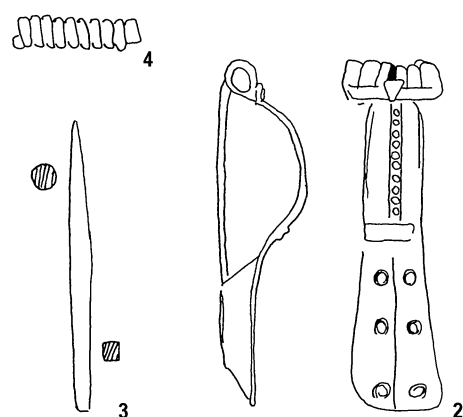
Wg/After: R. Grenz, *Spuścizna* (3, 4a, 5b), G. Bujack 1887a (4b, 5a). Zbiory/Collection: MVF (1, 2) – rys./drawing A. Wiśniewska

Obiekt 99/53

1

Obiekt 110/59

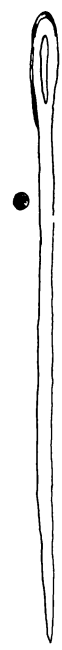
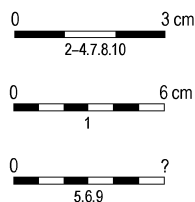
3

2

Obiekt 109/58

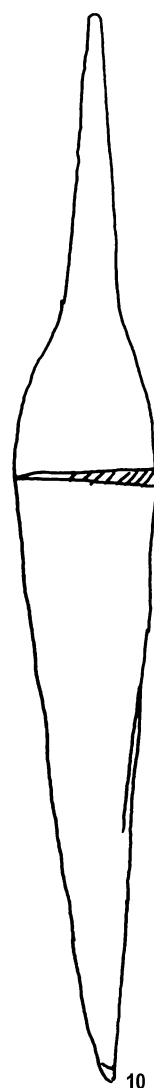

5

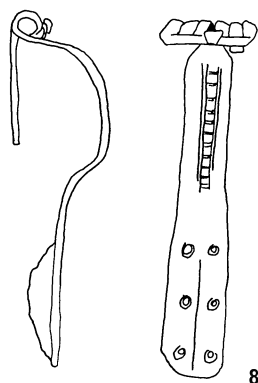
7

Obiekt 101/55

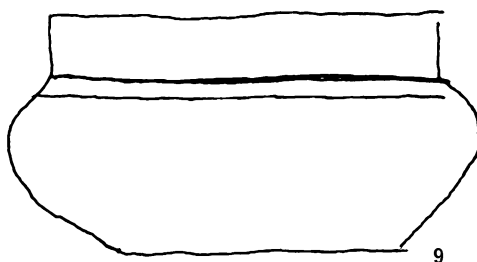

10

Obiekt 106/56

8

9

Tabl. XII. Leśniewo, pow. Kętrzyn. Obiekty 99/53, 101/55, 106/56, 109/58 i 110/59.
Pl. XII. Leśniewo, dist. Kętrzyn. Features 99/53, 101/55, 106/56, 109/58 and 110/59.
Wg/After: H. Jankuhn, *Spuścizna* (2-4, 6-10), R. Grenz, *Spuścizna* (1, 5)

Obiekt 108/57

1a

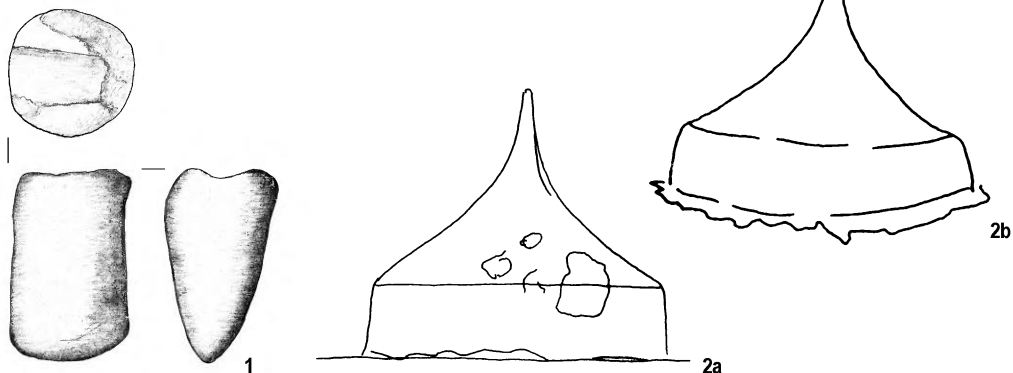

1b

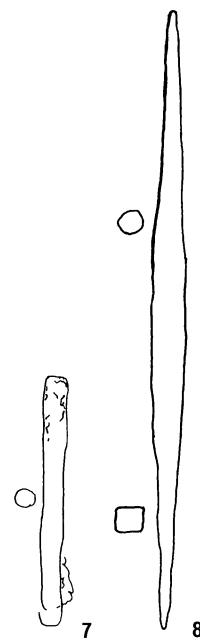
0 6 cm

Tabl. XIII. Leśniewo, pow. Kętrzyn. Obiekt 108/57.
Pl. XIII. Leśniewo, dist. Kętrzyn. Feature 108/57.
Wg/After: R. Grenz, *Spuścizna* 175 (1b), G. Bujack 1887b (1a)

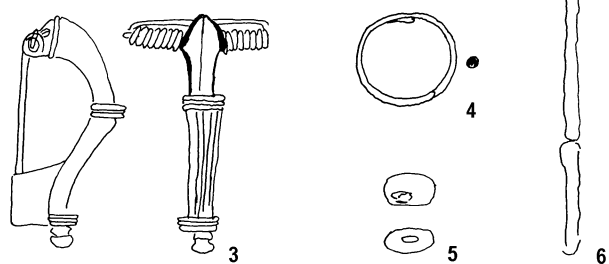
Obiekt bez numeru I

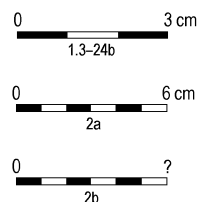
Obiekt 113/61

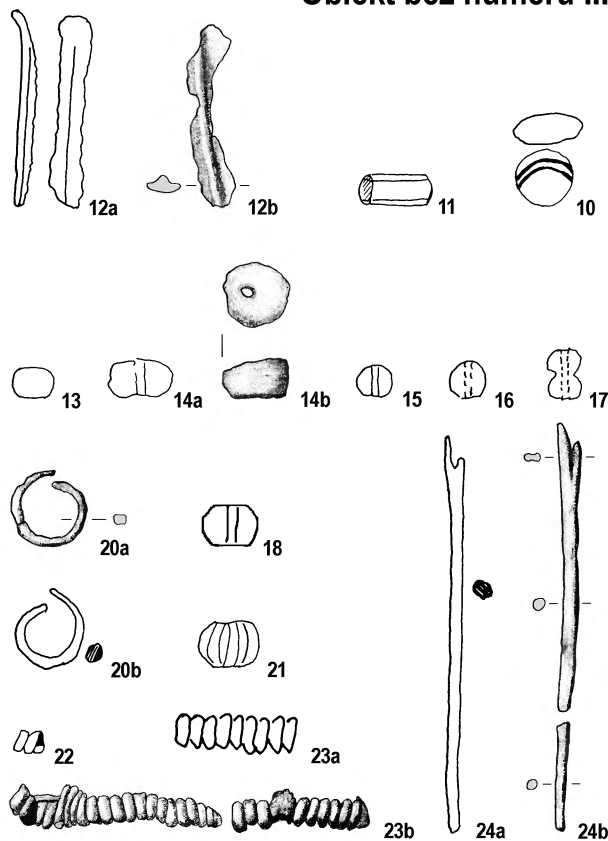
Obiekt 116/63

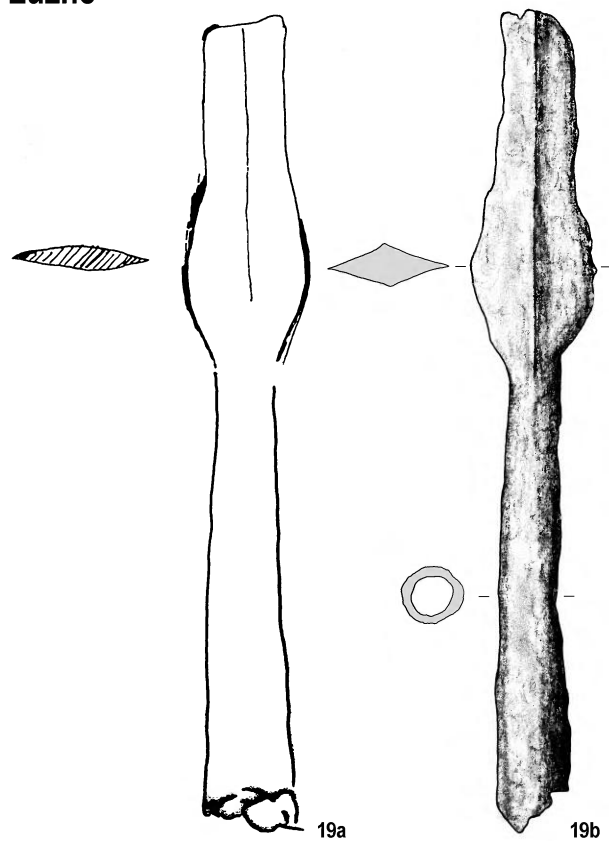
Obiekt 117/64

Obiekt bez numeru III

Luźne

Tabl. XIV. Leśniewo, pow. Kętrzyn. Obiekty 113/61, 116/63, 117/64, obiekty bez numeru I i III oraz znaleziska luźne.

Pl. XIV. Leśniewo, dist. Kętrzyn. Features 113/61, 116/63, 117/64, no-numbered I and III and stray finds.

Wg/After: H. Jankuhn, *Spuścizna* (2a, 3–11, 12a, 13, 14a, 15–18, 19a, 20b, 21, 22, 23a, 24a), M. Schmiedehelm, *Spuścizna* (2b).

Zbiory/Collection: MVF (1, 12b, 14b, 19b, 20a, 23b, 24b) – rys./drawing A. Wiśniewska

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkswissenschaftlichen Sammlungen des Westpreussischen Provinzial-Museums für das Jahr ...”, Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowowschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	– Materialy i issledovaniâ po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemysł/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SlA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArch	– „Sovetskââ Arheologia” (Советская археология), Moskva
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

